

BIBLIOTHECA LATINA · TEXTUS LATINUS

Pharsalia (Bellum civile)

Marcus Annaeus Lucanus

Texto latino: *M. Annaei Lucani Pharsaliae libri X*, ed. Karl Hermann Weise
(Leipzig: G. Basse, 1835)

<https://oaleffemanuel.github.io/bibliotheca-latina/leituras/lucanus-pharsalia.html>

Fonte e licença

Texto latino: M. Annaei Lucani Pharsaliae libri X, ed. Karl Hermann Weise (Leipzig: G. Basse, 1835). Transcrição digital: Perseus Digital Library, Tufts University (PerseusDL/canonical-latinLit), CC BY-SA 4.0. Adaptação de formato (texto, PDF, EPUB) pela Bibliotheca Latina, distribuída sob a mesma licença CC BY-SA 4.0.

Licença: **CC BY-SA 4.0** (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pt-br>). Você pode copiar, redistribuir e adaptar este arquivo, dando o crédito acima e mantendo a mesma licença.

Transcrição: <https://github.com/PerseusDL/canonical-latinLit/blob/128a05a-fa9cc7179ab18f8d05f78a9f1dd50e415/data/phi0917/phi001/phi0917.phi001.perseus-lat2.xml>

Alterações em relação à fonte

- Notas do editor e variantes do aparato crítico omitidas (material editorial, não texto latino).
- Acréscimos do editor entre < >, supressões propostas pelo editor entre [], lacunas como * * *, como na edição impressa.
- Correções de digitalização marcadas pela Perseus (<choice>/<corr>) aplicadas; abreviaturas mantidas como impressas.
- Grafia, maiúsculas, u/v, pontuação e ordem do texto mantidas como na edição; nenhuma modernização.
- Espaços e quebras de linha do arquivo XML normalizados; numeração de livros, capítulos, seções e versos preservada.

Omitido: notas e aparato crítico do editor; introduções, comentários e traduções da edição impressa.

Gerado em 2026-10-18 pela Bibliotheca Latina. O texto latino não foi modernizado nem resumido.

Liber I

- ¹ Bella per Emathios plus quam civilia campos
Iusque datum sceleri canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera dextra,
Cognatasque acies, et rupto foedere regni,
- ⁵ Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.
Quis furor, o cives, quae tanta licentia ferri,
Gentibus invis Latium praebere cruorem?
- ¹⁰ Cumque superba foret Babylon spolianda tropaeis
Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta,
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?
Heu quantum terrae potuit pelagique parari
Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextrae,
- ¹⁵ Unde venit Titan, et nox ubi sidera condit,
Quaque dies medius flagrantibus aestuat horis,
Et qua bruma, rigens ac nescia vere remitti,
Adstringit Scythico glaciale frigore pontum!
Sub iuga iam Seres, iam barbarus isset Araxes,
- ²⁰ Et gens si qua iacet nascenti conscia Nilo.
Tunc, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,
Totum sub Latias leges cum miseris orbem,
In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.
At nunc semirutis pendent quod moenia tectis
- ²⁵ Urbibus Italiae, lapsisque ingentia muris
Saxa iacent, nulloque domus custode tenentur
Rarus et antiquis habitator in urbibus errat,
Horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis,

- ³⁰ Non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Poenus erit: nulli penitus discindere ferro
Contigit: alta sedent civilis vulnera dextrae.
Quodsi non aliam venturo fata Neroni
Invenere viam, magnoque aeterna parantur
- ³⁵ Regna deis, coelumque suo servire tonanti
Non nisi saevorum potuit post bella Gigantum:
Iam nihil, o superi, querimur: scelera ipsa nefasque
Hac mercede placent: diros Pharsalia campos
Impleat, et Poeni saturentur sanguine manes;
- ⁴⁰ Ultima funesta concurrant proelia Munda.
His, Caesar, Perusina fames, Mutinaeque labores
Accedant fati; et quas premit aspera classes
Leucas; et ardenti servilia bella sub Aetna:
Multum Roma tamen debet civilibus armis,
- ⁴⁵ Quod tibi res acta est. Te, quum, statione peracta,
Astra petes serus, praelati regia coeli
Excipiet, gaudente polo, seu sceptrum tenere,
Seu te flammigeros Phoebi conscendere currus,
Telluremque nihil mutato sole timentem
- ⁵⁰ Igne vago lustrare iuvet: tibi numine ab omni
Cedetur, iurique tuo natura relinquet,
Quis deus esse velis, ubi regnum ponere mundi.
Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe,
Nec polus aversi calidus qua vergitur Austri;
- ⁵⁵ Unde tuam videas obliquo sidere Romam.
Aetheris immensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus. Librati pondera coeli
Orbe tene medio: pars aetheris illa sereni
Tota vacet, nullaeque obstent a Caesare nubes.
- ⁶⁰ Tunc genus humanum positis sibi consulat armis,

Inque vicem gens omnis amet: Pax missa per orbem
 Ferrea belligeri compescat limina Iani.
 Sed mihi iam numen: nec, si te pectore vates
 Accipio, Cirrhaea velim secreta moventem
⁶⁵ Sollicitare deum, Bacchumque avertere Nysa.
 Tu satis ad dandas Romana in carmina vires.
 Fert animus causas tantarum expromere rerum,
 Immensumque aperitur opus, quid in arma furentem
 Impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.
⁷⁰ Invida fatorum series, summisque negatum
 Stare diu; nimioque graves sub pondere lapsus;
 Nec se Roma ferens. Sic, quum, compage soluta,
 Saecula tot mundi suprema coegerit hora,
 Anticum repetent iterum chaos omnia; mixtis
⁷⁵ Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
 Astra petent: tellus extendere litora nolet,
 Excutietque fretum: fratri contraria Phoebe
 Ibit, et, oblicum bigas agitare per orbem
 Indignata, diem poscet sibi: totaque discors
⁸⁰ Machina divulsi turbabit foedera mundi.
 In se magna ruunt: laetis hunc numina rebus
 Crescendi posuere modum. Nec gentibus ullis
 Commodat in populum, terrae pelagique potentem,
 Invidiam Fortuna suam. Tu caussa malorum,
⁸⁵ Facta tribus dominis communis, Roma, nec umquam
 In turbam missi feralia foedera regni.
 O male concordēs nimiaque cupidine caeci,
 Quid miscere iuvat vires, orbemque tenere
 In medio? Dum terra fretum, terramque levabit
⁹⁰ Aer, et longi volvent Titana labores,
 Noxque diem coelo totidem per signa sequetur,

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
 Impatiens consortis erit. Nec gentibus ullis
 Credite, nec longe fatorum exempla petantur.
⁹⁵ Fraterno primi maduerunt sanguine muri.
 Nec pretium tanti tellus pontusque furoris
 Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.
 Temporis augusti mansit concordia discors;
 Paxque fuit non sponte ducum. Nam sola futuri
¹⁰⁰ Crassus erat belli medius mora. Qualiter, undas
 Qui secat et geminum gracilis mare separat Isthmos,
 Nec patitur conferre fretum; si terra recedat,
 Ionium Aegaeo franget mare: sic, ubi, saeva
 Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus
¹⁰⁵ Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,
 Parthica Romanos solverunt damna furores.
 Plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,
 Arsacidæ: bellum victis civile dedistis.
 Dividitur ferro regnum: populique potentis,
¹¹⁰ Quæ mare, quæ terras, quæ totum continet orbem,
 Non cepit fortuna duos. Nam pignora iuncti
 Sanguinis, et diro ferales omine tedas
 Abstulit ad manes, Parcarum, Iulia, saeva
 Intercepta manu. Quodsi tibi fata dedissent
¹¹⁵ Maiores in luce moras, tu sola furentes
 Inde virum poteras atque hinc retinere parentem,
 Armatasque manus excusso iungere ferro,
 Ut generos mediae soceris iunxere Sabinae.
 Morte tua discussa fides, bellumque movere
¹²⁰ Permissum ducibus. Stimulos dedit aemula virtus.
 Tu, nova ne veteres obscurant facta triumphos,
 Et victis cedat piratica laurea Gallis,

Magne, times: te iam series ususque laborum
 Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
¹²⁵ Nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem,
 Pompeiusve parem. Quis iustius induit arma,
 Scire nefas: magno se iudice quisque tuetur:
 Victrix caussa deis placuit, sed victa Catoni
 Nec coiere pares: alter, vergentibus annis
¹³⁰ In senium, longoque togae tranquillior usu,
 Dedidicit iam pace ducem; famaeque petitor,
 Multa dare in vulgus; totus popularibus auris
 Impelli, plausuque sui gaudere theatri:
 Nec reparare novas vires, multumque priori
¹³⁵ Credere fortunae. Stat magni nominis umbra:
 Qualis frugifero quercus sublimis in agro,
 Exuvias veteres populi sacrataque gestans
 Dona ducum, nec iam validis radicibus haerens,
 Pondere fixa suo est; nudosque per aera ramos
¹⁴⁰ Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram;
 Et quamvis primo nutet casura sub Euro,
 Tot circum silvae firmo se robore tollant,
 Sola tamen colitur. Sed non in Caesare tantum
 Nomen erat, nec fama ducis: sed nescia virtus
¹⁴⁵ Stare loco: solusque pudor, non vincere bello.
 Acer et indomitus; quo spes, quoque ira vocasset,
 Ferre manum, et numquam temerando parcere ferro:
 Successus urgere suos, instare favori
 Numinis: impellens, quidquid sibi, summa petenti,
¹⁵⁰ Obstaret, gaudensque viam fecisse ruina.
 Qualiter expressum ventis per nubila fulmen
 Aetheris impulsu sonitu mundique fragore
 Emicuit, rupitque diem, populosque paventes

Terruit, obliqua praestringens lumina flamma.
¹⁵⁵ In sua templa furit: nullaque exire vetante
 Materia, magnamque cadens, magnamque revertens
 Dat stragem late, sparsosque recolligit ignes.
 Hae ducibus caussae suberant: sed publica belli
 Semina, quae populos semper mersere potentes.
¹⁶⁰ Namque ut opes mundo nimias fortuna subacto
 Intulit, et rebus mores cessere secundis,
 Praedaque et hostiles luxum suasere rapinae:
 Non auro tectisque modus: mensasque priores
 Aspernata fames: cultus, gestare decoros
¹⁶⁵ Vix nuribus, rapuere mares: foecunda virorum
 Paupertas fugitur, totoque accersitur orbe,
 Quo gens quaeque perit. Tum longos iungere fines
 Agrorum, et quondam duro sulcata Camilli
 Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones
¹⁷⁰ Longa sub ignotis extendere rura colonis.
 Non erat is populus, quem pax tranquilla iuaret,
 Quem sua libertas immotis pasceret armis.
 Inde irae faciles; et, quod suasisset egestas,
 Vile nefas; magnumque decus, ferroque petendum,
¹⁷⁵ Plus patria potuisse sua; mensuraque iuris
 Vis erat: hinc leges et plebiscita coactae,
 Et cum consulibus turbantes iura tribuni:
 Hinc rapti fasces pretio, sectorque favoris
 Ipse sui populus; letalisque ambitus urbi,
¹⁸⁰ Annua venali referens certamina Campo:
 Hinc usura vorax, avidumque in tempora foenus,
 Et concussa fides, et multis utile bellum.
 Iam gelidas Caesar cursu superaverat Alpes,
 Ingentesque animo motus, bellumque futurum

- ¹⁸⁵ Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa duci Patriae trepidantis imago
Clara per obscuram vultu moestissima noctem,
Turrihero canos effundens vertice crines,
Caesarie lacera, nudisque adstare lacertis,
- ¹⁹⁰ Et gemitu permixta loqui: Quo tenditis ultra?
Quo fertis mea signa, viri? Si iure venitis,
Si cives, huc usque licet. Tum perculit horror
Membra ducis; riguere comae, gressusque coercens
Languor in extrema tenuit vestigia ripa.
- ¹⁹⁵ Mox ait: O magnae qui moenia prospicis urbis
Tarpeia de rupe, Tonans, Phrygiique penates
Gentis Iuleae, et rapti secreta Quirini,
Et residens celsa Latialis Iuppiter Alba,
Vestalesque foci, summique o numinis instar
- ²⁰⁰ Roma, fave coeptis. Non te furialibus armis
Persequor. En, adsum, victor terraque marique
Caesar, ubique tuus, liceat modo, nunc quoque, miles.
Ille erit, ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.
Inde moras solvit belli, tumidumque per amnem
- ²⁰⁵ Signa tulit propere: sicut squalentibus arvis
Aestiferae Libyes viso leo comminus hoste
Subsedit dubius, totam dum colligit iram;
Mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae
Erexitque iubas, vasto et grave murmur hiatu
- ²¹⁰ Infremuit: tum, torta levis si lancea Mauri
Haereat, aut latum subeant venabula pectus,
Per ferrum, tanti securus vulneris, exit.
Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas:
- ²¹⁵ Perque imas serpit valles, et Gallica certus

Limes ab Ausoniis disternat arva colonis.
 Tum vires praebebat hiems, atque auxerat undas
 Tertia iam gravido pluvialis Cynthia cornu,
 Et madidis Euri resolutae flatibus Alpes.
²²⁰ Primus in oblicum sonipes opponitur amnem,
 Excepturus aquas: molli tum cetera rumpit
 Turba vado faciles iam fracti fluminis undas.
 Caesar ut adversam, superato gurgite, ripam
 Attigit, Hesperiae vetitis et constitit arvis:
²²⁵ Hic, ait, hic pacem temerataque iura relinquo;
 Te, Fortuna, sequor. Procul hinc iam foedera sunt.
 Credidimus fati. Utendum est iudice bello.
 Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
 Impiger, et torto Balearis verberare fundae
²³⁰ Ocior, et missa Parthi post terga sagitta;
 Vicinumque minax invadit Ariminum. Ignes
 Solis lucifero fugiebant astra relicto,
 Iamque dies primos belli visura tumultus
 Exoritur. Seu sponte deum, seu turbidus Auster
²³⁵ Impulerit, moestam tenuerunt nubila lucem.
 Constitit ut capto iussus deponere miles
 Signa fore, stridor lituum clangorque tubarum
 Non pia concinuit cum rauco classica cornu.
 Rupta quies populi, stratisque excita iuventus
²⁴⁰ Diripuit sacris adfixa penatibus arma,
 Quae pax longa dabat: nuda iam crate fluentes
 Invadunt clypeos, curvataque cuspide pile,
 Et scabros nigrae morsu rubiginis enses.
 Ut notae fulsere aquilae Romanaeque signa,
²⁴⁵ Et celsus medio conspectus in agmine Caesar,
 Diriguere metu, gelidus pavor occupat artus,

Et tacito mutos volvunt in pectore questus:
 O male vicinis haec moenia condita Gallis,
 O tristi damnata loco! Pax alta per omnes
²⁵⁰ Et tranquilla quies populos: nos praeda furentum
 Primaque castra sumus. Melius, Fortuna, dedisses
 Orbe sub Eoo sedem gelidaque sub Areto,
 Errantesque domos, Latii quam claustra tueri.
 Nos primi Senonum motus, Cimbrumque furentem
²⁵⁵ Vidimus, et Martem Libyes, cursumque furoris
 Teutonici. Quoties Romam Fortuna lacessit,
 Hac iter est bellis. Gemitu sic quisque latenti,
 Non ausus timuisse palam: vox nulla dolori
 Credita: sed quantum, volucres cum bruma coercet,
²⁶⁰ Rura silent, mediusque tacet sine murmure pontus,
 Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras:
 Ecce faces belli, dubiaeque in proelia menti
 Urgentes addunt stimulos cunctasque pudoris
 Rumpunt fata moras: iustos Fortuna laborat
²⁶⁵ Esse ducis motus, et causas invenit armis.
 Expulit ancipiti discordes urbe tribunos
 Victo iure minax iactatis curia Gracchis.
 Hos iam mota ducis vicinaque signa petentes
 Audax venali comitatur Curio lingua:
²⁷⁰ Vox quondam populi, libertatemque tueri
 Ausus, et armatos plebi miscere potentes.
 Utque ducem varias volventem pectore curas
 Conspectit: Dum voce tuae potuere iuvari,
 Caesar, ait, partes, quamvis nolente senatu,
²⁷⁵ Traximus imperium tunc, cum mihi Rostra tenere
 Ius erat, et dubios in te transferre Quirites.
 Sed postquam leges bello siluere coactae,

Pellimur e patriis laribus, patimurque volentes
 Exsilium: tua nos faciet victoria cives.
 280 Dum trepidant nullo firmatae robore partes,
 Tolle moras. Semper nocuit differre paratis.
 Par labor atque metus pretio maiore petuntur.
 Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
 Pars quota terrarum! Facili si proelia pauca
 285 Gesseris eventum, tibi Roma subegerit orbem.
 Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
 Excipit, aut sacras poscunt Capitolia lauros.
 Livor edax tibi cuncta negat: gentesque subactas
 Vix impune feres. Socerum depellere regno
 290 Decretum genero est. Partiri non potes orbem:
 Solus habere potes. Sic postquam fatus, et ipsi
 In bellum prono tantum tamen addidit irae,
 Accenditque ducem, quantum clamore iuvatur
 Eleus sonipes, quamvis iam carcere clauso
 295 Immineat foribus, pronusque repagula laxet.
 Convocat armatos extemplo ad signa maniplos:
 Utque satis trepidum, turba coeunte, tumultum
 Composuit, vultu dextraque silentia iussit:
 Bellorum o socii, qui, mille pericula Martis
 300 Mecum, ait, experti, decimo iam vincitis anno,
 Hoc cruor Aretois meruit diffusus in arvis,
 Vulneraque et mortes, hiemesque sub Alpibus actae?
 Non secus ingenti bellorum Roma tumultu
 Concutitur, quam si Poenus transcenderit Alpes
 305 Hannibal. Implentur valido tirone cohortes:
 In classem cadit omne nemus: terraque marique
 Iussus Caesar agi. Quid? si mihi signa iacerent
 Marte sub adverso, ruerentque in terga feroces

Gallorum populi? Nunc, cum Fortuna secundis
³¹⁰ Mecum rebus agat, superique ad summa vocantes,
 Tentamur. Veniat dux longa pace solutus,
 Milite cum subito, partesque in bella togatae,
 Marcellusque loquax, et nomina vana Catones.
 Scilicet extremi Pompeium emtique clientes
³¹⁵ Continuo per tot sociabunt tempora regno?
 Ille reget currus, nondum patientibus annis?
 Ille semel raptos numquam dimittet honores?
 Quid iam rura querar totum suppressa per orbem,
 Ac iussam servire famem? Quis castra timenti
³²⁰ Nescit mixta foro? gladii cum triste minantes
 Iudicium insolita trepidum cinxere corona,
 Atque auso medias perrumpere milite leges
 Pompeiana reum clausurunt signa Milonem?
 Nunc quoque ne lassum teneat privata senectus,
³²⁵ Bella nefanda parat, suetus civilibus armis,
 Et docilis Sullam scelerum vicisse magistrum.
 Utque ferae tigres numquam posuere furorem,
 Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,
 Altus caesorum pavit cruor armentorum;
³³⁰ Sic et Sullanum solito tibi lambere ferrum
 Durat, Magne, sitis. Nullus semel ore receptus
 Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
 Quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
 Quis scelerum modus est? Ex hoc te iam, improbe, regno
³³⁵ Ille tuus saltem doceat discedere Sulla.
 Post Cilicasne vagos, et lassi Pontica regis
 Proelia, barbarico vix consummata veneno,
 Ultima Pompeo dabitur provincia Caesar,
 Quod non, victrices aquilas deponere iussus,

³⁴⁰ Paruerim? Mihi si merces erepta laborum est,
 His saltem longi, non cum duce, praemia belli
 Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.
 Conferet exsanguis quo se post bella senectus?
 Quae sedes erit emeritis? quae rura dabuntur,
³⁴⁵ Quae noster veteranus aret? quae moenia fessis?
 An melius fient piratae, Magne, coloni?
 Tollite iampridem victricia, tollite signa:
 Viribus utendum est, quas fecimus: arma tenenti
 Omnia dat, qui iusta negat. Nec numina deerunt:
³⁵⁰ Nam nec praeda meis, neque regnum quaeritur armis:
 Detrahimus dominos urbi servire paratae.
 Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
 Secum incerta fremit: pietas patrique penates
 Quamquam caede feras mentes animosque tumentes
³⁵⁵ Frangunt; sed diro ferri revocantur amore
 Ductorisque metu. Summi tunc munera pili
 Laelius, emeritique gerens insignia doni,
 Servati civis referentem praemia quercum:
 Si licet, exclamat, Romani maxime rector
³⁶⁰ Nominis et ius est, veras expromere voces;
 Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires,
 Conquerimur. Deeratne tibi fiducia nostri?
 Dum movet haec calidus spirantia corpora sanguis,
 Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
³⁶⁵ Degenerem patiere togam, regnumque senatus?
 Usque adeo miserum est, civili vincere bello?
 Duc age per Scythiae populos, per inhospita Syrtis
 Litora, per calidas Libyae sitientis arenas.
 Haec manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
³⁷⁰ Oceani tumidas remo compescuit undas:

Fregit et Arctoo spumantem vertice Rhenum.
 Iussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.
 Nec civis meus est, in quem tua classica, Caesar,
 Audiero. Per signa decem felicia castris,
³⁷⁵ Perque tuos iuro quocumque ex hoste triumphos;
 Pectore si fratris gladium, iuguloque parentis
 Condere me iubeas, plenaeque in viscera partu
 Coniugis, invita peragam tamen omnia dextra;
 Si spoliare deos, ignemque immittere templis,
³⁸⁰ Numina miscebit castrensis flamma Monetae;
 Castra super Tusci si ponere Tybridis undas,
 Hesperios audax veniam metator in agros.
 Tu quoscumque voles in planum effundere muros,
 His aries actus disperget saxa lacertis:
³⁸⁵ Illa licet, penitus tolli quam iusseris urbem,
 Roma sit. His cunctae simul adsensere cohortes,
 Elatasque alte, quaecumque ad bella vocaret,
 Promisere manus. It tantus ad aethera clamor,
 Quantus, piniferae Boreas cum Thracius Ossae
³⁹⁰ Rupibus incubuit, curvato robore pressae
 Fit sonus, aut rursus redeuntis in aethera silvae.
 Caesar ut acceptum tam prono milite bellum,
 Fataque ferre videt, ne quo languore moretur
 Fortunam, sparsas per Gallica rura cohortes
³⁹⁵ Evocat, et Romam motis petit undique signis.
 Deseruere cavo tentoria fixa Lemano,
 Castraque, quae, Vogesi curvam super ardua rupem,
 Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
 Hi vada liquerunt Isarae, qui, gurgite ductus
⁴⁰⁰ Per tam multa suo, famae maioris in amnem
 Lapsus, ad aequoreas nomen non pertulit undas.

Solvuntur flavi longa statione Rutheni:
 Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,
 Finis et Hesperiae, promotio limite, Varus:
⁴⁰⁵ Quaque sub Herculeo sacratus numine portus
 Urget rupe cava pelagus: non Corus in illum
 Ius habet, aut Zephyrus: solus sua litora turbat
 Circius, et tuta prohibet statione Monoeci.
 Quaque iacet litus dubium, quod terra fretumque
⁴¹⁰ Vindicat alternis vicibus, cum funditur ingens
 Oceanus, vel cum refugis se fluctibus aufert.
 Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,
 Destituatque ferens; an sidere mota secundo
 Tethyos unda vagae lunaribus aestuet horis;
⁴¹⁵ Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
 Erigat Oceanum, fluctusque ad sidera ducat,
 Quaerite, quos agitat mundi labor: at mihi semper
 Tu, quaecumque moves tam crebros causa meatus,
 Ut superi voluere, late. Tunc rura Nemetis
⁴²⁰ Qui tenet, et ripas Aturi, qua litore curvo
 Molliter admissum claudit Tarbellicus aequor,
 Signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste:
 Et Biturix, longisque leves Suessones in armis:
 Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto,
⁴²⁵ Optima gens flexis in gyrum Sequana frenis:
 Et docilis rector rostrati Belga covini:
 Arvernique ausi Latios se fingere fratres,
 Sanguine ab Iliaco populi; nimiumque rebellis
 Nervius, et caesi pollutus sanguine Cottae;
⁴³⁰ Et qui te laxis imitantur, Sarmata, braccis,
 Vangiones: Batavique truces, quos aere recurvo
 Stridentes acuere tubae: qua Cinga pererrat

Gurgite: qua Rhodanus raptum velocibus undis
 In mare fert Ararim: qua montibus ardua summis
 435 Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas:
 [Pictones immunes subigunt sua rura; nec ultra]
 [Instabiles Turonas circumsita castra coercent.]
 I[n nebulis, Meduana, tuis marcere perosus]
 [Andus, iam placida Ligeris recreatur ab unda;]
 440 [Inclyta Caesareis Genabos dissolvitur alis.]
 Tu quoque laetatus converti proelia, Trevir:
 Et nunc tonse Ligur, quondam per colla decors
 Crinibus effusis toti praelate Comatae:
 Et quibus immitis placatur sanguine diro
 445 Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
 Et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.
 Vos quoque, qui fortes animas, belloque peremtas
 Laudibus in longum vates dimittitis aevum,
 Plurima securi fudistis carmina, Bardi.
 450 Et vos barbaricos ritus moremque sinistrum
 Sacrorum, Druidae, positis repetistis ab armis.
 Solis nosse deos et coeli numina vobis,
 Aut solis nescire datum. Nemora alta remotis
 Incolitis lucis. Vobis auctoribus, umbrae
 455 Non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi
 Pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
 Orbe alio: longae (canitis si cognita) vitae
 Mors media est. Certe populi, quos despicit Arctos,
 Felices errore suo, quos ille timorum
 460 Maximus haud urget, leti metus. Inde ruendi
 In ferrum mens prona viris, animaeque capaces
 Mortis: et ignavum, rediturae parcere vitae.
 Et vos, cirrigeros bellis arcere Caycos

Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces
⁴⁶⁵ Deseritis ripas, et apertum gentibus orbem.
 Caesar, ut immensae collecto robore vires
 Audendi maiora fidem fecere, per omnem
 Spargitur Italiam, vicinaque moenia complet.
 Vana quoque ad veros accessit fama timores,
⁴⁷⁰ Irrupitque animos populi, clademque futuram
 Intulit, et velox properantis nuntia belli
 Innumeras solvit falsa in praeconia linguas.
 Est, qui, tauriferis ubi se Mevania campis
 Explicat, audaces ruere in certamina turmas
⁴⁷⁵ Adferat, et, qua Nar Tiberino illabitur amni,
 Barbaricas saevi discurrere Caesaris alas:
 Ipsum, omnes aquilas collataque signa ferentem,
 Agmine non uno densisque incedere castris.
 Nec, qualem meminere, vident: maiorque ferusque
⁴⁸⁰ Mentibus occurrit, victoque immanior hoste.
 Hunc inter Rhenum populos Alpesque iacentes,
 Finibus Arctois patriaque a sede revulsos,
 Pone sequi, iussamque feris a gentibus urbem,
 Romano spectante, rapi. Sic quisque pavendo
⁴⁸⁵ Dat vires famae: nulloque auctore malorum,
 Quae finxere timent. Nec solum vulgus inani
 Perculsum terrore pavet: sed curia et ipsi
 Sedibus exsiluere Patres, invisaque belli
 Consulibus fugiens mandat decreta senatus.
⁴⁹⁰ Tunc quae tuta petant, et quae metuenda relinquunt,
 Incerti, quo quemque fugae tulit impetus, urgent
 Praecipitem populum serieque haerentia longa
 Agmina prorumpunt. Credas, aut tecta nefandas
 Corripuisse faces, aut iam, quatiente ruina,

⁴⁹⁵ Nutantes pendere domos: sic turba per urbem
 Praecipiti lymphata gradu, velut unica rebus
 Spes foret adflctis, patrios excedere muros,
 Inconsulta ruit. Qualis, cum turbidus Auster
 Repulit a Libycis immensum Syrtibus aequor,
⁵⁰⁰ Fractaque veliferi sonuerunt pondera mali,
 Desilit in fluctus, deserta puppe, magister
 Navitaque, et, nondum sparsa compage carinae,
 Naufragium sibi quisque facit: sic, urbe relicta,
 In bellum fugitur. Nullum iam languidus aevo
⁵⁰⁵ Evaluit revocare parens, coniunxve maritum
 Fletibus, aut patrii, dubiae dum vota salutis
 Conciperent, tenuere Lares: nec limine quisquam
 Haesit et extremo tunc forsitan urbis amatae
 Plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
⁵¹⁰ O faciles dare summa deos, eademque tueri
 Difficiles! Urbem, populis victisque frequentem
 Gentibus, et generis, coeat si turba, capacem
 Humani, facilem venturo Caesare praedam
 Ignavae liquere manus. Cum pressus ab hoste
⁵¹⁵ Clauditur externis miles Romanus in oris,
 Effugit exiguo nocturne pericula vallo,
 Et subitus rapti munimine cespitis agger
 Praebet securos intra tentoria somnos:
 Tu tantum audito bellorum nomine, Roma,
⁵²⁰ Desereris; nox una tuis non credita muris.
 Danda tamen venia est, tantorum danda pavorum:
 Pompeio fugiente, timent. Tum ne qua futuri
 Spes saltem trepidas mentes levet, addita fati
 Peioris manifesta fides, superique minaces
⁵²⁵ Prodigiiis terras implerunt, aethera, pontum.

Ignota obscurae viderunt sidera noctes,
 Ardentemque polum flammis, coeloque volantes
 Obliquas per inane faces, crinemque timendi
 Sideris, et terris nutantem regna cometen.
⁵³⁰ Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno,
 Et varias ignis denso dedit aere formas:
 Nunc iaculum longo, nunc sparso lumine lampas
 Emicuit coelo. Tacitum sine nubibus ullis
 Fulmen, et Arctois rapiens e partibus ignem,
⁵³⁵ Percussit Latiale caput: stellaeque minores
 Per vacuum solitae noctis decurrere tempus,
 In medium venere diem: cornuque coacto
 Iam Phoebe toto fratrem cum redderet orbe,
 Terrarum subita percussa expalluit umbra.
⁵⁴⁰ Ipse caput medio Titan cum ferret Olympo,
 Condidit ardentis atra caligine currus,
 Involvitque orbem tenebris, gentesque coegit
 Desperare diem: qualem fugiente per ortus
 Sole Thyestae noctem duxere Mycenae.
⁵⁴⁵ Ora ferox Siculae laxavit Mulciber Aetnae;
 Nec tulit in coelum flammis, sed vertice pronus
 Ignis in Hesperium cecidit latus. Atra Charybdis
 Sanguineum fundo torsit mare. Flebile saevi
 Latravere canes. Vestali raptus ab ara
⁵⁵⁰ Ignis; et ostendens confectas flamma Latinas
 Scinditur in partes, geminoque cacumine surgit,
 Thebanos imitata rogos. Tunc cardine tellus
 Subsedit, veteremque, iugis nutantibus, Alpes
 Discussere nivem. Tethys maioribus undis
⁵⁵⁵ Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.
 Indigetes flevisse deos, urbisque laborem

Testatos sudore Lares, delapsaque templis
 Dona suis, dirasque diem foedasse volucres
 Accipimus; silvisque feras sub nocte relictis
⁵⁶⁰ Audaces media posuisse cubilia Roma.
 tunc pecudum faciles humana ad murmura linguae,
 Monstrosique hominum partus numeroque modoque
 Membrorum, matremque suos conterruit infans:
 Diraque per populum Cumanae carmina vatis
⁵⁶⁵ Vulgantur. Tunc, quos sectis Bellona lacertis
 Saeva movet, cecinere deos: crinemque rotantes
 Sanguineum populis ulularunt tristia Galli.
 Compositis plenae gemuerunt ossibus urnae.
 Tunc fragor armorum, magnaeque per avia voces
⁵⁷⁰ Auditae nemorum: et venientes comminus umbrae.
 Quique colunt iunctos extremis moenibus agros,
 Diffugiunt: ingens urbem cingebat Erinnyes,
 Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
 Stridentesque comas: Thebanam qualis Agaven
⁵⁷⁵ Impulit, aut saevi contorsit tela Lycurgi
 Eumenis: aut qualem iussu Iunonis iniquae
 Horruit Alcides, viso iam Dite, Megaeram.
 Insonuere tubae, et quanto clamore cohortes
 Miscentur, tantum nox atra silentibus umbris
⁵⁸⁰ Edidit. Et medio visi consurgere Campo
 Tristia Sullani cecinere oracula manes:
 Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas
 Agricolaefracto Marium fugere sepulchro.
 Haec propter placuit Tuscos de more vetusto
⁵⁸⁵ Acciri vates. Quorum qui maximus aevo
 Aruns incoluit desertae moenia Lucae,
 Fulminis edoctus motus, venasque calentes

Fibrarum, et monitus volitantis in aere pennae,
 Monstra iubet primum, nullo quae semine discors
 590 Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos
 Ex utero fetus infaustis urere flammis.
 Mox iubet et totam pavidis a civibus urbem
 Ambiri, et festo purgantes moenia lustro,
 Longa per extremos pomoeria cingere fines
 595 Pontifices, sacri quibus est permissa potestas.
 Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,
 Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
 Troianam soli cui fas vidisse Minervam.
 Tunc qui fata deum secretaque carmina servant,
 600 Et lotam parvo revocant Almone Cybellen:
 Et doctus volucres augur servare sinistras:
 Septemvirque epulis festis, Titiique sodales:
 Et Salius, laeto portans ancilia collo:
 Attollensque apicem generoso vertice Flamen.
 605 Dumque illi effusam longis anfractibus urbem
 Circueunt, Aruns dispersos fulminis ignes
 Colligit, et terrae moesto cum murmure condit,
 Datque locis nomen sacris. tunc admovet aris
 Electa cervice marem. Iam fundere Bacchum
 610 Ceperat, obliquoque molas inducere cultro:
 Impatiensque diu non grati victima sacri,
 Cornua succincti premerent cum torva ministri,
 Deposito victum praebebat poplite collum.
 Nec cruor emicuit solitus: sed vulnere largo
 615 Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.
 Palluit attonitus sacris feralibus Aruns,
 Atque iram superum raptis quaesivit in extis.
 Terruit ipse color vatem: nam pallida taetris

Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore
 620 Plurimus adperso variabat sanguine livor.
 Cernit tabe iecur madidum: venasque minaces
 Hostili de parte videt. Pulmonis anhelii
 Fibra latet, parvusque secat vitalia limes.
 Cor iacet: et sanie per hiantes viscera rimas
 625 Emittunt: produntque suas omenta latebras.
 Quodque (nefas) nullis impune apparuit extis,
 Ecce, videt capiti fibrarum increscere molem
 Alterius capitis: pars aegra et marcida pendet,
 Pars micat et celeri venas movet improba pulsu.
 630 His ubi concepit magnorum fata malorum,
 Exclamat: Vix fas, superi, quaecumque monetis
 Prodere me populis: neque enim tibi summe litavi
 Iuppiter hoc sacrum: caesique in pectora tauri
 Inferni venere dei. Non fanda timemus:
 635 Sed venient maiora metu. Di visa secudent,
 Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis
 Finxerit ista Tages. Flexa sic omina Tuscus
 Involvens multaue tegens ambage canebat.
 At Figulus, cui cura deos secretaque coeli
 640 Nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis
 Aequaret visu, numerisque moventibus astra,
 Aut hic errat, ait, nulla cum lege per aevum
 Mundus, et incerto discurrunt sidera motu:
 Aut, si fata movent, Urbi generique paratur
 645 Humano matura lues. Terraene dehiscant,
 Subsidentque urbes? an tollet fervidus aer
 Temperiem? segetes tellus infida negabit?
 Omnis an infusis miscebitur unda venenis?
 Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis

- ⁶⁵⁰ Saevitiam? Extremi multorum tempus in unum
Convenere dies. Summo si frigida coelo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in aequore tellus.
- ⁶⁵⁵ Si saevum radiis Nemeaeum, Phoebe, Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque tuis flagrasset curribus aether.
Hi cessant ignes: tu, qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
- ⁶⁶⁰ Quid tantum, Gradive, paras? Nam mitis in alto
Iuppiter occasu premitur, Venerisque salubre
Sidus hebet, motuque celer Cyllenius haeret,
Et coelum Mars solus habet. Cur signa meatus
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
- ⁶⁶⁵ Ensiferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies: ferrique potestas
Confundet ius omne manu: scelerique nefando
Nomen erit virtus: multosque exhibit in annos
Hic furor. Et superos quid prodest poscere finem?
- ⁶⁷⁰ Cum domino pax ista venit. Duc, Roma, malorum
Continuam seriem, clademque in tempora multa
Extrahe, civili tantum iam libera bello.
Terruerant satis haec pavidam praesagia plebem:
Sed maiora premunt. Nam qualis vertice Pindi
- ⁶⁷⁵ Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo:
Talis et attonitam rapitur matrona per urbem,
Vocibus his prodens urgentem pectora Phoebum:
Quo feror, o Paeon? Qua me super aethera raptam
Constituis terra? Video Pangaea nivosus
- ⁶⁸⁰ Cana iugis, latoque Aemi sub rupe Philippos.

Quis furor hic, o Phoebe, doce: quo tela manusque
Romanae miscent acies, bellumque sine hoste est?
Quo diversa feror? Primos me ducis in ortus,
Qua mare Lagei mutatur gurgite Nili.

⁶⁸⁵ Hunc ego, fluminea deformis truncus arena
Qui iacet, agnosco: dubiam super aequora Syrtin
Arentemque feror Libyen, quo tristis Erinnys
Transtulit Emathias acies. Nunc desuper Alpīs
Nubiferae colles, atque aeriam Pyrenen

⁶⁹⁰ Abripimur. Patriae sedes remeamus in urbis,
Impiaque in medio peraguntur bella senatu.
Consurgunt partes iterum, totumque per orbem
Rursus eo. Nova da mihi cernere litora Ponti,
Telluremque novam: vidi iam, Phoebe, Philippos.

⁶⁹⁵ Haec ait, et lasso iacuit defecta furore.

Liber II

¹ Iamque irae patuere deum, manifestaue belli
Signa dedit mundus: legesque et foedera rerum
Praescia monstriifero vertit natura tumultu,
Indixitque nefas. Cur hanc tibi, rector Olympi,

⁵ Sollicitis visum mortalibus addere curam,
Noscant venturas ut dira per omina clades?
Sive parens rerum cum primum informia regna
Materiemque rudem flamma cedente recepit,
Finit in aeternum caussas, qua cuncta coerces,

¹⁰ Se quoque lege tenens, et saecula iussa ferentem
Fatorum immoto divisit limite mundum:
Sive nihil positum est, sed Fors incerta vagatur,
Fertque refertque vices, et habet mortalia casus:
Sit subitum, quodcumque paras: sit caeca futuri

¹⁵ Mens hominum fati: liceat sperare timenti.
Ergo ubi concipiunt, quantis sit cladibus orbi
Constatura fides superum, feralis per urbem
Iustitium: latuit plebeio tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.

²⁰ Tunc questus tenuere suos, magnusque per omnes
Errabat sine voce dolor. Sic funere primo
Attonitae tacuere domus, cum corpora nondum
Conclamata iacent, nec mater crine soluto
Exigit ad saevos famularum brachia plactus:

²⁵ Sed cum membra premit fugiente rigentia vita,
Vultusque exanimes, oculosque in morte natantes,
Necdum est ille dolor, sed iam metus: incubat amens,
Miraturque malum. Cultus matrona priores
Deposuit: moestaeque tenent delubra catervae.

- ³⁰ Hae lacrimis sparsere deos, hae pectora duro
Adfixere solo, lacerasque in limine sacro
Attonitae fudere comas, votisque vocari
Adsueta crebris feriunt ululatibus aures.
Nec cunctae summi templo iacuerunt Tonantis:
- ³⁵ Divisere deos, et nullis defuit aris
Invidiam factura parens: quarum una madentes
Scissa genas, planctu liventes atra lacertos,
Nunc, ait, o miserae contundite pectora matres,
Nunc laniate comas, neve hunc differte dolorem,
- ⁴⁰ Et summis servate malis: nunc flere potestas,
Dum pendet fortuna ducum: cum vicerit alter,
Gaudendum est. His se stimulis dolor ipse lacessit.
Nec non bella viri diversaue castra petentes
Effundunt iustas in numina saeva querelas:
- ⁴⁵ O miserae sortis, quod non in Punica nati
Tempora, Cannarum fuimus Trebiaequae iuventus.
Non pacem petimus, superi: date gentibus iras:
Nunc urbes excite feras: coniuret in armis
Mundus: Achaemeniis decurrant Medica Susis
- ⁵⁰ Agmina: Massageten Sythicus non adliget Ister:
Fundat ab extremo flavos Aquilone Suevos
Albis, et indomitum Rheni caput: omnibus hostes
Reddite nos populis: civile avertite bellum.
Hinc Dacus premat, inde Getes: occurrat Iberis
- ⁵⁵ Alter, ad Eoas hic vertat signa pharetras:
Nulla vacet tibi, Roma, manus. Vel perdere nomen
Si placet Hesperium, superi, collapsus in ignem
Plurimus ad terram per fulmina decidat aether.
Saeve parens, utrasque simul partesque ducesque,
- ⁶⁰ Dum nondum meruere, feri. Tantone novorum

Proventu scelerum quaerunt, uter imperet Urbi?
 Vix tanti fuerat, civilia bella movere,
 Ut neuter. Tales pietas peritura querelas
 Egerit. At miseros angit sua cura parentes,
⁶⁵ Oderuntque gravis vivacia fata senectae,
 Servatosque iterum bellis civilibus annos.
 Atque aliquis, magno quaerens exempla timori,
 Non alios, inquit, motus tunc fata parabant,
 Cum post Teutonicos victor Libycosque triumphos
⁷⁰ Exsul limosa Marius caput abdidit ulva.
 Stagna udi texere soli laxaeque paludes
 Depositum, Fortuna, tuum: mox vincula ferri
 Exedere senem, longusque in carcere paedor.
 Consul e eversa felix moriturus in Urbe
⁷⁵ Poenas ante dabat scelerum. Mors ipsa refugit
 Saepe virum, frustra que hosti concessa potestas
 Sanguinis inuisi: primo qui caedis in ictu
 Diriguit, ferrumque manu torpente remisit.
 Viderat immensum tenebroso in carcere lumen
⁸⁰ Terribilesque deas scelerum, Mariumque futurum;
 Audieratque pavens: Fas haec contingere non est
 Colla tibi: debet multas hic legibus aevi,
 Ante suam, mortes: vanum depone furorem.
 Si libet ulcisci deletae funera gentis,
⁸⁵ Hunc, Cimbri, servate senem. Non ille favore
 Numinis, ingenti superum protectus ab ira,
 Vir ferus, et Romam cupienti perdere fato
 Sufficiens. Idem pelago delatus iniquo
 Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,
⁹⁰ Nuda triumphati iacuit per regna Iugurthae,
 Et Poenos pressit cineres. Solatia fati

Carthago Mariusque tulit: pariterue iacentes
 Ignovere deis. Libycas ibi colligit iras.
 Ut primum fortuna reedit, servilia solvit
⁹⁵ Agmina: conflato saevas ergastula ferro
 Exeruerе manus. Nulli gestanda dabantur
 Signa ducis, nisi qui scelerum iam fecerat usum,
 Attuleratque in castra nefas. Pro fata! quis ille,
 Quis fuit ille dies, Marius quo moenia victor
¹⁰⁰ Corripuit! quantoque gradu mors saeva cucurrit!
 Nobilitas cum plebe perit: lateque vagatur
 Ensis, et a nullo revocatum est pectore ferrum.
 Stat cruor in templis: multaque rubentia caede
 Lubrica saxa madent. Nulli sua profuit aetas.
¹⁰⁵ Non senis extremum piguit vergentibus annis
 Praecipitasse diem: nec prima in limine vitae
 Infantis miseri nascentia rumpere fata.
 Crimine quo parvi caedem potuere mereri?
 Sed satis est iam, posse mori. Trahit ipse furoris
¹¹⁰ Impetus: et, visum lenti, quaesisse nocentem.
 In numerum pars magna perit: rapuitque cruentus
 Victor ab ignota vultus cervice recisos,
 Dum vacua pudet ire manu. Spes una salutis,
 Oscula pollutae fixisse trementia dextrae.
¹¹⁵ Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,
 Degener o populus, vix saecula longa decorum
 Sic meruisse viris, nedum breve dedecus aevi,
 Et vitam, dum Sulla reedit. Cui funera vulgi
 Flere vacet? Vix te sparsum per viscera, Baebi,
¹²⁰ Innumeras intercarpentis membra coronae
 Discerpisse manus: aut te, praesage malorum
 Antoni, cuius laceris pendentia canis

Ora ferens miles festae rorantia mensae
 Imposuit. Truncos laceravit Fimbria Crassos.
¹²⁵ Saeva Tribunicio maduerunt robora tabo.
 Te quoque neglectum violatae, Scaevola, dextrae
 Ante ipsum penetrale deae semperque calentes
 Mactavere focos: parvum sed fessa senectus
 Sanguinis effudit iugulo, flammisque pepercit.
¹³⁰ Septimus haec sequitur, repetitis fascibus, annus:
 Ille fuit vitae Mario modus, omnia passo,
 Quae peior fortuna potest, atque omnibus uso,
 Quae melior: mensoque, homini quid fata pararent.
 Iam, quot apud Sacri cecidere cadavera portum,
¹³⁵ Aut Collina tulit stratas quot porta catervas,
 Tunc cum paene caput mundi rerumque potestas
 Mutavit translata locum, Romanaque Samnis
 Ultra Caudinas speravit vulnera Furcas!
 Sulla quoque immensis accessit cladibus ultor.
¹⁴⁰ Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi
 Hausit: dumque nimis iam putria membra recidit,
 Excessit medicina modum, nimiumque secuta est,
 Qua morbi duxere, manus. Periere nocentes;
 Sed cum iam soli possent superesse nocentes.
¹⁴⁵ Tum data libertas odiis, resolutaque legum
 Frenis ira ruit. Non uni cuncta dabantur,
 Sed fecit sibi quisque nefas. Semel omnia victor
 Iusserat. Infandum domini per viscera ferrum
 Exegit famulus: nati maduere paterno
¹⁵⁰ Sanguine. Certatum est, cui cervix caesa parentis
 Cederet: in fratrum ceciderunt praemia fratres.
 Busta repleta fuga, permixtaque viva sepultis
 Corpora: nec populum latebrae cepere ferarum.

- Hic laqueo fauces elisaque guttura fregit:
- ¹⁵⁵ Hic, se praecipiti iaculatus pondere, dura
Dissiluit percussus humo; mortesque cruento
Victori rapuere suas: hic robora busti
Exstruit ipse sui, necdum omni sanguine fuso
Desilit in flammis, et, dum licet, occupat ignes.
- ¹⁶⁰ Colla ducum pilo trepidam gestata per Urbem,
Et medio congesta foro. Cognoscitur illic,
Quidquid ubique iacet scelerum. Non Thracia tantum
Vidit Bistonii stabulis pendere tyranni;
Postibus Antaei Libye: nec Graecia moerens
- ¹⁶⁵ Tot laceros artus Pisaea flevit in aula.
Cum iam tabe fluunt, confusaque tempore multo
Amisere notas, miserorum dextra parentum
Colligit, et pavido subducit cognita furto.
Meque ipsum memini, caesi deformia fratris
- ¹⁷⁰ Ora rogo cupidum vetitisque imponere flammis,
Omnia Sullanae lustrasse cadavera pacis,
Perque omnes truncos, cum qua cervice recisum
Conveniat, quaesisse caput. Quid sanguine manes
Placatos Catuli referam? cum victima tristes
- ¹⁷⁵ Inferias Marius forsant nolitibus umbris
Pendit, inexploto non fanda piacula busto:
Cum laceros artus, aequataque vulnera membris
Vidimus, et toto quamvis in corpore caeso
Nil animae letale datum, moremque nefandae
- ¹⁸⁰ Dirum saevitiae, pereuntis parcere morti.
Avulsae cecidere manus, exsectaque lingua
Palpitat, et muto vacuum ferit aera motu.
Hic aures, alius spiramina naris adunca
Amputat: ille cavis evolvit sedibus orbes,

- ¹⁸⁵ Ultimaque effundit spectatis lumina membris.
Vix erit ulla fides, tam saevi criminis unum
Tot poenas cepisse caput. Sic mole ruinae
Fracta sub ingenti miscentur pondere membra:
Nec magis informes veniunt ad litora trunci,
¹⁹⁰ Qui medio periere freto. Quid perdere fructum
Iuvit, et, ut vilem, Marii confundere vultum?
Ut scelus hoc Sullas caedesque ostensa placeret,
Agnosendus erat. Vidit Fortuna colonos
Praenestina suos cunctos simul ense recisos,
¹⁹⁵ Unius populum pereuntem tempore mortis.
Tunc flos Hesperiae, Latii iam sola iuventus,
Concidit, et miserae maculavit ovilia Romae.
Tot simul infesto iuvenes occumbere leto,
Saepe fames, pelagique furor, subitaeque ruinae,
²⁰⁰ Aut coeli terraeque lues, aut bellica clades
Numquam poena fuit. Densi vix agmina vulgi
Inter et exsanguis, immissa morte, catervas
Victores movere manus. Vix caede peracta
Procumbunt, dubiaque labant cervice: sed illos
²⁰⁵ Magna premit strages: peraguntque cadavera partem
Caedis: viva graves elidunt corpora trunci.
Intrepidus tanti sedit securus ab alto
Spectator sceleris: miseri tot milia vulgi
Non piguit iussisse mori. Congesta recepit
²¹⁰ Omnia Tyrrhenus Sullana cadavera gurgis.
In fluvium primi cecidere, in corpora summi.
Praecipites haesere rates, et strage cruenta
Interruptus aquis fluxit prior amnis in aequor.
Ad molem stetit unda sequens, dum sanguinis alti
²¹⁵ Vis sibi fecit iter, campumque effusa per omnem,

Praecipitique ruens Tiberina ad flumina rivo
 Haerentes adiuvit aquas: nec iam alveus amnem,
 Nec retinent ripae, redditque cadavera campo.
 Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas
 220 Sanguine caeruleum torrenti dividit aequor.
 Hisne Salus rerum, Felix his Sulla vocari,
 His meruit tumulum medio sibi tollere Campo?
 Haec rursus patienda manent: hoc ordine belli
 Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.
 225 Quamquam agitant graviora metus, multumque coitur
 Humani generis maiore in praelia damno,
 Exsulibus Mariis bellorum maxima merces
 Roma recepta fuit: nec plus victoria Sullae
 Praestitit, invisas penitus quam tollere partes.
 230 Hos alio, Fortuna, vocas, olimque potentes
 Concurrunt. Neuter civilia bella moveret,
 Contentus, quo Sulla fuit. Sic moesta senectus
 Praeteritique memor flebat, metuensque futuri.
 At non magnanimi percussit pectora Bruti
 235 Terror, et in tanta pavidi formidine motus
 Pars populi lugentis erat: sed nocte sopora,
 Parrhasis obliquos Helice cum verteret axes,
 Atria cognati pulsat non ampla Catonis.
 Invenit insomni volventem publica cura
 240 Fata virum casusque Urbis, cunctisque timentem,
 Securumque sui; farique his vocibus orsus:
 Omnibus expulsae terris olimque fugatae
 Virtutis iam sola fides, quam turbine nullo
 Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem
 245 Dirige me, dubium certo tu robore firma:
 Namque alii Magnum vel Caesaris arma sequantur:

Dux Bruto Cato solus erit. Pacemne tueris,
 Inconculsa tenens dubio vestigia mundo?
 An placuit, ducibus scelerum populiue furentis
²⁵⁰ Cladibus immixtum, civile absolvere bellum?
 Quemque suas rapiunt scelerata in proelia caussae:
 Hos polluta domus, legesque in pace timendae;
 Hos ferro fugienda fames, mundique ruinae
 Permiscenda fides. Nullum furor egit in arma;
²⁵⁵ Castra petunt magna victi mercede: tibi uni
 Per se bella placent? Quid tot durasse per annos
 Profuit immunem corrupti moribus aevi?
 Hoc solum longae pretium virtutis habebis:
 Accipient alios, facient te bella nocentem.
²⁶⁰ Ne tantum, o superi, liceat feralibus armis,
 Has etiam movisse manus: nec pila lacertis
 Missa tuis caeca telorum in nube ferantur:
 Nec tanta in casum virtus eat. Ingeret omnis
 Se belli fortuna tibi. Quis nolet in isto
²⁶⁵ Ense mori, quamvis alieno vulnere labens,
 Et scelus esse tuum? Melius tranquilla sine armis
 Otia solus ages, sicut coelestia semper
 Inconculsa suo volvuntur sidera lapsu.
 Fulminibus propior terrae succenditur aer,
²⁷⁰ Imaque telluris ventos tractusque coruscos
 Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus
 Lege deum. Minimae rerum discordia turbat:
 Pacem summa tenent. Quam laete Caesaris aures
 Accipient, tantum venisse in proelia civem!
²⁷⁵ Nam praelata suis numquam diversa dolebit
 Castra ducis Magni. Nimium placet ipse, Catoni
 Si bellum civile placet. Pars magna senatus

Et duce privato gesturus proelia consul
 Sollicitant, proceresque alii: quibus adde Catonem
 280 Sub iuga Pompeii, tote iam liber in orbe
 Solus Caesar erit. Quodsi pro legibus arma
 Ferre iuvat patriis, libertatemque tueri:
 Nunc neque Pompeii Brutum nec Caesaris hostem,
 Post bellum victoris habes. Sic fatur. At illi
 285 Arcano sacras reddit Cato pectore voces:
 Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur:
 Sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur.
 Crimen erit superis, et me fecisse nocentem.
 Sidera quis mundumque valet spectare cadentem,
 290 Expers ipse metus? quis, cum ruat arduus aether,
 Terra labet, mixto coeuntis pondere mundi,
 Compressas tenuisse manus Gentesne furorem
 Hesperium ignotae Romanaque bella sequentur,
 Deductique fretis alio sub sidere reges;
 295 Otia solus agam? Procul hunc arcete furorem,
 O superi, motura Dahas ut clade Getasque,
 Securo me, Roma cadat. Ceu morte parentem
 Natorum orbatum, longum producere funus
 Ad tumulum iubet ipse dolor: iuvat ignibus atris
 300 Inseruisse manus, constructoque aggere busti
 Ipsum atras tenuisse faces: non ante revellar,
 Exanimem quam te complectar, Roma, tuumque
 Nomen, libertas, et inanem prosequar umbram.
 Sic eat: immites Romana piacula divi
 305 Plena ferant: nullo fraudemus sanguine bellum.
 O utinam coelique deis erebique liceret
 Hoc caput in cunctas damnatum exponere poenas!
 Devotum hostiles Decium pressere catervae:

Me geminae figant acies, me barbara telis
³¹⁰ Rheni turba petat: cunctis ego pervius hastis
 Excipiam medius totius vulnera belli.
 Hic redimat sanguis populos: hac caede luatur,
 Quidquid Romani meruerunt pendere mores.
 Ad iuga cur faciles populi, cur saeva volentes
³¹⁵ Regna pati pereunt? Me solum invadite ferro,
 Me frustra leges et inania iura tuentem:
 Hic dabit, hic pacem iugulus, finemque laborum
 Gentibus Hesperii: post me regnare volenti
 Non opus est bello. Quin publica signa ducemque
³²⁰ Pompeium sequimur? Nec, si fortuna favebit,
 Hunc quoque totius sibi ius promittere mundi
 Non bene compertum est. Ideo me milite vincat,
 Ne sibi se vicisse putet. Sic fatur, et acres
 Irarum movit stimulos, iuvenisque calorem
³²⁵ Excitat in nimios belli civilis amores.
 Interea, Phoebo gelidas pellente tenebras,
 Pulsatae sonuere fores: quas sancta relicto
 Hortensi moerens irrupit Marcia busto:
 Quondam virgo toris melioris iuncta mariti:
³³⁰ Mox, ubi, connubii pretium mercesque, soluta est
 Tertia iam soboles, alios fecunda penates
 Impletura datur, geminas ex sanguine matris
 Permixture domos. Sed postquam condidit urna
 Supremos cineres, miserando concita vultu,
³³⁵ Effusas laniata comas, concussaue pectus
 Verberibus crebris, cineresque ingesta sepulcri,
 Non aliter placitura viro, sic moesta profatur:
 Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi
 Iussa, Cato, et geminos excepi foeta maritos.

- ³⁴⁰ Visceribus lassis, partuque exhausta, revertor
Iam nulli tradenda viro. Da foedera prisci
Illibata tori: da tantum nomen inane
Connubii: liceat tumulo scripsisse, CATONIS
MARCIA; nec dubium longo quaeratur in aevo,
³⁴⁵ Mutarim primas expulsa, an tradita, taedas.
Non me laetorum comitem rebusque secundis
Accipis: in curas venio partemque laborum.
Da mihi castra sequi. Cur tuta in pace relinquer,
Et sit civili propior Cornelia bello?
- ³⁵⁰ Hae flexere virum voces, et, tempora quanquam
Sint aliena toris, iam fato in bella vocante,
Foedera sola tamen, vanaque carentia pompa
Iura placent, sacrisque deos admittere testes.
Festa coronato non pendent limine sarta;
- ³⁵⁵ Infulaque in geminos discurrit candida postes,
Legitimaque faces, gradibusque adclivis eburnis
Stat torus, et picto vestes discriminat auro:
Turritaque premens frontem matrona corona
Translata vetuit contingere limina planta.
- ³⁶⁰ Non, timidum nuptae leviter tectura pudorem,
Lutea demissos velarunt flammea vultus:
Balteus haud fluxos gemmis adstrinxit amictus,
Colla monile decens, humerisque haerentia primis
Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
- ³⁶⁵ Sic, ut erat, moesti servat lugubria cultus,
Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.
Obsita funerea celatur purpura lana;
Non soliti lusere sales: nec more Sabino
Excepit tristis convicia festa maritus.
- ³⁷⁰ Pignora nulla domus, nulli coiere propinqui.

Iunguntur taciti, contentique auspice Bruto.
 Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
 Caesariem, duroque admisit gaudia vultu. -
 Ut primum tolli feralia viderat arma,
³⁷⁵ Intonsos rigidam in frontem descendere canos
 Passus erat, moestamque genis increscere barbam.
 Uni quippe vacat studiisque odiisque carenti,
 Humanum lugere genus. - Nec foedera prisci
 Sunt tentata tori: iusto quoque robur amoris
³⁸⁰ Restitit. Hi mores, haec duri immota Catonis
 Secta fuit: servare modum, finemque tenere,
 Naturamque sequi, patriaeque impendere vitam;
 Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.
 Huic epulae, vicisse famem: magnique penates,
³⁸⁵ Submovisse hiemem tecto: pretiosaque vestis,
 Hirtam membra super Romani more Quiritis
 Induxisse togam: Venerisque huic maximus usus,
 Progenies; Urbi pater est, Urbique maritus:
 Iustitiae cultor, rigidi servator honesti:
³⁹⁰ In commune bonus: nullosque Catonis in actus
 Subrepsit partemque tulit sibi nata voluptas.
 Interea trepido discedens agmine Magnus
 Moenia Dardanii tenuit Campana coloni.
 Haec placuit belli sedes, hinc summa moventi
³⁹⁵ Hostis in occursum sparsas extendere partes,
 Umbrosis mediam qua collibus Apenninus
 Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus
 Altius intumuit, propiusve accessit Olympo.
 Mons inter geminas medius se porrigit undas
⁴⁰⁰ Inferni superique maris: collesque coercent
 Hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Pisae,

Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
 Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
 Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
⁴⁰⁵ In laevum cecidere latus veloxque Metaurus,
 Crustumiumque rapax, et iunctus Sapis Isauro,
 Senaque, et Adriacas qui verberat Aufidus undas:
 Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,
 Eridanus fractas devolvit in aequora silvas
⁴¹⁰ Hesperiamque exhaurit aquis. Hunc fabula primum
 Populea fluvium ripas umbrasse corona:
 Cumque, diem pronum transverso limite ducens,
 Succendit Phaethon flagrantibus aethera loris,
 Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,
⁴¹⁵ Hunc habuisse pares Phoebeis ignibus undas.
 Non minor hic Nilo, si non per plana iacentis
 Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas.
 Nec minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem
 Ister, casuros in quaelibet aequora fontes
⁴²⁰ Accipit, et Scythicas exit non solus in undas.
 Dexteriora petens montis declivia Tibrim
 Unda facit, Rutubamque cavum. Delabitur inde
 Vulturinusque celer, nocturnaeque editor aurae
 Sarnus, et umbrosae Liris per regna Maricae
⁴²⁵ Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni
 Culta Siler, nullasque vado qui Macra moratus
 Alnos, vicinae percurrit in aequora Lunae.
 Longior educto qua surgit in aera dorso,
 Gallica rura videt, devexasque aspicit Alpes.
⁴³⁰ Tunc Umbris Marsisque ferax, domitusque Sabelle
 Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
 Indigenas Latii populos, non deserit ante

Hesperiam, quam cum Scyllaeis clauditur undis,
 Extenditque suas in templa Lacinia rupes;
⁴³⁵ Longior Italia, donec confinia pontus
 Solveret incumbens, terrasque repelleret aequor.
 At postquam gemino tellus elisa profundo est,
 Extremi colles Siculo cessere Peloro.
 Caesar, in arma furens, nulla, nisi sanguine fuso,
⁴⁴⁰ Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes
 Hesperiae fines, vacuosque irrumpat in agros,
 Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis
 Bella gerat. Non tam portas intrare patentes,
 Quam fregisse, iuvat: nec tam patiente colono
⁴⁴⁵ Arva premi, quam si ferro populetur et igni.
 Concessa pudet ire via, civemque videri.
 Tunc urbes Latii dubiae, varioque favore
 Ancipites, quamquam primo terrore ruentis
 Cessurae belli, denso tamen aggere firmant
⁴⁵⁰ Moenia, et abrupto circumdant undique vallo:
 Saxorumque orbis, et quae super eminus hostem
 Tela petant, altis murorum turribus aptant.
 Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
 Cum terrore fides: ut, cum mare possidet Auster
⁴⁵⁵ Flatibus horrisonis, hunc aequora tota sequuntur:
 Si rursus tellus, pulsu laxata tridentis
 Aeolii, tumidis immittat fluctibus Eurum,
 Quamvis icta novo, ventum tenere priorem
 Aequora, nubiferoque polus cum cesserit Euro,
⁴⁶⁰ Vindicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes
 Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
 Gens Hetrusca fuga trepidi nudata Libonis,
 Iusque sui pulso iam perdidit Umbria Thermo.

Nec gerit auspiciis civilia bella paternis
⁴⁶⁵ Caesaris audito conversus nomine Sulla.
 Varus, ut admotae pulsarunt Auximon alae,
 Per diversa ruens neglecto moenia tergo,
 Qua silvae, qua saxa, fugit. Depellitur arce
 Lentulus Asculea. Victor cedentibus instat,
⁴⁷⁰ Divertitque acies: solusque ex agmine tanto
 Dux fugit, et nullas ducentia signa cohortes.
 Tu quoque commissae nudatam deseris arcem,
 Scipio, Nuceriae: quamquam firmissima pubes
 His sedeat castris, iampridem Caesaris armis
⁴⁷⁵ Parthorum seducta metu: qua Gallica damna
 Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,
 Donavit socero Romani sanguinis usum.
 At te Corfini validis circumdata muris
 Tecta tenent, pugnax Domiti: tua classica servat
⁴⁸⁰ Oppositus quondam polluto tiro Miloni.
 Ut procul immensam campo consurgere nubem,
 Ardentesque acies percussis sole corusco
 Conspexit telis, Socii, decurrite, dixit,
 fluminis ad ripas, undaeque immergite pontem:
⁴⁸⁵ Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
 Atque omnes trahe, gurgēs, aquas ut spumeus alnos,
 Discussa compage, feras. Hoc limite bellum
 Haereat, hac hostis lentus terat otia ripa.
 Praecipitem cohibete ducem: victoria nobis
⁴⁹⁰ Hic primum stans Caesar erit. Nec plura locatus,
 Devolvit rapidum nequidquam moenibus agmen.
 Nam prior e campis ut conspicit, amne soluto,
 Rumpi Caesar iter, calida prolatus ab ira:
 Non satis est, muris latebras quaesisse pavori?

- 495 Obstruitis campos, fluviisque arcere paratis,
Ignavi? Non, si tumido me gurgite Ganges
Submoveat, stabit iam flumine Caesar in ullo,
Post Rubiconis aquas. Equitum properate catervae:
Ite simul pedites: ruiturum adscendite pontem.
- 500 Haec ubi dicta, levis totas accepit habenas
In campum sonipes: crebroque simillima nimbo
Trans ripam validi torserunt tela lacerti.
Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem
Caesar, et ad tutas hostis compellitur arces.
- 505 Et iam moturas ingentia pondera turres
Erigit, et mediis subrepsit vinea muris:
Ecce, nefas belli, reseratis agmina portis
Captivum traxere ducem, civisque superbi
Constitit ante pedes. Vultu tamen alta minaci
- 510 Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.
Scit Caesar poenamque peti, veniamque timeri.
Vive, licet nolis, et nostro munere, dixit,
Cerne diem. Victis iam spes bona partibus esto,
Exemplumque mei: vel, si libet, arma retenta;
- 515 Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor.
Fatur, et adstrictis laxari vincula palmis
Imperat. Heu quanto melius vel caede peracta
Parcere Romano potuit fortuna pudori;
Poenarum extremum cui fit, quod castra secutus
- 520 Sit patriae Magnumque ducem totumque senatum,
Ignosci. Premit ille graves interritus iras,
Et secum: Romamne petes, pacisque recessus,
Degener? In medios belli non ire furores,
Iamdudum moriture, paras? Rue certus, et omnes
- 525 Lucis rumpe moras, et Caesaris effuge munus.

Nescius interea capti ducis, arma parabat
 Magnus, ut immixto firmaret robore partes.
 Iamque secuturo iussurus classica Phoebo,
 Tentandasque ratus moturi militis iras,
⁵³⁰ Adloquitur tacitas veneranda voce cohortes:
 O scelerum ultores, melioraque signa secuti,
 O vere Romana manus, quibus arma senatus
 Non privata dedit, voti deposcite pugnam.
 Ardent Hesperii saevis populatibus agri:
⁵³⁵ Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:
 Iam tetigit sanguis pollutos Caesaris enses.
 Di melius, belli tulimus quod damna priores.
 Coeperit inde nefas. Iamiam, me praeside, Roma
 Supplicium poenamque petat. Neque enim ista vocari
⁵⁴⁰ Proelia iusta decet, patriae sed vindicis iram.
 Nec magis hoc bellum est, quam cum Catilina paravit
 Arsuras in tecta faces, sociusque furoris
 Lentulus, exsertique manus vesana Cethegi.
 O rabies miseranda ducis! Cum fata Camillis
⁵⁴⁵ Te, Caesar, magnisque velint miscere Metellis,
 Ad Cinnae Mariosque veni. Sternere profecto,
 Ut Catulo iacuit Lepidus, nostrasque secures
 Passus, Sicanio tegitur qui Carbo sepulcro,
 Quique feros movit Sertorius exsul Iberos.
⁵⁵⁰ Quamquam, si qua fides, his te quoque iungere, Caesar,
 Invideo, nostrasque manus quod Roma furenti
 Opposuit. Parthorum utinam post praelia sospes,
 Et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,
 Ut simili caussa caderes, qua Spartacus hostis.
⁵⁵⁵ Te quoque si superi titulis accedere nostris
 Iusserunt, valet in torquendo dextera pilo:

Peridus haec iterum circum praecordia sanguis
 Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,
 Qui pacem potuere pati. Licet ille solutum
⁵⁶⁰ Defectumque vocet, ne vos mea terreat aetas.
 Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.
 Quo potuit civem populus perducere liber,
 Adscendi, supraque nihil, nisi regna, reliqui.
 Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
⁵⁶⁵ Pompeium transire parat. Hinc consul uterque,
 Hinc acies statura ducum est. Caesarne senatus
 Victor erit? Non tam caeco trahis omnia cursu,
 Teque nihil, Fortuna, pudet. Multisne rebellis
 Gallia iam lustris aetasque impensa labori
⁵⁷⁰ Dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis,
 Oceanumque vocans incerti stagna profundī,
 Territa quaesitis ostendit terga Britannis?
 An vanae tumuere minae, quod fama furoris
 Expulit armatam patriis e sedibus Urbem?
⁵⁷⁵ Heu demens, non te fugiunt, me cuncta sequuntur:
 Qui cum signa tuli toto fulgentia ponto,
 Ante bis exactum quam Cynthia conderet orbem,
 Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
 Angustaque domum terrarum in sede poposcit.
⁵⁸⁰ Idem ego per Sythici profugum divortia Ponti
 Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
 Ad mortem, Sulla felicior, ire coegi.
 Pars mundi mihi nulla vacat: sed tota tenetur
 Terra meis, quocumque iacet sub sole, tropaeis.
⁵⁸⁵ Hinc me victorem geldas ad Phasidos undas
 Arctos habet: calida medius mihi cognitus axis
 Aegypto, atque umbras nusquam flectente Syene.

Occasus mea iura timent, Tethynque fugacem
 Qui ferit Hesperius post omnia flumina Baetis.
⁵⁹⁰ Me domitus cognovit Arabs, me Marte feroces
 Heniochi, notique erepto vellere Colchi.
 Cappadoce mea signa timent: et dedita sacris
 Incerti Iudaea dei, mollisque Sophene.
 Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.
⁵⁹⁵ Quod socero bellum, praeter civile, reliqui?
 Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,
 Nec matura petunt promissae classica pugnae.
 Sensit et ipse metum Magnus; placuitque referri
 Signa, nec in tantae discrimina mittere pugnae
⁶⁰⁰ Iam victum fama non visi Caesaris agmen.
 Pulsus ut armentis primo certamine taurus
 Silvarum secreta petit, vacuosque per agros
 Exsul in adversis explorat cornua truncis;
 Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta
⁶⁰⁵ Excussi placuere tori: mox reddita victor
 Quoslibet in saltus comitantibus agmina tauris
 Invito pastore trahit: sic viribus impar
 Tradidit Hesperiam, profugusque per Apula rura
 Brundisii tutas conscendit Magnus in arces.
⁶¹⁰ Urbs est Dictaeis olim possessa colonis,
 Quos profugos Creta vexere per aequora puppes
 Cecropiae, victum mentitis Thesea velis.
 Hac latus angustum iam se cogentis in arcum
 Hesperiae tenuem producit in aequora linguam,
⁶¹⁵ Hadriacas flexis claudit quae cornibus undas.
 Nec tamen hoc arctis immissum faucibus aequor
 Portus erat, si non violentos insula Coros
 Exciperet saxis, lapsasque refunderet undas.

Hinc illinc montes scopulosae rupis aperto
⁶²⁰ Opposuit natura mari, flatusque removit,
 Ut tremulo starent contentae fune carinae.
 Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur
 In portus, Corcyra, tuos, seu laeva petatur
 Illyris Ionias vergens Epidamnos in undas
⁶²⁵ Huc fuga nautarum, cum totas Hadria vires
 Movit, et in nubes abiere Ceraunia, quumque
 Spumoso Calaber perfunditur aequore Sason.
 Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,
 Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,
⁶³⁰ Cum mediae iaceant immensis tractibus Alpes:
 Tum subole ex tanta natum, cui firmior aetas,
 Adfatur: Mundi iubeo tentare recessus.
 Euphratem Nilumque move, quo nominis usque
 Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes
⁶³⁵ Post me Roma ducem. Sparsos per rura colonos
 Redde mari Cilicas. Pharios hinc concute reges,
 Tigranemque meum. Nec Pharnacis arma relinquo,
 Admoneo, nec tu populos utraque vagantes
 Armenia, Pontique feras per litora gentes,
⁶⁴⁰ Rhipaeasoue manus, et quas tenet aequore denso
 Pigra palus Scythici patiens Maeotica plaustri.
 Sed quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
 Bella feres, totoque urbes agitabis in orbe
 Perdomitas: omnes redeant in castra triumphi.
⁶⁴⁵ Et vos, qui Latios signatis nomine fastos,
 Primus in Epirum Boreas agat: inde per arva
 Graiorum Macetumque novas adquirite vires,
 Dum paci dat tempus hiems. Sic fatur, et omnes
 Iussa gerunt, solvuntque cavas a litore puppes.

- ⁶⁵⁰ At numquam patiens pacis longaeque quietis
Armorum, ne quid fatis mutare liceret,
Adsequitur, generique premit vestigia Caesar.
Sufficerent aliis primo tot moenia cursu
Rapta, tot oppressae depulsis hostibus arces:
- ⁶⁵⁵ Ipsa, caput mundi, bellorum maxima merces,
Roma, capi facilis. Sed Caesar, in omnia praeceps,
Nil actum credens, cum quid superesset agendum,
Instat atrox: et adhuc, quamvis possederit omnem
Italiam, extremo sedeat quod litore Magnus,
- ⁶⁶⁰ Communem tamen esse dolet: nec rursus aperto
Vult hostes errare freto, sed molibus undas
Obstruit, et latum deiectis rupibus aequor.
Cedit in immensum cassus labor: omnia pontus
Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis:
- ⁶⁶⁵ Ut maris Aegaei medias si celsus in undas
Depellatur Eryx, nullae tamen aequore rupes
Emineant; vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.
Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,
- ⁶⁷⁰ Tunc placuit caesis innectere vincula silvis,
Roboraque immensis late religare catenis.
Tales fama canit tumidam super aequora Xerxem
Construxisse vias, multum cum pontibus ausus,
Europamque Asiae, Sestonque admovit Abydo,
- ⁶⁷⁵ Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum Zephyrumque timens; cum vela ratesque
In medium deferret Athon. Sic ora profundi
Arctantur casu nemorum: tunc aggere multo
Surgit opus, longaeque tremunt super aequor turres.
- ⁶⁸⁰ Pompeius tellure nova compressa profundi

Ora videns, curis animum mordacibus angi,
 Ut reseret pelagus, spargatque per aequora bellum.
 Saepe Noto plenae, tensisque rudentibus actae
 Ipsa maris per claustra rates fastigia molis
⁶⁸⁵ Discussere salo, spatiumque dedere carinis:
 Tortaque per tenebras validis ballista lacertis,
 Multifidas iaculata faces. Ut tempora tandem
 Furtivae placuere fugae: ne litora clamor
 Nauticus exagitet, neu buccina dividat horas,
⁶⁹⁰ Neu tuba praemonitos perducatur ad aequora nautas,
 Praecepit sociis. Iam coeperat ultima Virgo
 Phoebum laturas ortu praecedere Chelas,
 Cum taciti solvere rates. Non anchora voces
 Movit, dum spissis avellitur uncus arenis:
⁶⁹⁵ Dum iuga curvantur mali, dumque ardua pinus
 Erigitur, pavidis classis siluere magistri:
 Strictaque pendentes deducunt carbasa nautae,
 Nec quatiunt validos, ne silibet aura, rudentes.
 Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
⁷⁰⁰ Quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem
 Italiam. Vix fata sinunt: nam murmure vasto
 Impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,
 Totque carinarum permixtis aequora sulcis.
 Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis
⁷⁰⁵ Cum fato conversa fides, murisque recepti,
 Praecipiti cursu flexi per cornua portus
 Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.
 Heu pudor! exigua est fugiens victoria Magnus.
 Angustus puppes mittebat in aequora limes,
⁷¹⁰ Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.
 Hic haesere rates geminae, classique paratas

Excepere manus: tractoque in litora bello
 Hic primum rubuit civili sanguine Nereus.
 Cetera classis abit, summis spoliata carinis:
⁷¹⁵ Ut, Pagasaea ratis peteret cum Phasidos undas,
 Cyaneas tellus emisit in aequora cautes;
 Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,
 Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,
 Et statura redit. Iam Phoebum urgere monebat
⁷²⁰ Non idem Eoi color aetheris, albaque nondum
 Lux rubet, et flammis propioribus eripit astris:
 Et iam Pleias hebet, flexi iam plaustra Bootae
 In faciem puri redeunt languentia coeli,
 Maioresque latent stellae, calidumque refugit
⁷²⁵ Lucifer ipse diem. Pelagus iam, Magne, tenebas,
 Non ea fata ferens, quae, cum super aequora toto
 Praedonem sequerere mari. Lassata triumphis
 Destituit Fortuna tuis. Cum coniuge pulsus,
 Et natis, totosque trahens in bella penates,
⁷³⁰ Vadis adhuc ingens, populis comitantibus, exsul.
 Quaeritur indignae sedes longinqua ruinae.
 Non, quia te superi patrio privare sepulchro
 Maluerint, Phariae busto damnantur arenae:
 Parcitur Hesperiae; procul hoc ut in orbe remoto
⁷³⁵ Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
 Immaculata sui servetur sanguine Magni.

Liber III

¹ Propulit ut classem velis cedentibus Auster
Incumbens, mediumque rates movere profundum,
Omnis in Ionios spectabat navita fluctus:
Solutus ab Hesperia non flexit lumina terra

⁵ Magnus, dum patrios portus, dum litora numquam
Ad visus reditura suos, tectumque cacumen
Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.
Inde soporifero cesserunt languida somno
Membra ducis. Dirum tum plena horroris imago

¹⁰ Visa caput moestum per hiantes Iulia terras
Tollere, et accenso furialis stare sepulcro.
Sedibus Elysiis campoque expulsa piorum
Ad Stygias, inquit, tenebras manesque nocentes,
Post bellum civile trahor. Vidi ipsa tenentes

¹⁵ Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis.
Praeparat innumeras puppes Acherontis adusti
Portitor: in multas laxantur Tartara poenas.
Vix operi cunctae dextra properante sorores
Sufficiunt: lassant rumpentes stamina Parcas.

²⁰ Coniuge me laetos duxisti, Magne, triumphos:
Fortuna est mutata toris: semperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos,
En nupsit tepido pellex Cornelia busto.
Haereat illa tuis per bella, per aequora signis,

²⁵ Dum non securos liceat mihi rumpere somnos,
Et nullum vestro vacuum sit tempus amori,
Sed teneat Caesarque dies, et Iulia noctes.
Me non Lethaeae, coniux, obliviae ripae
Immemorem fecere tui, regesque silentum

- ³⁰ Permisere sequi. Veniam, te bella gerente,
In medias acies. Numquam tibi, Magne, per umbras
Perque meos manes generum non esse licebit.
Abscidis frustra ferro tua pignora. Bellum
Te faciet civile meum. Sic fata, refugit
- ³⁵ Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.
Ille, dei quamvis cladem manesque minentur,
Maior in arma ruit, certa cum mente malorum.
Et, quid, ait, vani terremur imagine visus?
Aut nihil est sensus animis a morte relictum,
- ⁴⁰ Aut mors ipsa nihil. Titan iam pronus in undas
Ibat, et igniferi tantum demerserat orbis,
Quantum deesse solet lunae, seu plena futura est,
Seu iam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus
Puppibus accessus faciles: legere rudentes,
- ⁴⁵ Et posito remis petierunt litora malo.
Caesar, ut emissas venti rapuere carinas,
Absconditque fretum classes, et litore solus
Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsi
Laetificat Magni: queritur quod tuta per aequor
- ⁵⁰ Terga ferant hostes. Neque enim iam sufficit ulla
Praecipiti fortuna viro: nec vincere tanti,
Ut bellum differret, erat. Tunc pectore curas
Expulit armorum, pacique intentus agebat,
Quoque modo vanos populi conciret amores,
- ⁵⁵ Gnarus et irarum caussas, et summa favoris
Annona momenta trahi. Namque adserit urbes
Sola fames, emiturque metus, cum segne potentes
Vulgus alunt. Nescit plebes ieiuna timere.
Curio Sicanias transcendere iussus in urbes,
- ⁶⁰ Qua mare tellurem subitis aut obruit undis,

Aut scidit, et medias fecit sibi litora terras.
 Via illic ingens pelagi, semperque laborant
 Aequora, ne rupti repetant confinia montes.
 Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.
⁶⁵ Utraque frugiferis est insula nobilis arvis,
 Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullae,
 Nec Romana magis complerunt horrea terrae.
 Ubere vix glebae superat, cessantibus Austris,
 Cum medium nubes Borea cogente sub axem
⁷⁰ Effusis magnum Libye tulit imbribus annum.
 Haec ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor
 Non armata trahens, sed pacis habentia vultum,
 Tecta petit patriae. Pro, si remeasset in Urbem,
 Gallorum tantum populis Arctoque subacta,
⁷⁵ Quam seriem rerum longa praemittere pompa,
 Quas potuit belli facies! Ut vincula Rheno,
 Oceanoque daret! Celsos ut Gallia currus
 Nobilis, et flavis sequeretur mixta Britannis!
 Perdidit o qualem vincendo plura triumphum!
⁸⁰ Non ilium laetis vadentem coetibus urbes,
 Sed tacitae videre metu. Non constitit usquam
 Obvia turba duci. Gaudet tamen esse timori
 Tam magno populis, et se non mallet amari.
 Iamque et praecipites superaverat Anxuris arces,
⁸⁵ Et qua Pontinas via dividit uda paludes,
 Qua sublime nemus, Scythicae qua regna Dianae;
 Quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam:
 Excelsa de rupe procul iam prospicit Urbem,
 Arctoi toto non visam tempore belli:
⁹⁰ Miraturque suae, sic fatus, moenia Romae:
 Tene, deum sedes, non ullo Marte coacti

Deseruere viri! Pro qua pugnabitur urbe?
 Di melius, quod non Latias Eous in oras
 Nunc furor incubuit, nec iuncto Sarmata velox
⁹⁵ Pannonio, Dacisque Getes admixtus: habenti
 Tam pavidum tibi, Roma, ducem Fortuna pepercit,
 Quod bellum civile fuit. Sic fatur, et urbem
 Adtonitam terrore subit. Namque ignibus atris
 Creditur, ut captae, rapturus moenia Romae,
¹⁰⁰ Sparsurusque deos. Fuit haec mensura timoris:
 Velle putant, quaecumque potest. Non omina festa,
 Non fictas laeto voces simulare tumultu:
 Vix odisse vacat Phoebea palatia complet
 Turba Patrum, nullo cogendi iure senatus,
¹⁰⁵ E latebris educta suis. Non consule sacrae
 Fulserunt sedes: non proxima lege potestas
 Praetor adest: vacuaeque loco cessere curules,
 Omnia Caesar erat. Privatae curia vocis
 Testis adest. Sedere Patres censere parati,
¹¹⁰ Si regnum, si templa sibi, iugulumque senatus,
 Exsiliumque petat. Melius, quod plura iubere
 Erubuit, quam Roma pati. Tamen exit in iram,
 Viribus an possent obsistere iura, per unam
 Libertas experta virum: pugnaxque Metellus
¹¹⁵ Ut videt ingenti Saturnia templa revelli
 Mole, rapit gressus, et Caesaris agmina rumpens,
 Ante fores nondum reseratae constitit aedis.
 (Usque adeo solus ferrum mortemque timere
 Auri nescit amor. Pereunt discrimine nullo
¹²⁰ Amissae leges: sed, pars vilissima rerum,
 Certamen movistis, opes) prohibensque rapina
 Victorem, clara testatur voce Tribunus:

Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt
 Templa latus, nullasque feres nisi sanguine sacro
¹²⁵ Sparsas, raptor, opes. Certe violata potestas
 Invenit ista deos: Crassumque in bella secutae
 Saeva tribunitiae voverunt proelia dirae.
 Detege iam ferrum: neque enim tibi turba verenda est,
 Spectatrix scelerum: deserta stamus in urbe.
¹³⁰ Non feret e nostro sceleratus praemia miles:
 Sunt quos prosternas populi, quae moenia dones.
 Pacis ad exhaustae spolium non cogit egestas:
 Bellum Caesar habes. His magnam victor in iram
 Vocibus accensus: Vanam spem mortis honestae
¹³⁵ Concipis: haud, inquit, iugulo se polluet isto
 Nostra, Metelle, manus. Dignum te Caesaris ira
 Nullus honos faciet. Te vindice tuta relicta est
 Libertas? Non usque adeo permiscuit imis
 Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
¹⁴⁰ Servantur leges, malint a Caesare tolli.
 Dixerat, et, nondum foribus cedente tribuno,
 Aerior ira subit: saevos circumspicit enses,
 Oblitus simulare togam. Tum Cotta Metellum
 Compulit audaci nimium desistere coepto.
¹⁴⁵ Libertas, inquit, populi, quem regna coercent,
 Libertate perit; cuius servaveris umbram,
 Si, quidquid iubeare, velis. Tot rebus iniquis
 Paruimus victi: venia est haec sola pudoris,
 Degenerisque metus, nil iam potuisse negari.
¹⁵⁰ Ocius avertat diri mala semina belli.
 Damna movent populos, si quos sua iura tuentur.
 Non sibi, sed domino gravis est, quae servit, egestas.
 Protinus abducto patuerunt templa Metello.

Tunc rupes Tarpeia sonat, magnoque reclusas
¹⁵⁵ Testatur stridore fores; tunc conditus imo
 Eruitur templo, multis intactus ab annis,
 Romani census populi, quem Punica bella,
 Quem dederat Perses, quem victi praeda Philippi:
 Quod tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
¹⁶⁰ Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
 Quidquid parcorum mores servastis avorum,
 Quod dites Asiae populi misere tributum,
 Victorique dedit Minoia Creta Metello,
 Quod Cato longinqua vexit super aequora Cypro.
¹⁶⁵ Tunc orientis opes, captorumque ultima regum
 Quae Pompeianis praelata est gaza triumphis
 Egeritur: tristi spoliantur templa rapina;
 Pauperiorque fuit tunc primum Caesare Roma.
 Interea totum Magni fortuna per orbem
¹⁷⁰ Secum casuras in proelia moverat urbes.
 Proxima vicino vires dat Graecia bello.
 Phocaicas Amphissa manus scopulosaque Cirrha,
 Parnasusque iugo misit desertus utroque.
 Boeoti coiere duces, quos impiger ambit
¹⁷⁵ Fatidica Cephisos aqua, Cadmeaque Dirce,
 Pisaeaeque manus, populisque per aequora mittens
 Sicaniis Alpheus aquas. Tunc Maenala liquit
 Arcas, et Herculeam miles Trachinins Oeten.
 Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes
¹⁸⁰ Chaonio veteres liquerunt vertice Selloe.
 Exhaustit totas quamvis delectus Athenae,
 Exiguae Phoebea tenent navalia puppes.
 Tresque petunt veram credi Salamiua carinae.
 Iam dilecta Iovi centenis venit in arma

- ¹⁸⁵ Creta vetus populis, Cnososque agitare pharetras
Docta, nec Eois peior Gortyna sagittis.
Tunc qui Dardanium tenet Oricon, et vagus altis
Dispersus silvis Athamas, et nomine prisco
Encheliae, versi testantes funera Cadmi,
- ¹⁹⁰ Colchis et Adriacas spumans Apsyrtris in undas,
Et Penei qui rura colunt, quorumque labore
Thessalus Aemoniam vomer proscindit Iolcon.
Inde lacesitum primo mare, cum rudis Argo
Miscuit ignotas temerato litore gentes,
- ¹⁹⁵ Primaque cum ventis pelagique furentibus undis
Composuit mortale genus, fatisque per illam
Accessit mors una ratem. Tunc linquitur Aemus
Thracius, et populum Pholoe mentita biformem.
Deseritur Strymon tepido committere Nilo
- ²⁰⁰ Bistonias consuetus aves, et barbara Cone
Sarmaticas ubi perdit aquas, sparsamque profundo
Multifidi Peucen unum caput adluit latri:
Mysiaque, et gelido tellus perfusa Cayco
Idalis, et nimium glebis exilis Arisbe.
- ²⁰⁵ Quique colunt Pitane, et quae tua munera Pallas
Lugent damnatae Phoebus victore Celaenae:
Qua celer et ripis descendens Marsyas rectis
Errantem Maeandron adit, mixtusque refertur:
Passaque ab auriferis tellus exire metallis
- ²¹⁰ Pactolon: qua culta secatur non vilior Hermus.
Iliacae quoque signa manus, perituraque castra
Ominibus petiere suis: nec fabula Troiae
Continuit, Phrygiae ferens se Caesar Iuli.
Accedunt Syriae populi; desertus Orontes,
- ²¹⁵ Et felix, (sic fama) Ninus: ventosa Damascos,

Gazaque, et arbusto palmarum dives Idume.
 Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon.
 Has ad bella rates non flexo limite ponti,
 Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.
²²⁰ Phoenixes primi, famae si creditur, ausi
 Mansuram rudibus vocem signasse figuris.
 Nondum flumineas Memphis contexere biblos
 Noverat: et saxis tantum volucresque feraeque
 Sculptaque servabant magicas animalia linguas.
²²⁵ Deseritur Taurique nemus, Perseaue Tarsos,
 Coryciumque patens exesis rupibus antrum,
 Mallos, et extremae resonant navalibus Aegae.
 Itque Cilix iusta, iam non pirata, carina.
 Movit et Eoos bellorum fama recessus,
²³⁰ Qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe
 Ostia nascenti contraria solvere Phoebo
 Audet, et adversum fluctus impellit in Eurum:
 Hic, ubi Pellaeus, post Tethyos aequora, ductor
 Constitit, et magno vinci se fassus ab orbe est.
²³⁵ Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem
 Vastis Indus aquis mixtum non sentit Hydaspem.
 Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos,
 Et qui tingentes croceo medicamine crinem
 Fluxa coloratis adstringunt carbasa gemmis.
²⁴⁰ Quique suas struxere pyras, vivique calentes
 Conscendere rogos. Pro, quanta est gloria genti,
 Iniecisse manum fati, vitaque repletos,
 Quod superest, donasse deis! Venere feroces
 Cappadoces; duri populus nunc cultor Amani,
²⁴⁵ Armeniusque tenens volventem saxa Niphaten:
 Aethera tangentes silvas liquere Coatrae.

Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem,
 Umbras mirati nemorum non ire sinistras.
 Tunc furor extremos movit Romanus Oretas,
²⁵⁰ Carmanosque duces, quorum deflexus in Austrum
 Aether, non totam mergi tamen adspicit Arcton;
 Lucet et exigua velox ibi nocte Bootes.
 Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla
 Signiferi regione poli, nisi, poplite lapso,
²⁵⁵ Ultima curvati procederet ungula Tauri.
 Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
 Euphrates, quos non diversis fontibus edit
 Persis, et incertum, tellus si misceat amnes,
 Quod potius sit nomen aquis. Sed sparsus in agros
²⁶⁰ Fertilis Euphrates Phariae vice fungitur undae:
 At Tigrim subito tellus absorbet hiatu,
 Occultosque tegit cursus, rursusque renatum
 Fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.
 Inter Caesareas acies diversaque signa
²⁶⁵ Pugnaces dubium Parthi tenuere favorem,
 Contenti fecisse duos. Tinxere sagittas
 Errantes Scythiae populi, quos gurgite Bactros
 Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.
 Hinc Lacedaemonii, moto gens aspera freno,
²⁷⁰ Heniochi, saevisque affinis Sarmata Moschis.
 Colchorum qua rura secat ditissima Phasis:
 Qua Croeso fatalis Halys, qua vertice lapsus
 Rhipaeo Tanais diversi nomina mundi
 Imposuit ripis, Asiaeque et terminus idem
²⁷⁵ Europae, mediae dirimens confinia terrae,
 Nunc huc, nunc illuc, qua flectitur, ampliat orbem.
 Quaque fretum torrens Maeotidos egerit undas,

Pontus et Herculeis aufertur gloria metis,
 Oceanumque negat solas admittere Gades.
²⁸⁰ Hinc Essedoniae gentes, auroque ligatas
 Substringens, Arimaspe, comas: hinc fortis Arius,
 Longaque Sarmatici solvens ieiunia belli
 Massagetes quo fugit equo; volucresque Geloni.
 Non, cum Memnoniis deducens agmina regnis
²⁸⁵ Cyrus, et effusis numerato milite telis
 Descendit Perses, fraternique ultor amoris
 Aequora cum tantis percussit classibus, unum
 Tot reges habuere ducem. Colere nec umquam
 Tam variae cultu gentes, tam dissona vulgi
²⁹⁰ Ora. Tot immensae comites missura ruinae
 Excivit populos, et dignas funere Magni
 Exsequias Fortuna dedit. Non corniger Hammon
 Mittere Marmaridas cessavit in arma catervas:
 Quidquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
²⁹⁵ Usque Paraetonias Eoa ad litora Syrtes.
 Acciperet felix ne non semel omnia Caesar,
 Vincendum pariter Pharsalia praestitit orbem.
 Ille ubi deseruit trepidantis moenia Romae,
 Agmine nubiferam raptio superevolat Alpem:
³⁰⁰ Cumque ali famaie populi terrore paverent,
 Phocais in dubiis ausa est servare iuventus
 Non Graia levitate fidem, signataque iura,
 Et caussas, non fata, sequi. Tamen ante furorem
 Indomitum duramque viri deflectere mentem
³⁰⁵ Pacifico sermone parant, hostemque propincum
 Orant Cecropiae praelata fronde Minervae:
 Semper in externis populo communia vestro
 Massiliam bellis testatur fata tulisse,

Comprensa est Latiis quaecunque annalibus aetas.

- ³¹⁰ Et nunc, ignoto si quos petis orbe triumphos,
Accipe devotas externa in proelia dextras.
At si funestas acies, si dira paratis
Proelia discordes, lacrimas civilibus armis
Secretumque damus. Tractentur vulnera nulla
³¹⁵ Sacra manu. Si coelicolis furor arma dedisset,
Aut si terrigenae tentarent astra Gigantes,
Non tamen auderet pietas humana vel armis
Vel votis prodesse Iovi; sortisque deorum
Ignarum mortale genus, per fulmina tantum
³²⁰ Sciret adhuc coelo solum regnare Tonantem.
Adde quod innumerae concurrunt undique gentes,
Nec sic horret iners scelerum contagia mundus,
Ut gladiis egeant civilia bella coactis.
Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent
³²⁵ Fata, nec haec alius committat proelia miles.
Cui non conspecto languebit dextra parente?
Telaque diversi prohibebunt spargere fratres.
Finis adest rerum, si non committitis illis
Arma, quibus fas est. Nobis haec summa precandi:
³³⁰ Terribiles aquilas infestaque signa relinquo
Urbe procul, nostrisque velis te credere muris,
Excludique sinas, admisso Caesare, bellum.
Sit locus exceptus sceleri, Magnoque tibi que
Tutus, ut, invictae fatum si consulat urbi,
³³⁵ Foedera si placeant, sit, quo veniatis inermes.
Vel, cum tanta vocent discrimina Martis Iberi,
Quid rapidum deflectis iter? Non pondera rerum,
Non momenta sumus, numquam felicibus armis
Usa manus, patriae primis a sedibus exsul,

³⁴⁰ Et post translatas exustae Phocidos arces
 Moenibus exiguis alieno in litore tuti,
 Illustrat quos sola fides. Si claudere muros
 Obsidione paras, et vi perfringere portas:
 Excepisse faces tectis et tela parati,
³⁴⁵ Undarum raptos aversis fontibus haustus
 Quaerere, et effossam sitientes lambere terram:
 Et, desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,
 Foedaque contingi maculato carpere morsu.
 Nec pavet hic populus pro libertate subire,
³⁵⁰ Obsessum Poeno gessit quod Marte Saguntum.
 Pectoribus rapti matrum, frustra que trahentes
 Ubra sicca fame medios mittentur in ignes;
 Uxor et a caro poscet sibi fata marito.
 Vulnera miscebunt fratres, bellumque coacti
³⁵⁵ Hoc potius civile gerent. Sic Graia iuventus
 Finierat: quum, turbato iam prodita vultu,
 Ira ducis tandem testata est voce dolorem.
 Vana movet Graios nostri fiducia cursus.
 Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,
³⁶⁰ Massiliam delere vacat. Gaudete cohortes:
 Obvia praebentur fatorum munere bella.
 Ventus ut amittit vires, nisi robore densae
 Occurrant silvae, spatio diffusus inani:
 Utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
³⁶⁵ Sic hostes mihi desse nocet: damnumque putamus
 Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.
 Sed si solus eam, dimissis degener armis,
 Tunc mihi tecta patent. Iam non exscudere tantum,
 Inclusisse volunt. At enim contagia belli
³⁷⁰ Dira fugant. Dabitis poenas pro pace petita:

Et nihil esse meo discetis tutius aevo,
 Quam duce me bellum. Sic postquam fatus, ad urbem
 Haud trepidam convertit iter: tunc moenia clausa
 Conspicit: et densa iuvenum vallata corona.
³⁷⁵ Haud procul a muris tumulas surgentis in altum
 Telluris parvum diffuso vertice campum
 Explicat: haec patiens longo munimine cingi
 Visa duci rapes, tutisque aptissima castris.
 Proxima pars urbis celsam consurgit in arcem,
³⁸⁰ Par tumulo, mediisque sedent convallibus arva.
 Tunc res immenso placuit statura labore,
 Aggere diversos vasto committere colles.
 Sed prius ut totam, qua terra cingitur, urbem
 Clauderet, a summis perduxit ad aequora castris
³⁸⁵ Longum Caesar opus, fontesque et pabula campi
 Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
 Cespitibus, crudaque exstruxit brachia terra.
 Iam satis hoc Graiae memorandum contigit urbi,
 Aeternumque decus, quod non impulsa, nec ipso
³⁹⁰ Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
 Praecipitem cursum: raptisque a Caesare cunctis,
 Vincitur una mora. Quantum est, quod fata tenentur!
 Quodque virum toti properans imponere mundo
 Hos perdit Fortuna dies! Tunc omnia late
³⁹⁵ Procumbunt nemora, et spoliantur robore silvae,
 Ut, cum terra levis mediam virgultaque molem
 Suspendant, structa laterum compage ligatam
 Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.
 Lucus erat longo numquam violatus ab evo,
⁴⁰⁰ Obscurum cingens connexis aera ramis,
 Et gelidas alte submotis solibus umbras.

Hunc non ruricolae Panes, nemorumque potentes
 Silvani Nymphaeque tenent, sed barbara ritu
 Sacra deum, structae diris altaribus arae;
⁴⁰⁵ Omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.
 Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,
 Illis et volucres metuunt insistere ramis,
 Et lustris recubare ferae: nec ventus in illas
 Incubuit silvas, excussaue nubibus atris
⁴¹⁰ Fulgura: non ullis frondem praebeantibus auris
 Arboribus suos horror inest. Tum plurima nigris
 Fontibus unda cadit, simulacraque moesta deorum
 Arte carent, caesisque extant informia truncis.
 Ipse situs putrique facit iam robore pallor
⁴¹⁵ Attonitos: non vulgatis sacrata figuris
 Numina sic metuunt: tantum terroribus addit,
 Quos timeant non nosse deos. Iam fama ferebat
 Saepe cavas motu terrae mugire cavernas,
 Et procumbentes iterum consurgere taxos,
⁴²⁰ Et non ardentis fulgere incendia silvae,
 Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
 Non illum cultu populi propiore frequentant,
 Sed cessere deis. Medio cum Phoebus in axe est,
 Aut coelum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
⁴²⁵ Accessus, dominumque timet deprendere luci.
 Hanc iubet immisso silvam procumbere ferro:
 Nam vicina operi belloque intacta priore
 Inter nudatos stabat densissima montes.
 Sed fortes tremuere manus, motique verenda
⁴³⁰ Maiestate loci, si robora sacra ferirent,
 In sua credebant redituras membra secures.
 Implicitas magno Caesar torpore cohortes

Ut vidit, primus raptam librare bipennem
 Ausus, et aeriam ferro proscindere quercum,
 435 Effatur, merso violata in robora ferro:
 Iam ne quis vestrum dubitet subvertere silvam,
 Credite me fecisse nefas. Tunc paruit omnis
 Imperiis non sublato securae pavore
 Turba, sed expensa superiorum et Caesaris ira.
 440 Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,
 Silvaque Dodones, et fluctibus aptior alnus,
 Et non plebeios luctus testata cupressus,
 Tum primum posuere comas, et fronde carentes
 Admisere diem: propulsaque robore denso
 445 Sustinuit se silva cadens. Gemuere videntes
 Gallorum populi: muris sed clausa iuventus
 Exsultat. Quis enim laesos impune putaret
 Esse deos? Servat multos fortuna nocentes:
 Et tantum miseris irasci numina possunt.
 450 Utque satis caesi nemoris, quaesita per agros
 Plaustra ferunt: curvoque soli cessantis aratro
 Agriculae raptis annum flevire iuvenis.
 Dux tamen, impatiens haesuri ad moenia Martis,
 Versus ad Hispanas acies extremaque mundi,
 455 Iussit bella geri. Stellatis axibus agger
 Erigitur, geminasque aequantes moenia turres
 Accipit: hae nullo fixerunt robore terram,
 Sed per iter longum caussa repere latenti.
 Cum tantum nutaret onus, telluris inanes
 460 Concussisse sinus quaerentem erumpere ventum
 Credidit, et muros mirata est stare iuventus.
 Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
 Sed maior Graio Romana in corpora ferro

Vis inerat. Neque enim solis excussa lacertis
⁴⁶⁵ Lancea, sed tenso ballistae turbine rapta,
 Haud unum contenta latus transire, quiescit:
 Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relictā
 Morte, fugit: superest telo post vulnera cursus.
 At saxum quoties ingenti verberis actu
⁴⁷⁰ Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
 Abscidit impulsu ventorum adiuta vetustas,
 Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa
 Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.
 Ut tamen hostiles densa testudine muros
⁴⁷⁵ Tecta subit virtus, armisque innexa priores
 Arma ferunt, galeamque extentus protegit umbo,
 Quae prius ex longo nocuerunt missa recessu,
 Iam post terga cadunt: nec Graiis flectere iactum,
 Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
⁴⁸⁰ Tormenti mutare modum: sed pondere solo
 Contenti, nudis evolvunt saxa lacertis.
 Dum fuit armorum series, ut grandine tecta
 Innocua percussa sonant, sic omnia tela
 Respuit: at postquam virtus incensa virorum
⁴⁸⁵ Perpetuam rupit defesso milite cratem,
 Singula continuis cesserunt ictibus arma.
 Tunc adoperta levi procedit vinea terra,
 Sub cuius pluteis et tecta fronte latentes
 Moliri nunc ima parant, et vertere ferro
⁴⁹⁰ Moenia: nunc aries suspenso fortior ictu
 Incussus densi compagem solvere muri
 Tentat, et impositis unum subducere saxis.
 Sed super et flammis, et magnae fragmine molis,
 Et sudibus crebris, et adusti roboris ictu

⁴⁹⁵ Percussae cedunt crates, frustra que labore
 Exhausto fessus repetit tentoria miles.
 Summa fuit Graia, starent ut moenia, voti.
 Ultro acies inferre parant: armisque coruscas
 Nocturni texere faces: audaxque iuventus
⁵⁰⁰ Erupit: non hasta viris, non letifer arcus,
 Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus
 Per Romana tulit celeri munimina cursu.
 Nec, quamvis viridi lactetur robore, lentas
 Ignis agit vires: teda sed raptus ab omni
⁵⁰⁵ Consequitur nigri spatiosa volumina fumi:
 Nec solum silvas, sed saxa iugentia solvit,
 Et crudae putri fluxerunt pulvere cautes.
 Procubuit, maiorque iacens adparuit agger.
 Spes victis telluris abit, placuitque profundo
⁵¹⁰ Fortunam tentare mari Non robore picto
 Ornatas decuit fulgens tutela carinas,
 Sed rudis, et qualis procumbit montibus arbor,
 Conseritur stabilis navalibus area bellis.
 Et iam turrigeram Bruti comitata carinam
⁵¹⁵ Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,
 Stoechados arva tenens. Nec non et Graia iuventua,
 Omne suum fati voluit committere robur,
 Grandaevosque senes mixtis armavit ephebis.
 Accepit non sola viros, quae stabat in undis
⁵²⁰ Classis; et emeritas repetunt navalibus alnos.
 Ut matutinos spargens super aequora Phoebus
 Fregit aquis radios, et liber nubibus aether,
 Et posito Borea, pacemque tenentibus Austris,
 Servatum bello iacuit mare, movit ab omni
⁵²⁵ Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis

Caesaris hinc puppes, hinc Graio remige classis
 Tollitur: impulsae tonsis tremuere carinae,
 Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.
 Cornua Romanae classis validaeque triremes,
⁵³⁰ Quasque quater surgens exstructi remigis ordo
 Commovet, et plures quae mergunt aequore pinus,
 Multiplices cinxere rates. Hoc robur aperto
 Oppositum pelago. Lunata fronte recedunt
 Ordine contentae gemino crevisse Liburnae.
⁵³⁵ Celsior at cunctis Bruti praetoria puppis
 Verberibus senis agitur, molemque profundo.
 Invehit, et summis longe petit aequora remis.
 Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis
 Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,
⁵⁴⁰ Innumerae vasto miscentur in aethere voces:
 Remorumque sonus premitur clamore: nec ullae
 Audiri potuere tubae. Tunc caerula verrunt,
 Atque in transtra cadunt, et remis pectora pulsant.
 Ut primum rostris crepuerunt obvia rostra,
⁵⁴⁵ In puppim rediere rates, emissaque tela
 Aera texerunt vacuumque cadentia pontum.
 Et iam diductis extendunt cornua proris,
 Diversaeque rates laxata classe receptae.
 Ut, quoties aestus Zephyris Eurisque repugnat,
⁵⁵⁰ Huc abeunt fluctus, illuc mare: sic, ubi puppes
 Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
 Quod tulit illa ratis remis, haec repulit aequor.
 Sed Graiis habiles pugnamque lacescere pinus
 Et tentare fugam, nec longo frangere gyro
⁵⁵⁵ Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.
 At Romana ratis stabilem praebere carinam

Certior, et terrae similem bellantibus usum.
 Tunc in signifera residenti puppe magistro
 Brutus ait: Paterisne acies errare profundo,
⁵⁶⁰ Artibus et certas pelagi? Iam consere bellum:
 Phocaicis medias rostris oppone carinas.
 Paruit, obliquas et praebuit hostibus alnos.
 Tunc, quaecumque ratis tentavit robora Bruti,
 Ictu victa suo percussae capta cohaesit.
⁵⁶⁵ Ast alias manicaeque ligant, teretesque catenae,
 Seque tenent remis: tecto stetit aequore bellum.
 Iam non excussis torquentur tela lacertis,
 Nec longinqua cadunt iaculato vulnera ferro:
 Miscenturque manus. Navali plurima bello
⁵⁷⁰ Ens agit. Stat quisque suae de robore puppis
 Pronus in adversos ictus: nullique perempti
 In ratibus cecidere suis. Cruor altus in undis
 Spumat, et obducti concreto sanguine fluctus.
 Et quas immissi traxerunt vincula ferri,
⁵⁷⁵ Has prohibent iungi conserta cadavera puppes.
 Semianimes alii vastum subiere profundum,
 Hauseruntque suo permixtum sanguine pontum.
 Hi, luctantem animam lenta cum morte trahentes,
 Fractarum subita ratium periere ruina.
⁵⁸⁰ Irrita tela suas peragunt in gurgite caedes:
 Et quodcumque cadit frustrato pondere ferrum,
 Exceptum mediis invenit vulnus in undis.
 Phocaicis Romana ratis vallata carinis,
 Robore diducto dextrum laevumque tuetur
⁵⁸⁵ Aequo Marte latus: cuius dum pugnat ab alta
 Puppe Tagus, Graiumque audax aplustre retentat,
 Terga simul pariter missis et pectora telis

Transigitur: medio concurrit pectore ferrum,
 Et stetit incertus, flueret quo vulnere, sanguis,
 590 Donec utrasque simul largus cruor expulit hastas,
 Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.
 Dirigit huc puppim miseri quoque dextra Telonis,
 Qua nullam melius, pelago turbante, carinae
 Audivere manum: nec lux est notior ulli
 595 Crastina, seu Phoebum videat, seu cornua lunae,
 Semper venturis componere carbasa ventis.
 Hic Latiae rostro compagem ruperat alni:
 Pila sed in medium venere trementia pectus,
 Avertitque ratem morientis dextra magistri.
 600 Dum cupit in seciam Gyareus erepere puppim,
 Excipit immissum suspensa per ilia ferrum,
 Adfixusque rati, telo retinente, pependit.
 Stant gemini fratres, fecundae gloria matris,
 Quos eadem variis genuerunt viscera fatis.
 605 Discrevit mors saeva viros: unumque relictum
 Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,
 Aeternis caussam lacrimis. Tenet ille dolorem
 Semper, et amissum fratrem lugentibus obfert.
 Quorum alter, mixtis obliquo pectine remis,
 610 Ausus Romanae Graia de puppe carinae
 Iniectare manum: sed eam gravis insuper ictus
 Amputat: ilia tamen nisu, quo prenderat, haesit,
 Deriguitque tenens strictis immortalis nervis.
 Crevit in adversis virtus: plus nobilis irae
 615 Truncus habet, fortique instaurat proelia laeva,
 Rapturusque suam procumbit in aequora dextram.
 Haec quoque cum toto manus est abscisa lacerto.
 Iam clypeo telisque carens, non conditur ima

Puppe, sed expositus, fraternaue pectore nudo
⁶²⁰ Arma tegens, crebra confixus cuspidē perstat:
 Telaque multorum leto casura suorum
 Emerita iam morte tenet. Tum vulnere multo
 Effugientem animam lassos collegit in artus,
 Membraque contendit toto, quicumque manebat,
⁶²⁵ Sanguine, et hostilem, defectis robore membris,
 Insiluit, solo nociturus pondere, puppim.
 Strage virum cumulata ratis, multoque cruore
 Plena, per oblicum crebros latus accipit ictus.
 At postquam ruptis pelagus compagibus hausit,
⁶³⁰ Ad summos repleta foros, descendit in undas,
 Vicinum involvens contorto vertice pontum.
 Aequeora discedunt mersa diducta carina,
 Inque locum puppis cecidit mare. - Multaque ponto
 Praebuit illa dies varii miracula fati.
⁶³⁵ Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncōs,
 Adfixit Lycidam. Mersus foret ille profundo;
 Sed prohibent socii, suspensaue crura retentant.
 Scinditur avulsus: nec, sicut vulnere, sanguis
 Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis:
⁶⁴⁰ Discursusque animae diversa in membra meantis
 Interceptus aquis. Nullius vita perempti
 Est tanta dimissa via: pars ultima trunci
 Tradidit in letum vacuos vitalibus artis;
 At tumidus qua pulmo iacet, qua viscera fervent,
⁶⁴⁵ Haeserunt ibi fata diu: luctataque multum
 Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
 Dum nimium pugnax unius turba carinae
 Incumbit prono lateri, vacuumque relinquit,
 Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis

- ⁶⁵⁰ Versa, cava textit pelagus nautasque carina;
Brachia nec licuit vasto iactare profundo,
Sed clauso periere mari. - tunc unica diri
Conspecta est leti facies, cum forte natantem
Diversae rostris iuvenem fixere carinae.
- ⁶⁵⁵ Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,
Quo minus aera sonent. Eliso ventre, per ora
Eiectat saniem permixtus viscere sanguis.
Postquam inhihent remis puppes, ac rostra recedunt,
- ⁶⁶⁰ Deiectum in pelagus perfosso pectore corpus
Vulneribus transmisit aquas. - Pars maxima turbae
Naufraga, iactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium sociae concurrat: at illi
Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,
- ⁶⁶⁵ Nutaretque ratis populo peritura recepto,
Impia turba super medios ferit ense lacertos:
Brachia linquentes Graia pendentia puppi,
A manibus cecidere suis: non amplius undae
Sustinuere graves in summo gurgite truncos.
- ⁶⁷⁰ Iamque omni fuis nudato milite telis,
Invenit arma furor: remum contorsit in hostem
Alter: at hi tortum validis aplustre lacertis
Avulsasque rotant, excusso remige, sedes.
In pugnam fregere rates. Sidentia pessus
- ⁶⁷⁵ Corpora caesa tenent, spoliantque cadavera ferro.
Multi, inopes teli, iaculum letale revulsum
Visceribus traxere suis, et vulnera laeva
Oppressere manu, validos dum praebeat ictus
Sanguis et hostilem cum torserit exeat hastam.
- ⁶⁸⁰ Nulla tamen plures hoc edidit aequore clades,

Quam pelago diversa lues. Nam pinguibus ignis
 Adfixus tedis, et tecto sulfure vivax
 Spargitur: at faciles praebere alimenta carinae
 Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
⁶⁸⁵ Nec flammās superant undae: sparsisque per aequor
 Iam ratibus, fragmenta ferus sibi vindicat ignis.
 Hic recipit fluctus, extinguat ut aequore flammās:
 Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus haerent.
 Mille modos inter leti, mors una timori est,
⁶⁹⁰ Qua coepere mori. Nec cessat naufraga virtus.
 Tela legunt deiecta mari, ratibusque ministrant:
 Incertaeque manus ictu languente per undas
 Exercent. Nunc, rara datur si copia ferri,
 Utuntur pelago. Saevus complectitur hostem
⁶⁹⁵ Hostis, et implicitis gaudent subsidere membris,
 Mergentesque mori. - Pugna fuit unus in illa
 Eximius Phoeus animiam servare sub undis,
 Scrutarique fretum si quid mersisset arenis,
 Et nimis adfixos unci convellere morsus,
⁷⁰⁰ Adductum quoties non senserat ancora funem.
 Hic ubi compressum penitus deduxerat hostem,
 Victor et incolumis summas remeabat ad undas;
 Sed, se per vacuos credit dum surgere fluctus,
 Puppibus occurrit, tandemque sub aequore mansit.
⁷⁰⁵ Hi super hostiles iecerunt brachia remos,
 Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
 Maxima cura fuit; multus sua vulnera puppi
 Adfixit moriens, et rostris abstulit ictus.
 Stantem sublimi Tyrrhenum culmine prorae
⁷¹⁰ Lygdamus excussa, Balearis tortor habenae,
 Glande petens, solido fregit cava tempora plumbo.

Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit
Vincula, procumbunt oculi: stat lumine raptō
Adtonitus, mortisque illas putat esse tenebras.

⁷¹⁵ At postquam membris sensit constare vigorem,
Vos, ait, o socii, sicut tormenta soletis,
Me quoque mittendis rectum componite telis.
Egere quod superest animae, Tyrrhene, per omnes
Bellorum casus. Ingentem militis usum

⁷²⁰ Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:
Viventis feriere loco. Sic fatus in hostem
Caeca tela manu, sed non tamen irrita, mittit.
Excipit haec iuvenis generosi sanguinis Argus,
Qua iam non medius descendit in ilia venter,

⁷²⁵ Adiuvitque suo procumbens pondere ferrum.
Stabat diversa victae iam parte carinae
Infelix Argi genitor: non ille iuventae
Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:
Victum aevo robur cecidit, fessusque senecta

⁷³⁰ Exemplum, non miles erat. Qui, funere viso,
Saepe cadens longae senior per transtra carinae
Pervenit ad puppim, spirantesque invenit artus.
Non lacrimae cecidere genis, non pectora tundit,
Distentis toto riguit sed corpore palmis.

⁷³⁵ Nox subit, atque oculos vastae obduxere tenebrae,
Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.
Ille caput labens et iam languentia colla,
Viso patre, levat: vox fauces nulla solutas
Prosequitur: tacito tantum petit oscula vultu,

⁷⁴⁰ Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.
Ut torpore senex caruit, viresque cruentus
Coepit habere dolor, Non perdam tempora, dixit,

A saevis permissa deis, iugulumque senilem
Confodiam. Veniam misero concede parenti,
⁷⁴⁵ Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.
Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,
Semianimisque iaces, et adhuc potes esse superstes.
Sic fatus, quamvis capulum per viscera missi
Polluerat gladii, tamen alta sub aequora tendit
⁷⁵⁰ Praecipiti saltu. Letum praecedere nati
Festinantem animam morti non credidit uni.
Inclinant iam fata ducum, nec iam amplius anceps
Belli casus erat: Graiae pars maxima classis
Mergitur: ast aliae mutato remige puppes
⁷⁵⁵ Victores vexere suos: navalia paucae
Praecipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum
Fletus erat! quanti matrum per litora planctus!
Coniunx saepe sui, confusis vultibus unda,
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver:
⁷⁶⁰ Accensisque rogis miseri de corpore trunco
Certavere patres. - At Brutus, in aequore victor,
Primus Caesareis pelagi decus addidit armis.

Liber IV

- ¹ At procul extremis terrarum Caesar in oris
Martem saevus agit, non multa caede nocentem,
Maxima sed fati ducibus momenta daturum.
Iure pari rector castris Afranius illis
- ⁵ Ac Petreius erat: concordia duxit in aequas
Imperium commune vices, tutelaque valli
Pervigil alterno paret custodia signo.
His praeter Latias acies erat impiger Astur,
Vettonesque leves, profugique a gente vetusta
- ¹⁰ Gallorum Celtae, miscentes nomen Iberis.
Colle tumet modico, lenique excrevit in altum
Pingue solum tumulto: super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu: placidis praelabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes;
- ¹⁵ Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hibernas passurus aquas. At proxima rupes
Signa tenet Magni: nec Caesar colle minore
Castra levat: medius dirimit tentoria gurgis.
Explicat hinc tellus campos effusa patentes,
- ²⁰ Vix oculo preendente modum, camposque coerces,
Cinga rapax, vetitus fluctus et litora cursu
Oceani pepulisse tuo: nam gurgite mixto,
Qui praestat terris, aufert tibi nomen Iberus.
Prima dies belli cessavit Marte cruento,
- ²⁵ Spectandasque ducum vires numerosaque signa
Exposuit. Piguit sceleris; pudor arma furentum
Continuit; patriaeque et ruptis legibus unum
Donavere diem. Prono tunc Caesar Olympo
In noctem subita circumdedit agmina fossa,

- ³⁰ Dum primae perstant acies, hostemque fefellit,
Et prope consertis obduxit castra manipulis.
Luce nova collem subito conscendere cursu,
Qui medius tutam castris dirimebat Ilerdam,
Imperat. Huc hostem pariter terrorque pudorque
- ³⁵ Impulit; et rapto tumultum prior agmine cepit.
His virtus ferrumque locum promittit: at illis
Ipse locus. Miles rupes oneratus in altas
Nititur: adversoque acies in monte supina
Haeret, et in tergum casura, umbone sequentis
- ⁴⁰ Erigitur. Nulli telum vibrare vacabat,
Dum labat et fixo firmat vestigia pilo,
Dum scopulos stirpesque tenent, atque, hoste relicto,
Caedunt ense viam. Vidit lapsura ruina
Agmina dux, equitemque iubet succedere bello,
- ⁴⁵ Munitumque latus laevo praeducere gyro.
Sic pedes ex facili, nulloque urgente, receptus,
Irritus et victor, subducto Marte, pependit.
Hactenus armorum discrimina: cetera bello
Fata dedit variis incertus motibus aer.
- ⁵⁰ Pigro bruma gelu, siccis Aquilonibus haerens,
Aethere constricto pluvias in nube tenebat.
Urebant montana nives, camposque iacentes
Non duraturae conspecto sole pruinae:
Atque omnis propior mergenti sidera coelo
- ⁵⁵ Aruerat tellus hiberno dura sereno.
Sed postquam vernus calidum Titana recepit
Sidera respiciens delapsae portitor Helles,
Atque iterum, aequatis ad iustae pondera Librae
Temporibus, vicere dies: tunc, sole relicto,
- ⁶⁰ Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,

Exclusit Boream, flammasque accepit ab Euro.
 Ille suo nubes quascumque invenit in axe,
 Torsit in occiduum Nabataeis flatibus orbem:
 Et quas sentit Arabs, et quas Gangetica tellus
⁶⁵ Exhalat nebulas, quidquid concreescere primus
 Sol patitur, quidquid coeli fuscator Eoi
 Intulerat Corus, quidquid defenderat Indos,
 Incendere diem nubes, oriente remotae;
 Nec medio potuere graves incumbere mundo,
⁷⁰ Sed nimbos rapuere fuga. Vacat imbribus Arctos
 Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aer.
 Hic, ubi iam Zephyri fines et summus Olympi
 Cardo tenet Tethyn, vetitae transcurrere, densos
 Involvere globos; congestumque aeris atrii
⁷⁵ Vix recipit spatium, quod separat aethere terram.
 Iamque polo pressae largos densentur in imbres,
 Spissataeque fluunt: nec servant fulmina flammas,
 Quamvis crebra micent: moriuntur fulgura nimbis
 Hinc imperfecto complectitur aera gyro
⁸⁰ Arcus, vix ulla variatus luce colorem,
 Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus
 Pertulit, et coelo diffusum reddidit aequor.
 Iamque Pyrenaeae, quas numquam solvere Titan
 Evaluit, fluxere nives, fractoque madescent
⁸⁵ Saxa gelu. Tunc, quae solitis e fontibus exit,
 Non habet unda vias: tam largas alveus omnis
 A ripis accepit aquas. Iam naufraga campo
 Caesaris arma natant, impulsaque gurgite multo
 Castra labant: alto restagnant flumina vallo.
⁹⁰ Non pecorum raptus faciles, non pabula mersi
 Ulla ferunt sulci: tectarum errore viarum

Fallitur occultis sparsus populator in agris.
 Iamque, comes semper magnorum prima malorum.
 Saeva fames aderat: nulloque obsesses ab hoste
⁹⁵ Miles eget; toto censu non prodigus emit
 Exiguam Cererem. Pro lucri pallida tabes!
 Non deest prolato ieiunus venditor auro.
 Iam tumuli collesque latent: iam flumina cuncta
 Condidit una palus, vastaque voragine mersit:
¹⁰⁰ Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum
 Detulit, atque ipsas hausit, subitisque frementes
 Vorticibus contorsit aquas et repulit aestus
 Fortior Oceani. Nec Phoebum surgere sentit
 Nox subiecta polo; rerum discrimina miscet
¹⁰⁵ Deformis coeli facies iunctaeque tenebrae.
 Sic mundi pars ima iacet, quam zona nivalis
 Perpetuaeque premunt hiemes; non sidera coelo
 Ulla videt, sterili non quidquam frigore gignit,
 Sed glacie medios signorum temperat ignes.
¹¹⁰ Sic, o summe parens mundi, sic sorte secunda
 Aequarei rector facias, Neptune, tridentis:
 Et tu perpetuis impendas aera nimbis;
 Tu remeare vetes quoscumque emiseras aestus.
 Non habeant amnes declivem ad litora cursum,
¹¹⁵ Sed pelagi referantur aquis: concussaue tellus
 Laxet iter fluviis. Hos campos Rhenus inundet,.
 Hos Rhodanus: vastos obliquent flumina fontes.
 Rhipaeas huc solve nives, huc stagna lacusque
 Et pigras, ubicumque iacent, effunde paludes:
¹²⁰ Et miseras bellis civilibus eripe terras.
 Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,
 Plena reddit, solitoque magis favere secundi

Et veniam meruere dei. Iam rarior aer,
 Et par Phoebus aquis, densas in vellera nubes
¹²⁵ Sparserat, et noctes ventura luce rubebant:
 Servatoque loco rerum, discessit ab astris
 Humor, et ima petit, quidquid pendebat aquarum.
 Tollere silva comas, stagnis emergere colles
 Incipiunt, visoque die durescere valles.
¹³⁰ Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,
 Primum cana salix madefacto vimine parvam
 Textitur in puppim, caesoque inducta iuvenco
 Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.
 Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
¹³⁵ Navigat Oceano: sic, cum tenet omnis Nilus,
 Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.
 His ratibus transiecta manus festinat utrinque
 Succisum curvare nemus; fluviique ferocis
 Incrementa timens, non primis robora ripis
¹⁴⁰ Imposuit: medios pontem distendit in agros.
 Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,
 Spargitur in sulcos, et scisso gurgite rivis
 Dat poenas maioris aquae. Postquam omnia fatis
 Caesaris ire videt, celsam Petreius Ilerdam
¹⁴⁵ Deserit, et noti diffusus viribus orbis,
 Indomitos quaerit populos et semper in arma
 Mortis amore feros, et tendit in ultima mundi.
 Nudatos Caesar colles desertaque castra
 Conspiciens, capere arma iubet, nec quaerere pontem
¹⁵⁰ Nec vada, sed duris fluvium superare lacertis.
 Paretur, rapuitque ruens in proelia miles,
 Quod fugiens timuisset, iter. Mox uda receptis
 Membra foveant armis, gelidosque a gurgite cursu

Restituunt artus, donec decresceret umbra,
¹⁵⁵ In medium surgente die. Iamque agmina summa
 Carpit eques, dubiique fugae pugnaeque tenentur.
 Adtollunt campo geminae iuga saxea rupes,
 Valle cava media. Tellus hinc ardua celsos
 Continuat colles: tutae quos inter opaco
¹⁶⁰ Anfractu latuere viae. Quibus hoste potito
 Faucibus, emitti terrarum in devia Martem
 Inque feras gentes, Caesar videt. Ite sine ullo
 Ordine, ait, raptumque fuga convertite bellum,
 Et faciem pugnae vultusque inferte minaces:
¹⁶⁵ Nec liceat pavidis ignava occumbere morte:
 Excipiant recto fugientes pectore ferrum.
 Dixit, et ad montes tendentem praevenit hostem.
 Illic exiguo paullum distantia vallo
 Castra locant. Postquam spatio languentia nullo
¹⁷⁰ Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
 Et fratres natosque suos videre patresque,
 Depresum est civile nefas! Tenuere parumper
 Ora metu: tantum nutu motoque salutant
 Ense suos. Mox ut stimulis maioribus ardens
¹⁷⁵ Rupit amor leges, audet transcendere vallum
 Miles, in amplexus effusas tendere palmas.
 Hospitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:
 Admonet hunc studiis consors puerilibus aetas:
 Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.
¹⁸⁰ Arma rigant lacrimis, singultibus oscula rumpunt:
 Et, quamvis nullo maculatus sanguine, miles,
 Quae potuit, fecisse timet. Quid pectora pulses?
 Quid, vesane, gemis? fletus quid fundis inanes,
 Nec te sponte tua scelerei parere fateris?

- ¹⁸⁵ Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum?
Classica dent bellum; saevos tu negliges cantus:
Signa ferant; cessa: iam iam civilis Erinnyes
Concidet, et Caesar generum privatus amabit.
Nunc ades, aeterno complectens omnia nexu,
- ¹⁹⁰ O rerum mixtique salus, Concordia, mundi,
Et sacer orbis amor: magnum nunc saecula nostra
Venturi discrimen habent. Periere latebrae
Tot scelerum: populo venia est erepta nocenti:
Agnovere suos. Pro numine fata sinistro,
- ¹⁹⁵ Exigua requie tantas augentia clades!
Pax erat, et miles, castris permixtus utrisque,
Errabat: duro concordem cespitem mensas
Institunt, et permixto libamina Baccho
Gramineis fluxere focis: iunctoque cubili
- ²⁰⁰ Extrahit insomnes bellorum fabula noctes:
Quo primum steterint campo, qua lancea dextra
Exierit. Dum, quae gesserunt fortia, iactant,
Et dum multa negant, quod solum fata petebant,
Est miseris renovata fides, atque omne futurum
- ²⁰⁵ Crevit amore nefas. Nam postquam foedera pacis
Cognita Petreio, seque et sua tradita venum
Castra videt, famulas scelerata ad proelia dextras
Excitat, atque hostes turba stipatus inermes
Praecipitat castris, iunctosque amplexibus ense
- ²¹⁰ Separat, et multo disturbat sanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas proelia voces:
Immemor o patriae, signorum oblitos tuorum,
Non potes hoc caussae, miles, praestare senatus,
Adsertor victo redeas ut Caesare; certe
- ²¹⁵ Ut vincere, potes. Dum ferrum, incertaque fata,

Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis,
 Ibitis ad dominum, damnataque signa feretis?
 Utque habeat famulos nullo discrimine, Caesar
 Exorandus erit? ducibus quoque vita petenda est?
²²⁰ Numquam nostra salus pretium mercesque nefandae
 Proditionis erit: non hoc civilia bella,
 Ut vivamus, agunt. Trahimur sub nomine pacis.
 Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
 Eruerent, nulli vallarent oppida muri,
²²⁵ Non sonipes in bella ferox, non iret in aequor
 Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
 Si bene libertas umquam pro pace daretur.
 Hostes nempe meos sceleri iurata nefando
 Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est
²³⁰ Vestra fides, quod pro caussa pugnantibus aequa
 Et veniam sperare licet. Pro dira pudoris
 Foedera! Nunc toto fatorum ignarus in orbe,
 Magne, paras acies, mundique extrema tenentes
 Sollicitas reges, cum forsán foedere nostro
²³⁵ Iam tibi sit promissa salus. Sic fatur, et omnes
 Concussit mentes, scelerumque reduxit amorem.
 Sic, ubi desuetae silvis in carcere clauso
 Mansuevere ferae, et vultus posuere minaces,
 Atque hominem didicere pati: si torrida parvus
²⁴⁰ Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
 Admonitaeque tument gustato sanguine fauces;
 Fervet, et a trepido vix abstinet ira magistro.
 Itur in omne nefas: et quae Fortuna deorum.
 Invidia caeca bellorum in nocte tulisset,
²⁴⁵ Fecit monstra fides: inter mensasque torosque,
 Quae modo complexu foverunt, pectora caedunt.

Et quamvis primo ferrum strinxere gementes,
 Ut dextrae iusti gladius dissuasor adhaesit,
 Dum feriant, odere suos, animosque labantes
²⁵⁰ Confirmant ictu. Fervent iam castra tumultu,
 [Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.]
 Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra
 In faciem posuere ducum: iuvat esse nocentes.
 Tu, Caesar, quamvis spoliatus milite multo,
²⁵⁵ Agnoscis superos. Neque enim tibi maior in arvis
 Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos undis
 Massiliae, Phario nec tantum est aequore gestum.
 Hoc siquidem solo civilis crimine belli
 Dux caussae melioris eris. Polluta nefanda
²⁶⁰ Agmina caede duces iunctis committere castris
 Non audent, altaeque ad moenia rursus Ilerdae
 Intendere fugam. Campos eques obviis omnes
 Abstulit, et siccis inclusit collibus hostem.
 Tunc inopes undae praerupta cingere fossa
²⁶⁵ Caesar avet, nec castra pati contingere ripas,
 Aut circum largos curvari brachia fontes.
 Ut leti videre viam, conversus in iram
 Praecipitem timor est. Miles, non utile clausis
 Auxilium, mactavit equos: tandemque coactus
²⁷⁰ Spe posita damnare fugam, casurus in hostes
 Fertur. Ut effuso Caesar decurrere passu
 Vidit, et ad certam devotos tendere mortem:
 Tela tene iam, miles, ait, ferrumque ruenti
 Subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum:
²⁷⁵ Vincitur haud gratis, iugulo qui provocat hostem.
 En sibi vilis adest invisae luce iuventus,
 Iam damno peritura meo. Non sentiet ictus,

Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.
 Deserat hic fervor mentes, cadat impetus amens.
²⁸⁰ Perdant velle mori. Sic deflagrare minaces
 Incassum et vetito passus languescere bello,
 Substituit merso dum nox sua lumina Phoebo.
 Inde ubi nulla data est miscendi copia Martis,
 Paullatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt;
²⁸⁵ Saucia maiores animos ut pectora gestant,
 Dum dolor est ictusque recens, et mobile nervis
 Conamen calidus praebet cruor, ossaque nondum
 Adduxere cutem: si conscius ensis adacti
 Stat victor, tenuitque manus, tunc frigidus artus
²⁹⁰ Adligat atque animum subducto robore torpor,
 Postquam sicca rigens adstrinxit vulnera sanguis.
 Iamque inopes undae, primum tellure refossa,
 Occultos latices abstrusaque flumina quaerunt:
 Nec solum rastris durisque ligonibus arva,
²⁹⁵ Sed gladiis fodere suis: puteusque cavati
 Montis ad irrigui premitur fastigia campi.
 Non se tam penitus, tam longe luce relictā
 Merserit Asturii scrutator pallidus auri.
 Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
³⁰⁰ Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:
 Atra nec exiguo stillant sudantia rore,
 Aut impulsa levi turbatur glarea vena.
 Tunc exhausta super multo sudore iuventus
 Extrahitur, duris silicum lassata metallis.
³⁰⁵ Quoque minus possent siccos tolerare vapores,
 Quaesitae fecistis aquae. Nec languida fessi
 Corpora sustentant epulis, mensasque perosi
 Auxilium fecere famem. Si mollius arvum

Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas
³¹⁰ Exprimit ora super. Nigro si turbida limo
 Colluvies immota iacet, cadit omnis in haustus
 Certatim obscoenos miles: moriensque recepit,
 Quas nollet victurus, aquas: ritumque ferarum
 Distentas siccant pecudes, et lacte negato,
³¹⁵ Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.
 tunc herbas frondesque terunt, et rore madentes
 Destringunt ramos: ac si quos palmite crudo
 Arboris aut tenera succos pressere medulla.
 O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
³²⁰ Fontibus immixto stravit per rura veneno.
 Hos licet in fluvios saniem tabemque ferarum,
 Pallida Dictaeis, Caesar, nascentia saxis
 Infundas aconita palam, Romana iuventus
 Non decepta bibet. Torrentur viscera flamma,
³²⁵ Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis.
 Iam marcent venae, nulloque humore rigatus
 Aeris alternos angustat pulmo meatus,
 Rescissoque nocent suspiria dura palato.
 Pandunt ora tamen, nocturnumque aera captant.
³³⁰ Expectant imbres, quorum modo cuncta natabant
 Impulsu, et siccis vultus in nubibus haerent.
 Quoque magis miseros undae ieiunia solvant,
 Non super arentem Meroen Cancrique sub axe,
 Qua nudi Garamantes arant, sedere: sed inter
³³⁵ Stagnantem Sicorim et rapidum deprensus Iberum
 Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.
 Iam domiti cessere duces, pacisque petendae
 Auctor damnatis supplex Afranius armis,
 Semianimes in castra trahens hostilia turmas,

³⁴⁰ Victoris stetit ante pedes. Servata precanti
Maiestas, non fracta malis, interque priorem
Fortunam casusque novos gerit omnia victi,
Sed ducis, et veniam securo pectore poscit:
Si me degeneri stravissent fata sub hoste
³⁴⁵ Non deerat fortis rapiendo dextera leto:
At nunc sola mihi est orandae caussa salutis,
Dignum donanda, Caesar, te credere vita.
Non partis studiis agimur, nec sumsimus arma
Consiliis inimica tuis. Nos denique bellum
³⁵⁰ Invenit civile duces; caussaeque priori,
Dum potuit, servata fides. Nil fata moramur:
Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,
Securumque orbis patimur post terga relictī.
Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
³⁵⁵ Nec ferrum lassaeque manus. Hoc hostibus unum,
Quod vincas, ignosce tuis. Nec magna petuntur.
Otia des fessis, vitam patiaris inermes
Degere, quam tribuis: campis prostrata iacere
Agmina nostra putes: neque enim felicibus armis
³⁶⁰ Misceri damnata decet, partemque triumphī
Captos ferre tui: turba haec sua fata peregit.
Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.
Dixerat: at facilis Caesar vultuque serenus
Flectitur, atque usum belli poenamque remittit.
³⁶⁵ Ut primum iustae placuerunt foedera pacis,
Incustoditos decurrit miles ad amnes;
Incumbit ripis, permissaque flumina turbat.
Continuus multis subitarum tractus aquarum,
Aera non passus vacuis discurrere venis,
³⁷⁰ Arctavit clausitque animam: nec fervida pestis

Cedit adhuc: sed morbus egens iam gurgite plenis
 Visceribus sibi poscit aquas. Mox robora nervis
 Et vires rediere viris. O prodiga rerum
 Luxuries, numquam parvo contenta parato,
³⁷⁵ Et quaesitorum terra pelagoque ciborum
 Ambitiosa fames, et lautae gloria mensae,
 Discite, quam parvo liceat producere vitam,
 Et quantum natura petat. Non erigit aegros
 Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus:
³⁸⁰ Non auro murrhaque bibunt; sed gurgite puro
 Vita redit. Satis est populis fluviusque Ceresque.
 Heu miseri, qui bella gerunt! Tunc, arma relinquens
 Victori, miles spoliato pectore tutus
 Innocuusque suas, curarum liber, in urbes
³⁸⁵ Spargitur. O quantum donata pace potitos
 Excussis umquam ferrum librasse lacertis
 Poenituit, tolerasse sitim, frustra que rogasse
 Prospera bella deos. Nempe usis Marte secundo
 Tot dubiae restant acies, tot in orbe labores:
³⁹⁰ Ut numquam fortuna labet successibus anceps,
 Vincendum toties, terras fundendus in omnes
 Est cruor, et Caesar per tot sua fata sequendus.
 Felix, qui potuit, mundi nutante ruina,
 Quo iaceat iam scire loco. Non proelia fessos
³⁹⁵ Ulla vocant, certos non rumpunt classica somnos.
 Iam coniux natique rudes et sordida tecta
 Et non deductos recipit sua terra colonos.
 Hoc quoque securis oneris fortuna remisit,
 Sollicitus menti quod abest favor. Ille salutis
⁴⁰⁰ Est auctor, dux ille fuit. Sic proelia soli
 Felices nullo spectant civilia voto.

Non eadem belli totum fortuna per orbem
 Constitit: in partes aliquid sed Caesaris ausa eat,
 Qua maria Hadriaci longas ferit unda Salonas,
⁴⁰⁵ Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader.
 Illic, bellaci confisus gente Curictum,
 Quos alit Hadriaco tellus circumflua ponto,
 Clauditur extrema residens Antonius ora,
 Cautus ab incursu belli, si sola recedat,
⁴¹⁰ Expugnat quae tuta, fames. Non pabula tellus
 Pascendis submittit equis, non proserit ulla
 Flava Ceres segetem: spoliabat gramine campum
 Miles, et adtonso miseris iam dentibus arvo
 Castrorum siccas de cespite vulserat herbas,
⁴¹⁵ Ut primum adversae socios in litore terrae
 Et Basilum videre ducem: nova furta per aequor
 Exquisita fugae. Neque enim de more carinas
 Extendunt, puppesque levant, sed firma gerendis
 Molibus insolito contexunt robora ductu.
⁴²⁰ Namque ratem vacuae sustentant undique cuppae,
 Quarum porrectis series constricta catenis
 Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
 Nec gerit expositum telis in fronte patenti
 Remigium: sed, quod trabibus circumdedit aequor,
⁴²⁵ Hoc ferit, et taciti praebet miracula cursus,
 Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.
 Tunc freta servantur, dum se declivibus undis
 Aestus agat, refluoque mari nudentur arenae.
 Iamque relabenti crescebant litora ponto;
⁴³⁰ Missa ratis prono defertur lapsa profundo,
 Et geminae comites. Cunctas super ardua turris
 Eminent, et tremulis tabulata minantia pinnis.

Noluit Illyricae custos Octavius undae
 Confestim tentare ratem, celeresque carinas
⁴³⁵ Continuit, cursu crescat dum praeda secundo:
 Et temere ingressos repetendum invitat ad aequor
 Pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos
 Claudat odoratae metuentes aera pennae,
 Aut dum dispositis adtollat retia varis
⁴⁴⁰ Venator, tenet ora levis clamosa Molossi,
 Spartanos Cretasque ligat: nec creditur ulli
 Silva cani, nisi qui presso vestigia rostro
 Colligit, et praeda nescit latrare reperta,
 Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.
⁴⁴⁵ Nec mora: complentur moles, avideque petitis
 Insula deseritur ratibus, quo tempore primas
 Impedit ad noctem iam lux extrema tenebras.
 At Pompeianus fraudes innectere ponto
 Antiqua parat arte Cilix, passusque vacare
⁴⁵⁰ Summa freti, medio suspendit vincula ponto,
 Et laxas fluitare sinit religatque catenas
 Rupis ab Illyricae scopulis. Nec prima, nec illa,
 Quae sequitur, tardata ratis: sed tertia moles
 Haesit, et ad cautes adducto fune secuta est.
⁴⁵⁵ Impendent cava saxa mari, ruituraque semper
 Stat (mirum) moles, et silvis aequor inumbrat.
 Huc fractas Aquilone rates submersaque pontus
 Corpora saepe tulit, caecisque abscondit in antris:
 Restituit raptus tectum mare: quumque cavernae
⁴⁶⁰ Evomuere fretum, contorti verticis undae
 Tauromenitanam vincunt fervore Charybdin.
 Hic Opiterginis moles onerata colonis
 Constitit: hanc omni puppes statione solutae

Circumeunt: alii rupes ac litora complent.

- ⁴⁶⁵ Vulteius tacitas sensit sub gurgite fraudes;
(Dux erat ille ratis,) frustra qui vincula ferro
Rumpere conatus, poscit spe proelia nulla,
Incertus qua terga daret, qua pectora bello.
Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
⁴⁷⁰ Effecit virtus: inter tot millia captae
Circumfusa rati et plenam vix inde cohortem
Pugna fuit; non longa quidem: nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemque habuere tenebrae.
Tunc sic adtonitam venturaque fata paventem
⁴⁷⁵ Rexit magnanima Vulteius voce cohortem:
Libera non ultra, parva quam nocte, iuventus,
Consulite extremis angusto tempore rebus.
Vita brevis nulli super est, qui tempus in illa
Quaerendae sibi mortis habet: nec gloria leti
⁴⁸⁰ Inferior, iuvenes, admoto occurrere fato.
Omnibus incerto venturae tempore vitae,
Par animi laus est, et quos speraveris annos
Perdere, et extremae momentum abrumpere lucis,
Accersas dum fata manu. Non cogitur ullus
⁴⁸⁵ Velle mori. Fuga nulla patet: stant undique nostris
Intenti cives iugulis. Decernite letum,
Et metus omnis abest: cupias quodcumque necesse est.
Non tamen in caeca bellorum nube cadendum est,
Aut cum permixtis acies sua tela tenebris
⁴⁹⁰ Involvunt, conserta iacent cum corpora campo,
In medium mors omnis abit, perit obruta virtus.
Nos in conspicua sociis hostique carina
Constituere dei. Praebebunt aequora testes,
Praebebunt terrae, summis dabit insula saxis:

- ⁴⁹⁵ Spectabunt geminae diverso e litore partes.
Nescio quod nostris magnum et memorabile fati
Exemplum, Fortuna, paras. Quaecumque per aevum
Exhibuit monumenta fides, servataque ferro
Militiae pietas, transibit nostra iuventus.
- ⁵⁰⁰ Namque suis pro te gladiis incumbere, Caesar,
Esse parum scimus: sed non maiora supersunt
Obsessis, tanti quae pignora demus amoris.
Abscidit nostrae multum sors invida laudi,
Quod non cum senibus capti natisque tenemur.
- ⁵⁰⁵ Indomitos sciat esse viros, timeatque furentes
Et morti faciles animos, et gaudeat hostis
Non plures haesisse rates. Tentare parabunt
Foederibus, turpique volent corrumpere vita.
O utinam, quo plus habeat mors unica famae,
- ⁵¹⁰ Promittant veniam, iubeant sperare salutem:
Ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro,
Desperasse putent. Magna virtute merendum est,
Caesar ut, amissis inter tot millia paucis,
Hoc damnum clademque vocet. Dent fata recessum
- ⁵¹⁵ Emittantque licet, vitare instantia nolim.
Proieci vitam, comites, totusque futurae
Mortis agor stimulis: furor est. Agnoscere solis
Permissum est, quos iam tangit vicinia fati,
Victurosque dei celant, ut vivere durent,
- ⁵²⁰ Felix esse mori. Sic cunctas sustulit ardor
Nobilium mentes iuvenum: cum sidera coeli
Ante ducis voces oculis humentibus omnes
Adspicerent, flexoque Ursae temone paverent,
Iidem, cum fortes animos praecepta subissent,
- ⁵²⁵ Optavere diem. Nec segnis mergere ponto

Tunc erat astra polus: nam sol Ledaëa tenebat
 Sidera, vicino cum lux altissima Cancro est:
 Nox tum Thessalicas urgebat parva sagittas.
 Detegit orta dies stantes in rupibus Istros,
⁵³⁰ Pugnacesque mari Graia cum classe Liburnos.
 Tentavere prius suspenso vincere bello
 Foederibus, fieret captis si dulcior ipsa
 Mortis vita mora. Stabat devota inventus,
 Damnata iam luce ferox, securaque pugnae
⁵³⁵ Promisso sibi fine manu: nullique tumultus
 Excussere viris mentes ad summa paratas:
 Innumerasque simul pauci terraque marique
 Sustinuere manus: tanta est fiducia mortis.
 Utque satis bello visum est fluxisse cruoris,
⁵⁴⁰ Versus ab hoste furor. Primus dux ipse carinae
 Vulteius, iugulo poscens iam fata relecto,
 Ecquis, ait, iuvenum est, cuius sit dextra cruore
 Digna meo, certaue fide per vulnera nostra
 Testetur se velle mori? Nec plura locuto
⁵⁴⁵ Viscera non unus iamdudum transigit ensis.
 Collaudat cunctos: sed eum, cui vulnera prima
 Debebat, grato moriens interficit ictu.
 Concurrent alii, totamque in partibus unis
 Bellorum fecere nefas. Sic semine Cadmi
⁵⁵⁰ Emicuit Dircaea cohors, ceciditque suorum
 Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen:
 Phasidos et campis insomni dente creati
 Terrigenae, missa magicis e cantibus ira,
 Cognato tantos complerunt sanguine sulcos:
⁵⁵⁵ Ipsaque, inexpertis quod primum fecerat herbis,
 Expavit Medea nefas. Sic mutua pacti

Fata cadunt iuvenes: nimiumque in morte virorum
 Mors virtutis habet: pariter sternuntque caduntque
 Vulnere letali: nec quemquam dextra fefellit,
⁵⁶⁰ Cum feriat moriente manu. Nec vulnus adactis
 Debetur gladiis: percussum est pectore ferrum,
 Et iugulis pressere manum. Cum sorte cruenta
 Fratribus incurrant fratres, natusque parenti,
 Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
⁵⁶⁵ Exegere enses. Pietas ferientibus una,
 Non repetisse, fuit. Iam latis viscera lapsa
 Semianimes traxere foris, multumque cruoris
 Infudere mari. Despectam cernere lucem,
 Victoresque suos vultu spectare superbo,
⁵⁷⁰ Et mortem sentire iuvat. Iam strage cruenta
 Conspicitur cumulata ratis: bustisque remittunt
 Corpora victores, ducibus mirantibus, ulli
 Esse ducem tanti. Nullam maiore locuta est
 Ore ratem totum discurrens fama per orbem.
⁵⁷⁵ Non tamen ignavae post haec exempla virorum
 Percipient gentes, quam sit non ardua virtus
 Servitium fugisse manu. Sed regna timentur
 Ob ferrum, et saevis libertas uritur armis:
 Ignoratque datos, ne quisquam serviat, enses.
⁵⁸⁰ Mors, utinam pavidos vitae subducere nolles,
 Sed virtus te sola daret! Non segnior illo
 Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.
 Namque rates audax Lilybaeo litore solvit
 Curio: nec forti velis Aquilone recepto
⁵⁸⁵ Inter semirutas magnae Carthaginis arces
 Et Clupeam tenuit stationis litora notae:
 Primaque castra locat cano procul aequore, qua se

Bagrada lentus agit, siccae sulcator arenae.
 Inde petit tumulos exesasque undique rupes,
 590 Antaei quae regna vocat non vana vetustas.
 Nominis antiqui cupientem noscere caussas
 Cognita per multos docuit rudis incola patres,
 Nondum post genitos Tellus effeta gigantes,
 Terribilem Libyeis partum concepit in antris.
 595 Nec tam iusta fuit terrarum gloria Typhon,
 Aut Tityos Briareusque ferox: coeloque pepercit,
 Quod non Phlegraeis Antaeum sustulit arvis.
 Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires
 Terra sui foetus, quod, cum tetigere parentem,
 600 Iam defecta vigent renovato robore membra.
 Haec illi spelunca domus: latuisse sub alta
 Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones.
 Ad somnos non terga ferae praebere cubile
 Adsuerunt, non silva torum: viresque resumit
 605 In nuda tellure iacens. Periere coloni
 Arvorum Libyes: pereunt, quos adpulit aequor,
 Auxilioque diu virtus non usa cadendi,
 Terrae spernit opes: invictus robore cunctis,
 Quamvis staret, erat. Tandem vulgata cruenti
 610 Fama mali, terras monstris aequorque levantem
 Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.
 Ille Cleonaei proiecit terga leonis,
 Antaeus Libyci. Perfudit membra liquore
 Hospes, Olympiacae servato more palaestrae:
 615 Ille, parum fidens pedibus contingere matrem,
 Auxilium membris calidas infundit arenas.
 Conseruere manus et multo brachia nexu.
 Colla diu gravibus frustra tentata lacertis:

Immotumque caput fixa cum fronte tenetur:
⁶²⁰ Miranturque habuisse parem. Nec viribus uti
 Alcides primo voluit certamine totis,
 Exhaustitque virum: quod creber anhelitus illi
 Prodidit, et gelidus fesso de corpore sudor.
 Tunc cervix lassata quati: tunc pectore pectus
⁶²⁵ Urgeri: tunc obliqua percussa labare
 Crura manu. Iam terga viri cedentia victor
 Adligat, et medium, compressis ilibus, arctat:
 Inguinaque insertis pedibus distendit, et omnem
 Explicuit per membra virum. Rapit arida tellus
⁶³⁰ Sudorem: calido complentur sanguine venae.
 Intumescere tori, totosque induruit artus,
 Herculeosque novo laxavit corpore nodos.
 Constitit Alcides stupefactus robore tanto:
 Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis
⁶³⁵ Desectam timuit, reparatis anguibus, hydram.
 Confluxere pares, telluris viribus ille,
 Ille suis. Numquam saevae sperare novercae
 Plus licuit. Videt exhaustos sudoribus artus
 Cervicemque viri siccam, qua ferret Olympum.
⁶⁴⁰ Utque iterum fessis iniecit brachia membris,
 Non exspectatis Antaeus viribus hostis
 Sponte cadit, maiorque, accepto robore, surgit.
 Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus
 Egeritur; tellusque viro luctante laborat.
⁶⁴⁵ Ut tandem auxilium tactae prodesse parentis
 Alcides sensit: standum est tibi, dixit, et ultra
 Non credere solo, sternique vetabere terra.
 Haerebis pressis intra mea pectora membris:
 Huc, Antae, cades. Sic fatus, sustulit alte

- ⁶⁵⁰ Nitentem in terras iuvenem. Morientis in artus
Non potuit nati tellus submittere vires.
Alcides medium tenuit: iam pectora pigro
Stricta gelu: terrisque diu non credidit hostem.
Hinc, aevi veteris custos, famosa vetustas
- ⁶⁵⁵ Miratrixque sui signavit nomine terras.
Sed maiora dedit cognomina collibus istis,
Poenum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem,
Scipio. Iam sedes Libyca tellure potito
Haec fuit. En, veteris cernis vestigia valli.
- ⁶⁶⁰ Romana hos primum tenuit victoria campos.
Curio laetatus, tamquam fortuna locorum
Bella gerat, servetque ducum sibi fata priorum,
Felici non fausta loco tentoria ponens,
Indulsit castris, et collibus abstulit omen,
- ⁶⁶⁵ Sollicitatque feros non aequis viribus hostes.
Omnis Romanis quae cesserat Africa signis,
Tunc Vari sub iure fuit: qui, robore quamquam
Confisus Latio, regis tamen undique vires
Excivit Libycae gentis, extremaque mundi
- ⁶⁷⁰ Signa, suum comitata Iubam. Non fusior ulli
Terra fuit domino: qua sunt longissima regna,
Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
Terminat: a medio confinis Syrtibus Hammon:
At qua lata iacet vasti plaga fervida regni,
- ⁶⁷⁵ Distinet Oceanum, zonaque exusta calentis
Sufficiunt spatium. Populi tot castra sequuntur:
Autololes, Numidaeque vagi, semperque paratus
Inculto Gaetulus equo: tunc concolor Indo
Maurus, inops Nasamon, mixti Garamante perusto
- ⁶⁸⁰ Marmaridae volucres, aequaturusque sagittas

Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax:
 Et gens quae nudo residens Massylia dorso
 Ora levi flectit frenorum nescia virga:
 Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
⁶⁸⁵ Venator, ferrique simul fiducia non est,
 Vestibus iratos laxis operire leones.
 Nec solum studiis civilibus arma parabat,
 Privatae sed bella dabat Iuba concitus irae.
 Hunc quoque, quo superos humanaque polluit anno,
⁶⁹⁰ Lege tribunicia solio depellere avorum
 Curio tentarat, Libyamque auferre tyranno,
 Dum regnum te, Roma, facit. Memor ille doloris
 Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.
 Hac igitur regis trepidat iam Curio fama,
⁶⁹⁵ Et quod Caesareis numquam devota iuventus
 Illa nimis castris, nec Rheni miles in undis
 Exploratus erat, Corfini captus in arce,
 Infidusque novis ducibus, dubiusque priori,
 Fas utrumque putat. Sed postquam languida segni
⁷⁰⁰ Cernit cuncta metu, nocturnaque munia valli
 Desolata fuga, trepida sic mente profatur:
 Audendo magnus tegitur timor: arma capessam
 Ipse prior: campum miles descendat in aequum,
 Dum meus est: variam semper dant otia mentem.
⁷⁰⁵ Eripe consilium pugna. Cum dira voluntas
 Ense subit presso, et galeae texere pudorem,
 Quis conferre duces meminit? quis pendere caussas?
 Qua stetit, inde favet: veluti fatalis arenae
 Muneribus non ira vetus concurrere cogit
⁷¹⁰ Productos: odere pares. Sic fatus, apertis
 Instruxit campis acies: quem blanda futuris

Deceptura malis belli fortuna recepit.
 Nam pepulit Varum campo, nudataque foeda
 Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.
⁷¹⁵ Tristia sed postquam superati proelia Vari
 Sunt audita Iubae: laetus, quod gloria belli
 Sit rebus servata suis, rapit agmina furtim,
 Obscuratque suam per iussa silentia famam,
 Hoc solum metuens, incautus ab hoste timeri.
⁷²⁰ Mittitur, exigua qui proelia prima lacessat
 Eliciatque manu, Numidis a rege secundus,
 Ut sibi commissi simulator Sabura belli.
 Ipse cava regni vires in valle retentat:
 Aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis
⁷²⁵ Ludit, et iratas incerta provocat umbra:
 Obliquusque caput vanas serpentis in auras
 Effusae tuto comprehendit guttura morsu
 Letiferam citra saniem: tunc irrita pestis
 Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.
⁷³⁰ Fraudibus eventum dederat fortuna: feroxque,
 Non exploratis occulti viribus hostis,
 Curio nocturnum castris erumpere cogit
 Ignotisque equitem late discurrere campis.
 Ipse sub aurorae primos excedere motus
⁷³⁵ Signa iubet castris, multum frustra que rogatus
 Ut Libycas metuat fraudes, infectaque semper
 Punica bella dolis. Leti fortuna propinqui
 Tradiderat fati iuvenem: bellumque trahebat
 Auctorem civile suum. Super ardua ducit
⁷⁴⁰ Saxa, super cautes, abrupto limite, signa:
 Cum procul e summis conspecti collibus hostes
 Fraude sua cessere parum, dum colle relicto

Effusam patulis aciem committeret arvis.
 Ille, fugam credens, simulatae nescius artis,
⁷⁴⁵ Ut victor, medios aciem proiecit in agros.
 tunc primum patuere doli, Numidaeque fugaces
 Undique completis clauserunt montibus agmen.
 Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.
 Non timidi petiere fugam, non proelia fortes:
⁷⁵⁰ Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum
 Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia frenos
 Ora terens, spargitque iubas, et subrigit aures,
 Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.
 Fessa iacet cervix. Fumant sudoribus artus,
⁷⁵⁵ Oraque proiecta squalent arentia lingua:
 Pectora rauca gemunt, quae creber anhelitus urguet:
 Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus:
 Siccae sanguineis durescit spuma lupatis.
 Iamque gradum neque verberibus stimulisque coacti,
⁷⁶⁰ Nec quamvis crebris iussi calcaribus addunt.
 Vulneribus coguntur equi. Nec profuit ulli
 Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis
 Incursusque fuit: tantum profertur ad hostes,
 Et spatium iaculis oblato vulnere donat.
⁷⁶⁵ At vagus Afer equos ut primum emisit in agmen,
 Tunc campi tremuere sono: terraque soluta,
 Quantus Bistonio torquetur turbine, pulvis
 Aera nube sua texit, traxitque tenebras.
 Ut vero in pedites fatum miserabile belli
⁷⁷⁰ Incubuit, nullo dubii discrimine Martis
 Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnae
 Mors tenuit. Neque enim licuit procurrere contra,
 Et miscere manus. Sic undique septa iuventus

Cominus obliquis et rectis eminus hastis
⁷⁷⁵ Obruitur: non vulneribus nec sanguine, solum
 Telorum nimbo peritura, ac pondere ferri.
 Ergo acies tantae parum spissantur in orbem:
 Ac, si quis metuens medium correpsit in agmen,
 Vix impune suos inter convertitur enses:
⁷⁸⁰ Densaturque globus, quantum pede prima relato
 Constrinxit gyros acies. Non arma movendi
 Iam locus est pressis: stipataque membra teruntur:
 Frangitur armatum colliso pectore pectus.
 Non tam laeta tulit victor spectacula Maurus,
⁷⁸⁵ Quam fortuna dabat: fluvios non ille cruoris,
 Membrorumque videt lapsum, et ferientia terram
 Corpora: compressum turba stetit omne cadaver.
 Excitet invisae dirae Carthaginis umbras
 Inferiis fortuna novis: ferat ista cruentus
⁷⁹⁰ Hannibal et Poeni tam dira piacula manes.
 Romanam, superi, Libyca tellure ruinam
 Pompeio prodesse nefas, votisque senatus.
 Africa nos potius vincat sibi. Curio fusas
 Ut vidit campis acies, et cernere tantas
⁷⁹⁵ Permisit clades compressus sanguine pulvis,
 Non tulit adflictis animam producere rebus,
 Aut sperare fugam: ceciditque in strage suorum,
 Impiger ad letum, et fortis virtute coacta.
 Quid nunc rostra tibi prosunt turbata, forumque,
⁸⁰⁰ Unde tribunicia plebeius signifer arte
 Arma dabas populis? quid prodita iura senatus.
 Et gener atque socer bello concurrere iussi?
 Ante iaces, quam dira duces Pharsalia confert,
 Spectandumque tibi bellum civile negatum est.

⁸⁰⁵ Has urbi miserae vestro de sanguine poenas
Nempe datis? luitis iugulo sic arma, potentes?
Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,
Si libertatis superis tam cura placeret,
Quam vindicta placet. Libycas, en, nobile corpus,
⁸¹⁰ Pascit aves nullo contactus Curio busto.
At tibi nos (quando non proderit ista silere,
A quibus omne aevi senium sua fama repellit,)
Digna damus, iuvenis, merita praekoniam vitae.
Haud alium tanta civem tulit indole Roma,
⁸¹⁵ Aut cui plus leges deberent recta sequenti.
Perdita tunc urbi nocuerunt saecula, postquam
Ambitus, et luxus, et opum metuenda facultas
Transverso mentem dubiam torrente tulerunt:
Momentumque fuit mutatus Curio rerum,
⁸²⁰ Gallorum captus spoliis, et Caesaris auro.
Ius licet in iugulos nostros sibi fecerit ense
Sulla potens, Mariusque ferox, et Cinna cruentus,
Caesareaeque domus series: cui tanta potestas
Concessa est? Emere omnes, hic vendidit urbem.

Liber V

¹ Sic alterna duces bellorum vulnera passos
In Macetum terras, miscens adversa secundis,
Servavit fortuna pares. Iam sparserat Aemo
Bruma nives, gelidoque cadens Atlantis Olympo:

⁵ Instabatque dies, qui dat nova nomina fastis,
Quique colit primus ducentem tempora Ianum.
Dum tamen emeriti remanet pars ultima iuris,
Consul uterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epirum. Peregrina ac sordida sedes

¹⁰ Romanos cepit procures: secretaque rerum
Hospes in externis audivit curia tectis.
Nam quis castra vocet tot strictas iure secures,
Tot fasces? Docuit populos venerabilis ordo,
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.

¹⁵ Ut primum moestum tenuere silentia coetum,
Lentulus excelsa sublimis sede profatur:
Indole si dignum Latia, si sanguine prisco
Robur inest animis, non qua tellure coacti,
Quamque procul tectis captae sedeamus ab urbis,

²⁰ Cernite: sed vestrae faciem cognoscite turbae:
Cunctaque iussuri, primum hoc decernite, Patres,
Quod regnis populisque liquet, nos esse senatum.
Nam, vel Hyperboreae plastrum glaciale sub ursae,
Vel plaga qua torrens claususque vaporibus axis

²⁵ Nec patitur noctes nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta
Gallorum facibus, Veiosque habitante Camillo,
Illic Roma fuit. Non umquam perdidit ordo

- ³⁰ Mutato sua iura solo. Moerentia tecta
Caesar habet, vacuasque domos, legesque silentes,
Clausaque iustitio tristi fora. Curia solos
Illa videt Patres, plena quos urbe fugavit.
Ordine de tanto quisquis non exulat, hic est.
- ³⁵ Ignaros scelerum, longaue in pace quietos
Bellorum primus sparsi furor: omnia rursus
Membra loco redeunt. En, totis viribus orbis
Hesperiam pensant superi: iacet hostis in undis
Obrutus Illyricis: Libyae squalentibus arvis
- ⁴⁰ Curio Caesarei cecidit pars magna senatus.
Tollite signa, duces: fatorum impellite cursum:
Spem vestram praestate deis fortunaque tantos
Det nobis animos, quantos fugientibus hostem
Causa dabat. Nostrum exhausto ius clauditur anno:
- ⁴⁵ Vos, quorum finem non est sensura potestas,
Consulite in medium, Patres, Magnumque iubete
Esse ducem. Laeto nomen clamore senatus
Excipit: et Magno fatum patriaeque suumque
Imposuit. Tunc in reges populosque merentes
- ⁵⁰ Sparsus honos, pelagique potens Phoebeia donis
Exornata Rhodos, gelidique inculta iuventus
Taygeti: fama veteres laudantur Athenae:
Massiliaeque suae donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen, fortemque Cotyn, fidumque per arma
- ⁵⁵ Deiotarum, et gelidae dominum Rhasipolin orae
Collaudant: Libyamque iubent auctore senatu
Sceptrifero parere Iubae. Pro tristia fata!
En tibi, non fidae gentis dignissime regno,
Fortunae, Ptolemaee, pudor, crimenque deorum,
- ⁶⁰ Cingere Pellaeo pressos diademate crines

Permissum. Saevum in populos puer accipis ensem:
 Atque utinam in populos! Donata est regia Lagi;
 Accessit Magni iugulus: regnumque sorori
 Ereptum est, soceroque nefas. Iam turba soluto
⁶⁵ Arma petit coetu. Quae cum populique ducesque
 Casibus incertis et caeca sorte parent,
 Solus in ancipites metuit descendere Martis
 Appius eventus: finemque expromere rerum
 Sollicitat superos, multosque obducta per annos
⁷⁰ Delphica fatidici reserat penetralia Phoebi.
 Hesperio tantum, quantum submotus Eoo
 Cardine, Parnasus gemino petit aethera colle,
 Mons Phoebo Bromioque sacer cui numine mixto
 Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchae.
⁷⁵ Hoc solum fluctu terras mergente cacumen
 Emicuit, pontoque fuit discrimen et astris.
 Tu quoque vix summam seductus ab aequore rupem
 Extuleras, unoque iugo, Parnase, latebas.
 Ultor ibi expulsaе, premeret cum viscera partus,
⁸⁰ Matris, adhuc rudibus Paeon Pythona sagittis
 Explicuit, cum regna Themis tripodasque teneret.
 Ut vidit Paeon vastos telluris hiatus
 Divinam spirare fidem, ventosque loquaces
 Exhalare solum, sacris se condidit antris,
⁸⁵ Incubuitque adyto, vates ibi factus Apollo.
 Quis latet hic superum? quod numen ab aethere pressum
 Dignatur caecas inclusum habitare cavernas?
 Quis terram coeli patitur deus, omnia cursus
 Aeterni secreta tenens, mundique futuri
⁹⁰ Conscius, ac populis sese proferre paratus,
 Contactusque ferens hominum, magnusque potensque,

Sive canit fatum, seu, quod iubet ille canendo,
 Fit fatum? Forsan terris inserta regendis,
 Aere libratum vacuo quae sustinet orbem,
⁹⁵ Totius pars magna Iovis, Cirrhaea per antra
 Exit, et aethereo trahitur connexa Tonanti.
 Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,
 Humanam feriens animam sonat, oraque vatis
 Solvit, ceu Siculo flammis urgentibus Aetnam
¹⁰⁰ Undat apex: Campana fremens ceu saxa vaporat
 Conditus Inarimes aeterna mole Typhoeus.
 Hoc tamen expositum cunctis nullique negatum
 Numen ab humani solum se labe furoris
 Vindicat. Haud illic tacito mala vota susurro
¹⁰⁵ Concipiunt. Nam, fixa canens mutandaque nulli,
 Mortales optare vetat: iustisque benignus
 Saepe dedit sedem totas mutantibus urbes,
 Ut Tyriis: dedit ille minas impellere belli,
 Ut Salaminia cum meminit mare: sustulit iras
¹¹⁰ Telluris sterilis, monstrato fine: resolvit
 Aera tabificum. Non ullo saecula dono
 Nostra carent maiore deum, quam Delphica sedes
 Quod siluit, postquam rege timere futura,
 Et superos vetuere loqui. Nec, voce negata,
¹¹⁵ Cirrhaeae moerent vates; templique fruuntur
 Iustitio. Nam si qua deus sub pectora venit,
 Numinis aut poena est mors immatura recepti,
 Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris
 Compages humana labat, pulsusque deorum
¹²⁰ Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
 Immotos tripodas vastaeque silentia rupis
 Appius Hesperii scrutator ad ultima fati

Sollicitat. Iussus sedes laxare verendas
 Antistes, pavidamque deis immittere vatem,
¹²⁵ Castalios circum latices nemorumque recessus
 Phemonoen errore vagam curisque vacantem
 Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.
 Limine terrifico metuens consistere Phoebas,
 Absterrere ducem noscendi ardore futura
¹³⁰ Cassa fraude parat. Quid spes, ait, improba veri
 Te, Romane, trahit? Muto Parnasus hiatu
 Conticuit, pressitque deum: seu spiritus istas
 Destitit fauces, mundique in devia versum
 Duxit iter: seu, barbarica cum lampade Python
¹³⁵ Arsit, in immensas oneres abiere cavernas,
 Et Phoebi tenuere viam: seu sponte deorum
 Cirrha silet, fatigue sat est arcana futuri
 Carmine longaevae vobis commissa Sibyllae:
 Seu Paeon, solitus templis arcere nocentes,
¹⁴⁰ Ora quibus solvat, nostro non invenit aevo.
 Virginei patuere doli, fecitque negatis
 Numinibus metus ipse fidem. Tum torta priores
 Stringit vitta comas, crinesque in terga solutos
 Candida Phocaica complectitur infula lauro.
¹⁴⁵ Haerentem dubiamque premens in templa sacerdos
 Impulit. Illa, pavens adyti penetrale remoti
 Fatidicum, prima templorum in parte resistit,
 Atque, deum simulans, sub pectore ficta quieto
 Verba refert, nullo confusae murmure vocis
¹⁵⁰ Instinctam sacro mentem testata furore,
 Haud aequae laesura ducem, cui falsa canebat,
 Quam tripodas, Phoebique fidem. Non rupta trementi
 Verba sono, nec vox antri complere capacis

Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum
¹⁵⁵ Excussae laurus, immotaque culmina templi,
 Securumque nemus, veritam se credere Phoebō
 Prodiderant. Sentit tripodas cessare, furensque
 Appius: Et nobis meritas dabis, impia, poenas,
 Et superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
¹⁶⁰ Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu
 Desinis ipsa loqui. Tandem conterrita virgo
 Confugit ad tripodas, vastisque abducta cavernis
 Haesit, et insueto concepit pectore numen,
 Quod non exhaustae per tot iam saecula rupis
¹⁶⁵ Spiritus ingessit vati: tandemque potitus
 Pectore Cirrhaeo, non umquam plenior artus
 Phoebeos irrupit Paeon: mentemque priorem
 Expulit, atque hominem toto sibi cedere iussit
 Pectore. Bacchatur demens aliena per antrum
¹⁷⁰ Colla ferens, vittasque dei Phoebeaeque sarta
 Erectis discussa comis, per inania templi
 Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti
 Obstantes tripodas, magnoque exaestuat igne,
 Iratum te, Phoebe, ferens. Nec verberare solo
¹⁷⁵ Uteris et stimulis, flammasque in viscera mergis:
 Accipit et fraenos: nec tantum prodere vati,
 Quantum scire, licet. Venit aetas omnis in unam
 Congeriem: miserumque premunt tot saecula pectus.
 Tanta patet rerum series, atque omne futurum
¹⁸⁰ Nititur in lucem: vocemque petentia fata
 Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,
 Non modus Oceani, numerus non deerat arenae.
 Talis in Euboico vates Cumana recessu,
 Indignata suum multis servire furorem

- ¹⁸⁵ Gentibus, ex tanta fatorum strage superba
Excerpsit Romana manu. Sic plena laborat
Phemonoe Phoebo, dum te, consultor operi
Castalia tellure dei, vix invenit, Appi,
Inter fata diu quaerens tam magna latentem.
- ¹⁹⁰ Spumea tunc primum rabies vesana per ora
Effluit, et gemitus, et anhelio clara meatu
Murmura: tunc moestus vastis ululatus in antris,
Extremaeque sonant, domita iam virgine, voces:
Effugis ingentes, tanti discriminis experts,
- ¹⁹⁵ Bellorum, o Romane, minas: solusque quietem
Euboici vasta lateris convalle tenebis.
Caetera suppressit, faucesque obstruxit Apollo.
Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,
Tuque potens veri Paeon, nullumque futuri
- ²⁰⁰ A superis celate diem, suprema ruentis
Imperii, caesosque duces, et funera regum,
Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes
Cur aperire times? An nondum numina tantum
Decrevere nefas? et adhuc dubitantibus astris
- ²⁰⁵ Pompeii damnare caput, tot fata tenentur?
Vindicis an gladii facinus, poenasque furoris,
Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,
Ut peragat fortuna, taces? Tunc pectore vatis
Impactae cessere fores, expulsaque templis
- ²¹⁰ Prosiluit. Perstat rabies; nec cuncta locutae,
Quem non emisit, superest deus. Illa feroces
Torquet adhuc oculos, totoque vagantia coelo
Lumina, nunc vultu pavido, nunc torva minaci:
Stat numquam facies: rubor igneus inficit ora,
- ²¹⁵ Liventesque genas: nec, qui solet esse timenti,

Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt
 Corda; sed, ut tumidus Boreae post flamina pontus
 Rauca gemit, sic muta levant suspiria vatem.
 Dumque a luce sacra, qua vidit fata, refertur
²²⁰ Ad vulgare iubar, mediae venere tenebrae.
 Immisit Stygiam Paean in viscera Lethen,
 Quae raperet secreta deum. Tunc pectore verum
 Fugit, et ad Phoebi tripodas rediere futura:
 Vixque refecta cadit. Nec te vicinia leti
²²⁵ Territat, ambiguus frustratum sortibus, Appi:
 Iure sed incerto mundi, subsidere regnum
 Chalcidos Euboicae, vana spe rapte, parabas.
 Heu demens, nullum belli sentire fragorem,
 Tot mundi caruisse malis, praestare deorum
²³⁰ Excepta quis morte potest? Secreta tenebis
 Litoris Euboici, memorando condite busto,
 Qua maris angustat fauces saxosa Carystos,
 Et tumidis infesta colit qua numina Rhamnus,
 Arctatus rapida fervet qua gurgite pontus,
²³⁵ Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,
 Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulim.
 Interea domitis Caesar remeabat Iberis,
 Victrices aquilas alium laturus in orbem:
 Cum prope fatorum tantos per prospera cursus
²⁴⁰ Avertere dei. Nullo nam Marte subactus,
 Intra castrorum timuit tentoria ductor
 Perdere successus scelerum: cum paene fideles
 Per tot bella manus, satiatae sanguine, tandem
 Destituere ducem: seu moesto classica paullum
²⁴⁵ Intermissa sono, claususque et frigidus ensis
 Expulerat belli furias: seu praemia miles

Dum maiora petit, damnat caussamque ducemque,
 Et scelere imbutos etiamnunc venditat enses.
 Haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est,
²⁵⁰ Quam non e stabili, tremulo sed culmine cuncta
 Despiceret, staretque super titubantia fultus:
 Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus
 Paene suo, qui tot gentes in bella trahebat,
 Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.
²⁵⁵ Non pavidum iam murmur erat, nec pectore tecto
 Ira latens: nam quae dubias constringere mentes
 Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,
 Seque putat solum regnorum iniusta gravari,
 Haud retinet. Quippe ipsa metus exsolverat audax
²⁶⁰ Turba suos. Quidquid multis peccatur, inultum est.
 Effudere minas: Liceat discedere, Caesar,
 A rabie scelerum. Quaeris terraque marique
 His ferrum iugulis, animasque effundere viles
 Quolibet hoste paras. Partem tibi Gallia nostri
²⁶⁵ Eripuit: partem duris Hispania bellis:
 Pars iacet Hesperia: totoque exercitus orbe
 Te vincente perit. Terris fudisse cruorem
 Quid iuvat Arctoïs, Rhodano Rhenoque subactis?
 Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
²⁷⁰ Cepimus expulso patriae cum tecta senatu,
 Quos hominum, vel quos licuit spoliare deorum?
 Imus in omne nefas, manibus ferroque nocentes,
 Paupertate pii. Finis quis quaeritur armis?
 Quid satis est, si Roma parum? Iam respice canos,
²⁷⁵ Invalidasque manus, et inanes cerne lacertos.
 Usus abit vitae, bellis consumsimus aevum:
 Ad mortem dimitte senes. En, improba vota!

Non duro liceat morientia cespite membra
 Ponere, non anima glebam fugiente ferire,
²⁸⁰ Atque oculos morti clausuram quaerere dextram
 Coniugis illabi lacrimis, unique paratum
 Scire rogum. Liceat morbis finire senectam.
 Sit praeter gladios aliquod sub Caesare fatum.
 Quid, velut ignaros ad quae portenta paremur,
²⁸⁵ Spe trahis? Usque adeo soli civilibus armis
 Nescimus cuius sceleris sit maxima merces?
 Nil actum est bellis, si nondum comperit, istas
 Omnia posse manus. Nec fas nec vincula iuris
 Hoc audere vetant. Rheni mihi Caesar in undis
²⁹⁰ Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, aequat.
 Adde, quod ingrato meritorum iudice virtus
 Nostra perit. Quidquid gerimus, fortuna vocatur.
 Nos fatum sciat esse suum. Licet omne deorum
 Obsequium speres: irato milite, Caesar,
²⁹⁵ Pax erit. Haec fatus, totis discurrere castris
 Coeperat, infestoque ducem deposcere vultu.
 Sic eat, o superi! quando pietasque fidesque
 Destituunt, moresque malos sperare relictum est,
 Finem civili faciat discordia bello.
³⁰⁰ Quem non ille ducem potuit terrere tumultus?
 Fata sed in praeceptis solitus demittere Caesar,
 Fortunamque suam per summa pericula gaudens
 Exercere, venit: nec, dum desaeviat ira,
 Expectat; medios properat tentare furores.
³⁰⁵ Non illis urbes spoliandaque templa negasset,
 Tarpeiamque Iovis sedem, matresque senatus,
 Passurasque infanda nurus. Vult omnia certe
 A se saeva peti, vult praemia Martis amari:

Militia indomiti tantum mens sana timetur.

- ³¹⁰ Non pudet heu, Caesar, soli tibi bella placere
Iam manibus damnata tuis? hos ante pigebit
Sanguinis? his ferri grave ins erit ipse per omne
Fasque nefasque rues Lassare, et disce sine armis
Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.
- ³¹⁵ Saeve, quid insequeris quid iam nolentibus instas?
Bellum te civile fugit. Stetit aggere fulti
Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri
Non metuens: atque haec ira dictante profatur:
Qui modo in absentem vultu dextraque furebas,
- ³²⁰ Miles, habes nudum promptumque ad vulnera pectus.
Hic fuge, si belli finis placet, ense relicto.
Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio, tantumque fugam meditata iuventus,
Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
- ³²⁵ Vadite, meque meis ad bella relinquire fatis:
Invenient haec arma manus, vobisque repulsis
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur
Hesperiae gentes, nobis victoria turbam
- ³³⁰ Non dabit, impulsi tantum quae praemia belli
Auferat et, vestri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
Vos despecta, senes, exhaustaque sanguine turba
Cernetis nostros iam plebs Romana triumphos.
- ³³⁵ Caesaris an cursus vestrae sentire putatis
Damnum posse fugae? veluti, si cuncta minentur
Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,
Non magis ablatis umquam descenderet aequor,
Quam nunc crescit, aquis. An vos momenta putatis

- ³⁴⁰ Ulla dedisse mihi? Numquam sic cura deorum
Se premit, ut vestrae morti vestraeque saluti
Fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur.
Humanum paucis vivit genus. Orbis Iberi
Horror et Arctoi nostro sub nomine miles,
- ³⁴⁵ Pompeio certe fugeres duce. Fortis in armis
Caesareis Labienus erat: nunc, transfuga vilis,
Cum duce praelato terras atque aequora lustrat.
Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste
Nec duce me geritis. Quisquis mea signa relinquit,
- ³⁵⁰ Nec Pompeianis tradit sua partibus arma,
Hic numquam vult esse meus. Sunt ista profecto
Curae castra deis, qui me committere tantis
Non nisi mutato voluerunt milite bellis.
Heu, quantum Fortuna humeris iam pondera fessis
- ³⁵⁵ Amolitur onus! sperantes omnia dextras
Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.
Iam certe mihi bella geram: discedite castris,
Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.
At paucos, quibus haec rabies auctoribus arsit,
- ³⁶⁰ Non Caesar, sed poena tenet. Procumbite terra,
Infidumque caput feriendaque tendite colla.
Et tu, quo solo stabunt iam robore castra,
Tiro rudis, specta poenas, et disce ferire,
Disce mori. Tremuit saeva sub voce minantis
- ³⁶⁵ Vulgus iners: unumque caput tam magna iuventus
Privatum factura timet: velut ensibus ipsis
Imperet, invito moturus milite ferrum.
Ipse pavet, ne tela sibi dextraeque negentur
Ad scelus hoc Caesar: vicit patientia saevi
- ³⁷⁰ Spem ducis, et iugulos, non tantum praestitit enses.

Nil magis, adsuetas sceleri quam perdere mentes,
 Atque perire timet; tam diro foederis ictu
 Parta quies, poenaque redit placata iuventus.
 Brundisium decimis iubet hanc adtingere castris,
³⁷⁵ Et cunctas revocare rates, quas avius Hydrus,
 Antiquusque Taras, secretaque litora Leucae,
 Quas recipit Salapina palus, et subdita Sipus
 Montibus: Ausoniam qua torquens frugifer oram,
 Dalmatico Boreae, Calabroque obnoxius Austro
³⁸⁰ Appulus Hadriacas exit Garganus in undas.
 Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam,
 Iam doctam servire togae: populoque precanti
 Scilicet indulgens, summum dictator honorem
 Contigit, et laetos fecit se console fastos.
³⁸⁵ Namque omnes voces, per quas iam tempore tanto
 Mentimur dominis, haec primum reperit aetas,
 Qua sibi ne ferri ius ullum Caesar abesset,
 Ausonias voluit gladiis miscere secures.
 Addidit et fascēs aquilis, et nomen inane
³⁹⁰ Imperii rapiens, signavit tempora digna
 Moesta nota. Nam quo melius Pharsalicus annus
 Consule notus erit? Fingit solemnis Campus,
 Et non admissae dirimit suffragia plebis,
 Decantatque tribus, et vana versat in urna.
³⁹⁵ Nec coelum servare licet: tonat augure surdo,
 Et laetae iurantur aves, bubone sinistro.
 Inde perit primum quondam veneranda potestas
 Iuris inops: careat tantum ne nomine tempus,
 Menstruus in fastos distinguit saecula consul.
⁴⁰⁰ Nec non Iliacae numen quod praesidet Albae,
 Haud meritum Latio sollemnia sacra subacto,

Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
 Inde rapit cursus, et, quae piger Appulus arva
 Deseruit rastris, et inertis tradidit herbae,
⁴⁰⁵ Ocior et coeli flammis et tigris foeta
 Transcurrit; curvique tenens Minoia tecta
 Brundisii, clausas ventis brumalibus undas
 Invenit, et pavidas hiberno sidere classes.
 Turpe duci visum, rapiendi tempora belli
⁴¹⁰ In segnes exisse moras, portuque teneri,
 Dum pateat tutum vel non felicibus aequor.
 Expertes animos pelagi sic robore complet:
 Fortius hiberni flatus, coelumque fretumque
 Cum cepere, tenent, quam quos incumbere certos
⁴¹⁵ Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.
 Nec maris anfractus lustrandaque litora nobis,
 Sed recti fluctus soloque Aquilone secandi.
 Hic utinam summi curvet carchesia mali,
 Incumbatque furens, et Graia ad moenia perflet,
⁴²⁰ Ne Pompeiani Phaeacum e litore toto
 Languida iactatis comprehendant carbasa remis:
 Rumpite, quae retinent felices vincula proras.
 Iamdudum nubes et saevas perdimus undas.
 Sidera prima poli, Phoebo labente sub undas,
⁴²⁵ Exierant, et luna suas iam fecerat umbras,
 Cum pariter solvere rates, totosque rudentes
 Laxavere sinus: et flexo navita cornu
 Obliquat laevo pede carbasa, summaque pandens
 Suppara velorum perituras colligit auras.
⁴³⁰ Ut primum levior propellere lintea ventus
 Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo
 In mediam cecidere ratem: terraque relictas,

Non valet ipsa sequi puppes, quae vexerat aura.
Aequora lenta iacent, alto torpore ligata.

⁴³⁵ Pigrius immotis haesere paludibus undae.
Sic stat iners Scythicas adstringens Bosporus undas,
Cum, glacie retinente, fretum non impulit Ister,
Immensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,
Deprendit quascunque rates: nec pervia velis

⁴⁴⁰ Aequora frangit eques, fluctuque latente sonantem
Orbita migrantis scindit Maeotida Bessi.
Saeva quies pelagi, moestoque ignava profundo
Stagna iacentis aquae: veluti deserta rigente
Aequora natura cessant, pontusque vetustas

⁴⁴⁵ Oblitus servare vices, non commeat aestu,
Non horrore tremit, non solis imagine vibrat
Casibus innumeris fixae patuere carinae,
Illinc infestae classes et inertia tonsis
Aequora moturae; gravis hinc languore profundi

⁴⁵⁰ Obsessis ventura fames. Nova vota timori
Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari
Ventorum vires, dum se torpentibus unda
Excutiat stagnis, et sit mare. Nubila nusquam
Undarumque minae: coelo languente fretoque,

⁴⁵⁵ Naufragii spes omnis abit. Sed nocte fugata,
Laesum nube dies iubar extulit, imaque sensim
Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.
Inde rapi coepere rates, atque aequora classem
Curva sequi, quae iam vento fluctuque secundo

⁴⁶⁰ Lapsa Palaestinas uncis confixit arenas.
Prima duces vidit iunctis consistere castris
Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus
Circueunt ripis. Apso gestare carinas

Caussa palus, leni quam fallens egerit unda.

⁴⁶⁵ At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutae

Praecipitant: neuter longo se gurgite lassat,

Sed minimum terrae, vicino litore, novit.

Hoc fortuna loco tantae duo nomina famae

Composuit: miserique fuit spes irrita mundi

⁴⁷⁰ Posse duces parva campi statione diremtos

Admotum damnare nefas. Nam cernere vultus

Et voces audire datur: multosque per annos

Dilectus tibi, Magne, socer, post pignera tanta

Sanguinis, infausti sobolem mortemque nepotis,

⁴⁷⁵ Te nisi Niliaca propias non vidit arena.

Caesaris adtonitam miscenda ad proelia mentem

Ferre moras scelerum partes iussere relictæ.

Ductor erat cunctis audax Antonius armis,

Iam tunc civili meditatus Leucada bello.

⁴⁸⁰ Illum saepe minis Caesar precibusque morantem

Evocat: O mundi tantorum caussa malorum,

Quid superos et fata tenes? Sunt cetera cursu

Acta meo: summam rapti per prospera belli

Te poscit Fortuna manum. Num rupta vadosis

⁴⁸⁵ Syrtibus incerto Libye nos dividit aestu?

Numquid inexperto tua credimus arma profundo,

Inque novos traheris casus? Ignave, venire

Te Caesar, non ire, iubet. Prior ipse per hostes

Percussi medias alieni iuris arenas.

⁴⁹⁰ Tui mea castra times? Pereuntia tempora fati

Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.

Ne retine dubium cupientes ire per aequor:

Si bene nota mihi est, ad Caesaris arma iuventus

Naufragio venisse volet. Iam voce doloris

⁴⁹⁵ Utendum est: non ex aequo divisimus orbem.
 Epirum Caesarque tenet totusque senatus:
 Ausoniam tu solus habes. His terque quaterque
 Vocibus excitum postquam cessare videbat,
 Dum se deesse deis, ac non sibi numina, credit,
⁵⁰⁰ Sponte per incautas audet tentare tenebras,
 Quod iussi timuere, fretum, temeraria pronò
 Expertus cessisse deo: fluctusque verendos
 Classibus, exigua sperat superare carina.
 Solverat armorum fessas nox languida curas:
⁵⁰⁵ Parta quies miseris, in quorum pectora somno
 Dat vires fortuna minor. Iam castra silebant;
 Tertia iam vigiles commoverat hora secundos:
 Caesar sollicito per vasta silentia gressu
 Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,
⁵¹⁰ Sola placet Fortuna comes. Tentoria postquam
 Egressus, vigilum somno cedentis membra
 Transsiluit, questus tacite quod fallere posset.
 Litora curva legit, primisque invenit in undis
 Rupibus exesis haerentem fune carinam.
⁵¹⁵ Rectorem dominumque ratis secure tenebat
 Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,
 Sed sterili iunco cannaque intexta palustri,
 Et latus inversa nudum munita phaselo.
 Haec Caesar bis terque manu quassantia tectum
⁵²⁰ Limina commovit. Molli consurgit Amyclas,
 Quem dabat alga, toro. Quisnam mea nafragus, inquit,
 Tecta petit? aut quem nostrae Fortuna coegit
 Auxilium sperare casae? Sic fatus, ab alto
 Aggere iam tepidae sublato fune favillae,
⁵²⁵ Scintillam tenuem commotos pavit in ignes;

Securus belli: praedam civilibus armis
 Scit non esse casas. O vitae tuta facultas
 Pauperis, angustique lares! o munera nondum
 Intellecta deum! quibus hoc contingere templis
⁵³⁰ Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu,
 Caesarea pulsante manu? Tum poste recluso,
 Dux ait: Exspecta votis maiora modestis,
 Spesque tuas laxa, iuvenis. Si iussa secutus
 Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinae
⁵³⁵ Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.
 Ne cessa praeberere deo tua fata, volenti
 Angustos opibus subitis implere Penates.
 Sic fatur: quamquam plebeio tectus amictu,
 Indocilis privata loqui. Tum pauper Amyclas:
⁵⁴⁰ Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
 Nam sol non rutilas deduxit in aequora nubes
 Concordesque tulit radios: Noton altera Phoebi,
 Altera pars Borean diducta luce vocabat.
 Orbe quoque exhaustus medio languensque recessit,
⁵⁴⁵ Spectantes oculos infirmo lumine passus.
 Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
 Aut orbis medii puros exesa recessus:
 Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
 Ventorumque nota rubuit: tum lurida pallens
⁵⁵⁰ Ora tulit, vultu sub nubem tristis ituro.
 Sed mihi nec motus nemorum, nec litoris ictus,
 Nec placet incertus, qui provocat aequora, Delphin:
 Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
 Ardea sublimis pennae confisa natanti:
⁵⁵⁵ Quodque caput spargens undis, velut occupet imbrem,
 Instabili gressu metitur litora cornix.

Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,
 Haud dubitem praebere manus. Vel litora tangam
 Iussa, vel hoc potius pelagus flatusque negabunt.
⁵⁶⁰ Haec fatus, solvensque ratem, dat carbasa ventis:
 Ad quorum motus non solum lapsa per altum
 Aera dispersos traxere cadentia sulcos
 Sidera: sed summis etiam quae fixa tenentur
 Astra polis, sunt visa quati. Niger inficit horror
⁵⁶⁵ Terga maris: longo per multa volumina tractu
 Aestuatur unda minax, flatusque incerta futuri:
 Turbida testantur conceptos aequora ventos.
 Tunc rector trepidae fatur ratis: Adspice, saevum
 Quanta paret pelagus. Zephyros intendat, an Euros,
⁵⁷⁰ Incertum est. Puppim dubius ferit undique pontus.
 Nubibus et coelo Notus est: si murmura ponti
 Consulimus, Cori verrunt mare. Gurgite tanto,
 Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.
 Desperare viam et vetitos convertere cursus,
⁵⁷⁵ Sola salus. Liceat vexata litora puppe
 Prendere, ne longe nimium sit proxima tellus.
 Fisis cuncta sibi cessura pericula Caesar,
 Sperne minas, inquit, pelagi, ventoque furenti
 Trade sinum. Italiam si coelo auctore recusas,
⁵⁸⁰ Me pete. Sola tibi caussa haec est iusta timoris,
 Vectorem non nosse tuum; quem numina numquam
 Destituunt, de quo male tunc Fortuna meretur,
 Cum post vota venit. Medias perrumpe procellas,
 Tutela secure mea. Coeli iste fretique,
⁵⁸⁵ Non puppis nostrae labor est: hanc Caesare pressam
 A fluctu defendet onus. Ne longa furori
 Ventorum saevo dubitur mora: proderit undis

Ista ratis. Ne flecte manus: fuge proxima velis
 Litora: tum Calabro portu te crede potitum,
 590 Cum iam non poterit puppi nostraeque saluti
 Altera terra dari Quid tanta strage paretur,
 Ignoras? Quaerit pelagi coelique tumultu
 Quid praestet Fortuna mihi.
 Non plura locuto,
 Avulsit laceros, percussa puppe, rudentes
 595 Turbo rapax, fragilemque super volitantia malum
 Vela tulit: sonuit victis compagibus alnus.
 Inde ruunt toto congesta pericula mundo.
 Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
 Core, movens aestus: iam te tollente furebat
 600 Pontus, et in scopulos totas erexerat undas.
 Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:
 Et dubium pendet, vento cui pareat, aequor.
 Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et undas
 Torsit, et abstrusas penitus vada fecit arenas.
 605 Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque
 In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt
 Aequora subductis etiam concurrere ventis.
 Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum
 Aeolii iacuisse Notum sub carcere saxi
 610 Crediderim: cunctos solita de parte ruentes
 Defendisse suas violento turbine terras;
 Sic pelagus mansisse loco. Non parva procellis
 Aequora rapta ferunt: Aegeas transit in undas
 Tyrrenum: sonat Ionio vagus Hadria ponto.
 615 Ah quoties frustra pulsatos aequore montes
 Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
 Tellus victa dedit! Non illo litore surgunt

Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti
 A magno venere mari, mundumque coercens
 620 Monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi
 Cuspide fraterna lassatum in saecula fulmen
 Adiuvit, regnoque accessit terra secundo,
 Cum mare convolvit gentes, cum litora Tethys
 Noluit ulla pati, coelo contenta teneri.
 625 Nunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
 Ni superum rector pressisset nubibus undas.
 Non coeli nox illa fuit: latet obsitus aer
 Infernae pallore domus, nimbisque gravatus
 Deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
 630 Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt
 Clara, sed obscurum nimbosus dissilit aer.
 Tunc superum convexa fremunt, atque arduus axis
 Insonuit, motaque poli compage laborant
 Extimuit natura chaos: rupisse videntur
 635 Concordes elementa moras, rursusque redire
 Nox manes mixtura deis. Spes una salutis,
 Quod tanta mundi nondum periire ruina.
 Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
 Despicitur; tantum nautae videre trementes
 640 Fluctibus e summis praeceps mare: quumque tumentes
 Rursus hiant undae, vix eminent aequore malus.
 Nubila tanguntur velis, et terra carina.
 Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenas:
 Exhaustum in tumulos, omnisque in fluctibus unda est.
 645 Artis opem vicere metus: nescitque magister,
 Quam frangat, cui cedat aquae. Discordia ponti
 Succurrit miseris, fluctusque evertere puppim
 Non valet in fluctus: victum latus unda repellens

Erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.

- ⁶⁵⁰ Non humilem Sasona vadis, non litora curvae
Thessaliae saxosa pavent, oraeque malignos
Ambraciae portus: scopulosa Ceraunia nautae
Summa timent. Credit iam digna pericula Caesar
Fatis esse suis. Tantusne evertere, dixit,
⁶⁵⁵ Me superis labor est: parva quem puppe sedentem
Tam magno petiere mari? Si gloria leti
Est pelago donata mei, bellisque negamur;
Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem
Accipiam. Licet ingentes abruperit actus
⁶⁶⁰ Festinata dies fatis; sat magna peregi.
Arctoas domui gentes: inimica subegi
Arma metu: vidit Magnum mihi Roma secundum.
Iussa plebe tuli fasces per bella negatos.
Nulla meis aberit titulis Romana potestas.
⁶⁶⁵ Nesciet hoc quisquam, nisi tu, quae sola meorum
Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum
Et dictator eam Stygias et consul ad umbras,
Privatum, Fortuna, mori. Mihi funere nullo
Est opus, o superi: lacerum retinete cadaver
⁶⁷⁰ Fluctibus in mediis: desint mihi busta rogosque,
Dum metuar semper, terraque exspecter ab omni.
Haec fatum decimus, dictu mirabile, fluctus
Invalida cum puppe levat: nec rursus ab alto
Aggere deiecit pelagi, sed pertulit unda,
⁶⁷⁵ Scruposisque angusta vacant ubi litora saxis,
Imposuit terrae. Pariter tot regna, tot urbes
Fortunamque suam, tacta tellure, recepit.
Sed non tam remeans Caesar iam luce propinqua,
Quam tacita sua castra fuga comitesque fefellit.

⁶⁸⁰ Circumfusa duci fleuit, gemituque suorum
 Et non ingratis incessit turba querelis:
 Quo te, dure, tulit virtus temeraria, Caesar?
 Aut quae nos viles animas in fata relinquens,
 Invitis spargenda dabas tua membra procellis?
⁶⁸⁵ Cum tot in hac anima populorum vita salusque
 Pendeat, et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
 Saevitia est voluisse mori. Nullusne tuorum
 Emeruit comitum, fatis non posse superstes
 Esse tuis? Cum te raperet mare, corpora segnis
⁶⁹⁰ Nostra sopor tenuit. Pudet, heu! Tibi caussa petendae
 Haec fuit Hesperiae: visum est, committere quemquam
 Tam saevo, crudele, mari. Sors ultima rerum
 In dubios casus et prona pericula mortis
 Praecipitare solet. Mundi iam summa tenentem
⁶⁹⁵ Permisisse mari! Tantum quid numina lassas?
 Sufficit ad belli summam favor iste laborque
 Fortuna, quod te nostris impegit arenis?
 Hinc usus placuere deum, non rector ut orbis,
 Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?
⁷⁰⁰ Talia iactantes, discussa nocte serenus
 Oppressit cum sole dies, fessumque tumentes
 Composuit pelagus, ventis patientibus, undas.
 Nec non Hesperii lassatum fluctibus aequor
 Ut videre duces, purumque insurgere coelo
⁷⁰⁵ Fracturum pelagus Borean, solvere carinas,
 Quas ventus ductaeque pari moderamine dextrae
 Permistas habuere diu: latumque per aequor,
 Ut terrestre, coit, consortis puppibus, agmen.
 Sed nox saeva modum venti velique tenorem
⁷¹⁰ Eripuit nautis, excussitque ordine puppes.

Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt
 Poturae te, Nile, grues, primoque volatu
 Effingunt varias, casu monstrante, figuras.
 Mox ubi percussit tensas Notus altior alas,
⁷¹⁵ Confusos temere immixtae glomerantur in orbes,
 Et turbata perit dispersis littera pennis.
 Cum primum redeunte die violentior aer
 Puppibus incubuit, Phoebeo concitus ortu,
 Praetereunt frustra tentati litora Lissi,
⁷²⁰ Nymphaeumque tenent. Nudas Aquilonibus undas
 Succedens Boreae iam portum fecerat Auster.
 Undique collatis in robur Caesaris armis,
 Summa videns duri Magnus discrimina Martis
 Iam castris instare suis, seponere tutum
⁷²⁵ Coniugii decrevit onus, Lesboque remotam
 Te procul a saevi strepitu, Cornelia, belli
 Occulere. Heu quantum mentes dominatur in aequas
 Iusta Venus! Dubium trepidumque ad proelia, Magne,
 Te quoque fecit amor: quod nolles stare sub ictu
⁷³⁰ Fortunae, quo mundus erat Romanaque fata,
 Coniux sola fuit. Mentem iam verba paratam
 Destituunt, blandaeque iuvat ventura trahentem
 Indulgere morae, et tempus subducere fatis.
 Nocte sub extrema, pulso torpore quietis,
⁷³⁵ Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis
 Pectus, et aversi petit oscula grata mariti:
 Humentes mirata genas, percussaque caeco
 Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.
 Ille gemens: Vita non nunc mihi dulcior, inquit,
⁷⁴⁰ Cum taedet vitae, laeto sed tempore, coniux,
 Venit moesta dies, et quam nimiumque parumque

Distulimus: iam totus adest in proelia Caesar.
 Cedendum est bellis: quorum tibi tuta latebra
 Lesbos erit. Desiste preces tentare: negavi
⁷⁴⁵ Iam mihi: non longos a me patiere recessus.
 Pracipites aderunt casus: properante ruina,
 Summa cadunt. Satis est audisse pericula Magni:
 Meque tuus decepit amor, civilia bella
 Si spectare potes. Nam me iam, Marte parato,
⁷⁵⁰ Securos cepisse pudet cum coniuge somnos,
 Eque tuo, miserum quatiunt cum classica mundun,
 Surrexisse sint. Vereor civilibus armis
 Pompeium nullo tristem committere damno.
 Tutior interea populis, et tutior omni
⁷⁵⁵ Rege, late, positamque procul fortuna mariti
 Non tota te mole premat. Si numina nostras
 Impulerint acies, maneat pars optima nostri;
 Sitque mihi, si fata premant victorque cruentus
 Quo fugisse velim. Vix tantum infirma dolorem
⁷⁶⁰ Cepit, et adtonito cessere e pectore sensus.
 Tandem vix moestas potuit proferre querelas:
 Nil mihi de fatis thalami superisque relictum est,
 Magne, queri: nostros non rumpit funus amores,
 Nec diri fax summa rogi: sed sorte frequenti
⁷⁶⁵ Plebeiaque nimis careo dimissa marito.
 Hostis ad adventuum rumpamus foedera tetae:
 Placemus socerum. Sic est tibi cognita, Magne,
 Nostra fide? credisne aliquid mihi tutius esse,
 Quam tibi? non olim casu pendemus ab uno?
⁷⁷⁰ Fulminibus me, saeve, iubet tantaeque ruinae
 Absentem praestare caput? segura videtur
 Sors tibi, cum facias etiam nunc vota, perisse?

Ut nolim servire malis, sed morte parata
 Te sequar ad manes; feriat dum moesta remotas
⁷⁷⁵ Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.
 Adde, quod adsuescis fatis, tantumque dolorem
 Crudelis me ferre doces. Ignosce fatenti:
 Posse pati, timeo. Quodsi sunt vota, deisque
 Audior, eventus rerum sciet ultima coniux.
⁷⁸⁰ Sollicitam rupes, iam te victore, tenebunt:
 Et puppim, quae fata ferat tam laeta, timebo.
 Nec solvent audita metus mihi prospera belli,
 Cum, vacuis proiecta locis, a Caesare possim
 Vel fugiente capi. Notescent litora clari
⁷⁸⁵ Nominis exsilio, positaque ibi coniuge Magni,
 Quis Mitylenaeas poterit nescire latebras?
 Hoc precor extremum, si nil tibi victa relinquent
 Tutius arma fuga, cum te commiseris undis,
 Quolibet infaustam potius deflecte carinam:
⁷⁹⁰ Litoribus quaerere meis. Sic fata, relictis
 Exsiluit stratis amens, tormentaue nulla
 Vult differre mora. Non moestis pectora Magni
 Sustinet amplexu dulci, non colla tenere:
 Extremusque perit tam longi fructus amoris:
⁷⁹⁵ Praecipitantque suos luctus, [neuterque recedens]
 [Sustinuit dixisse, vale] vitamque per omnem
 Nulla fuit tam moesta dies. Nam cetera damna
 Durata iam mente malis firmaque tulerunt.
 Labitur infelix, manibusque excepta suorum
⁸⁰⁰ Fertur ad aequoreas, ac se prosternit, arenas,
 Litoraue ipsa tenet, tandemque illata carinae est.
 Non sic infelix patiam portusque reliquit
 Hesperios, saevi premerent cum Caesaris arma.

Fida comes Magni vadit duce sola relicto,
⁸⁰⁵ Pompeiumque fugit. Quae nox sibi proxima venit,
Insomnis. Viduo tum primum frigida lecto
Atque insueta quies uni, nudumque marito
Non haerente latus. Somno quam saepe gravata
Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,
⁸¹⁰ Atque oblita fugae quaesivit nocte maritum
Nam, flamma quamvis tacitas urgente medullas,
Non iuvat in toto corpus iactare cubili:
Servatur pars illa tori. Caruisse timebat
Pompeio: sed non superi tam laeta parabant.
⁸¹⁵ Instabat, miserae Magnum quae redderet hora.

Liber VI

¹ Postquam castra duces, pugnae iam mente propinqui,
Imposuere iugis, admotaque cominus arma,
Parque suum videri dei, capere omnia Caesar
Moenia Graiorum spernit, Martemque secundum

⁵ Iam nisi de genero fatis debere recusat.
Funestam mundo votis petit omnibus horam,
In casum quae cuncta ferat. Placet alea fati
Alterutrum mersura caput. Ter collibus omnes
Explicuit turmas et signa minantia pugnam,

¹⁰ Testatus numquam Latiae se deesse ruinae.
Ut videt ad nullos exciri posse tumultus
In pugnam generum, sed clauso fidere vallo,
Signa movet, tectusque via dumosa per arva
Dyrrhachii praeceps rapiendas tendit ad arces.

¹⁵ Hoc iter aequoreo praecepit limite Magnus,
Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,
Insedit castris, Ephyraeaeque moenia servat,
Defendens tutam vel solis turribus urbem.
Non opus hanc veterum nec moles structa tuetur

²⁰ Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis:
Sed munimen habet, nullo quassabile ferro,
Naturam sedemque loci. Nam clausa profundo
Undique praecipiti scopulisque vomentibus aequor,

²⁵ Exiguo debet, quod non est insula, colli.
Terribiles ratibus sustentant moenia cautes,
Ioniumque furens rapido cum tollitur Austro,
Templa domosque quatit, spumatque in culmina pontus.
Huc avidam belli rapuit spes improba mentem

- ³⁰ Caesaris, ut vastis diffusum collibus hostem
Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.
Metitur terras oculis: nec cespitem tantum
Contentus fragili subito ad tollere muros,
Ingentes cautes, avulsaque saxa metallis,
- ³⁵ Graiorumque domos, direptaque moenia transfert.
Exstruitur, quod non aries impellere saevus,
Quod non ulla queat violenti machina belli.
Franguntur montes, planumque per ardua Caesar
Ducit opus: pandit fossas, turritaque summis
- ⁴⁰ Disponit castella iugis, magnoque recursum
Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,
Et silvas, vastaque feras indagine claudit.
Non desunt campi, non desunt pabula Magno,
Castraque Caesareo circumdatus aggere mutat.
- ⁴⁵ Flumina tot cursus illic exorta fatigant,
Illic mersa suos: operumque ut summa revisat,
Defessus Caesar mediis intermanet agris.
Nunc vetus Iliacos ad tollat fabula muros,
Adscribatque deis: fragili circumdata testa
- ⁵⁰ Moenia mirentur refugii Babylonia Parthi.
En, quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Assyriis quantum populis telluris Eoae
Sufficit in regnum, subitum bellique tumultu
Raptum clausit opus. Tanti perire labores.
- ⁵⁵ Tot potuere manus adiungere Seston Abydo,
Ingestoque solo Phryxum elidere pontum,
Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,
Et ratibus longae flexus donare Maleae,
Aut aliquem mundi, quamvis natura negasset,
- ⁶⁰ In melius mutare locum. Coit area belli:

- Hic alitur sanguis terras fluxurus in omnes,
Hic et Thessalicae clades, Libycaeque tenentur.
Aestuatur angusta rabies civilis arena.
Prima quidem surgens operum structura fefellit
- ⁶⁵ Pompeium: veluti mediae qui tutus in arvis
Sicaniae rabidum nescit latrare Pelorum:
Aut vaga cum Tethys Rutupinaque litora fervent,
Unda Caledonios fallit turbata Britannos.
Ut primum vasto septas videt aggere terras,
- ⁷⁰ Ipse quoque a tuta deducens agmina Petra
Diversis spargit tumulis, ut Caesaris arma
Laxet, et effuso claudentem milite tendat:
Ac tantum septi vallo sibi vindicat agri,
Parva Mycenaeae quantum sacrata Dianae
- ⁷⁵ Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma:
Quoque modo Romae praelapsus moenia Tiberis
In mare descendit, si nusquam torqueat amnem.
Classica nulla sonant, iniussaue tela vagantur:
Et fit saepe nefas, iaculum tentante lacerto.
- ⁸⁰ Maior cura duces miscendis abstrahit armis.
Pompeium exhaustae praebenda ad pabula terrae,
Quae currens obrivit eques, gradibusque citatis
Ungula frondentem discussit cornea campum.
Belliger adtonsus sonipes defessus in arvis,
- ⁸⁵ Advectos cum plena ferant praesepe culmos,
Ore novas poscens moribundus labitur herbas,
Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
Corpora dum solvit tabes, et digerit artus,
Traxit iners coelum fluidae contagia pestis
- ⁹⁰ Obscuram in nubem. Tali spiramine Nesis
Emittit stygium nebulosis aera saxis,

Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
 Inde labant populi, coeloque paratior unda
 Omne pati virus duravit viscera coeno.
⁹⁵ Iam riget atra cutis, distentaque lumina rumpit:
 Igneaque in vultus, et sacro fervida morbo
 Pestis abit, fessumque caput se ferre recusat.
 Iam magis atque magis praeceps agit omnia fatum:
 Nec medii dirimunt morbi vitamque necemque,
¹⁰⁰ Sed languor cum morte venit: turbaque cadentum
 Aucta lues, dum mixta iacent incondita vivis
 Corpora. Nam miseros ultra tentoria cives
 Spargere funus erat. Tamen hos minuere labores
 A tergo pelagus, pulsusque Aquilonibus aer,
¹⁰⁵ Litoraue, et plenae peregrina messe carinae.
 At liber terrae spatiosis collibus hostis
 Aere non pigro, nec inertibus angitur undis:
 Sed patitur saevam, veluti circumdatus arcta
 Obsidione, famem. Nondum surgentibus altam
¹¹⁰ In segetem culmis, cernit miserabile vulgus
 In pecudum cecidisse cibos, et carpere dumos,
 Et foliis spoliare nemus, letumque minantes
 Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
 Quae mollire queunt flamma, quae frangere morsu,
¹¹⁵ Quaeque per abrasas utero demittere fauces,
 Plurimaque humanis ante hoc incognita mensis
 Diripiens miles, saturum tamen obsidet hostem.
 Ut primum libuit ruptis evadere claustris
 Pompeio, cunctasque sibi permittere terras:
¹²⁰ Non obscura petit latebrosae tempora noctis,
 Et raptum furto, soceri cessantibus armis,
 Deditur iter: latis exire ruinis

Quaerit, et impulso tures confringere vallo,
 Perque omnes gladios, et qua via caede paranda est.
¹²⁵ Opportuna tamen valli pars visa propinqui,
 Quam Minuci castella vocant, et confraga densis
 Arboribus dumeta tegunt. Huc pulvere nullo
 Proditus agmen agit, subitusque ad moenia venit.
 Tot simul e campis Latiae fulsere volucres:
¹³⁰ Tot cecinere tubae. Ne quid victoria ferro
 Deberet, pavor adtonitos confecerat hostes.
 Quod solum valuit virtus, iacuere peremti,
 Debuerant quo stare loco: qui vulnera ferrent
 Iam deerant, nimbusque ferens tot tela peribat.
¹³⁵ Tum piceos volvunt immissae lampades ignes:
 Tum quassae nutant tures, lapsumque minantur:
 Roboris impacti crebros gemit agger ad ictus.
 Iam Pompeianae celsi super ardua valli
 Exierant aquilae: iam mundi iura patebant.
¹⁴⁰ Quem non mille simul turmis, nec Caesare toto
 Auferret Fortuna locum, victoribus unus
 Eripuit, vetuitque capi: seque arma tenente,
 Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit.
 Scaeva viro nomen: castrorum in plebe merebat
¹⁴⁵ Ante feras Rhodani gentes: ibi sanguine multo
 Promotus Latiam longo gerit ordine vitem:
 Pronus ad omne nefas, et qui nesciret, in armis
 Quam magnum virtus crimen civilibus esset.
 Hic ubi quaerentes socios iam Marte relicto
¹⁵⁰ Tota fugae cernit, Quo vos pavor, inquit, abegit
 Impius et cunctis ignotus Caesaris armis?
 [O famuli turpes, servum pecus, absque cruore]
 Terga datis morti? Cumulo vos deesse virorum

Non pudet et bustis interque cadavera quaeri?

- ¹⁵⁵ Non ira saltem iuvenes, pietate remota,
Stabitis? E cunctis, per quos erumperet hostis,
Nos sumus electi. Non parvo sanguine Magni
Ista dies ierit. Peterem felicior umbras
Caesaris in vultu. Testem hunc Fortuna negavit:
- ¹⁶⁰ Pompeio laudante, cadam. Confringite tela
Pectoris incursu, iugulisque retundite ferrum.
Iam longinqua petit pulvis, sonitusque ruinae,
Securasque fragor concussit Caesaris aures.
Vincimus, o socii; veniet, qui vindicet arces,
- ¹⁶⁵ Dum morimur. Movit tantum vox illa furorem,
Quantum non primo succendunt classica cantu:
Mirantesque virum, atque avidi spectare, sequuntur
Scituri iuvenes, numero deprensa locoque
An plus quam mortem virtus daret. Ille ruenti
- ¹⁷⁰ Aggere consistit, primumque cadavera plenis
Turribus evolvit, subeuntesque obruit hostes
Corporibus: totaeque viro dant tela ruinae:
Roboraque et moles hosti seque ipse minatur.
Nunc sude, nunc duro contraria pectora conto
- ¹⁷⁵ Detrudit muris, et valli summa tenentes
Amputat ense manus: caput obterit ossaque saxo,
Ac male defensum fragili compage cerebrum
Dissipat: alterius flamma crinesque genasque
Succendit; strident oculis ardentibus ignes.
- ¹⁸⁰ Ut primum, cumulo crescente, cadavera murum
Admovere solo: non segnior extulit illum
Saltus, et in medias iecit super arma catervas,
Quam per summa rapit celerem venabula pardum.
Tunc densos inter cuneos compressus et omni

- ¹⁸⁵ Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.
Iamque hebes et crasso non asper sanguine mucro
[Percussum Scaevae frangit, non vulnerat, hostem.]
Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.
Illum tota petit moles, illum omnia tela:
- ¹⁹⁰ Nulla fuit non certa manus, non lancea felix,
Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum
Atque virum. Fortis crebris sonat ictibus umbo,
Et galeae fragmenta cavae compressa perurunt
Tempora: nec quidquam nudis vitalibus obstat
- ¹⁹⁵ Iam, praeter stantes in summis ossibus hastas.
Quid nunc, vesani, iaculis levibusque sagittis
Perditis haesuros numquam vitalibus ictus?
Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi:
- ²⁰⁰ Hunc aries ferro ballistaeque limine portae
Summoveat. Stat non fragilis pro Caesare murus,
Pompeiumque tenet. Iam pectora non tegit armis,
Ac veritus credi clypeo, laevaue vacasse,
Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli
- ²⁰⁵ Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,
Iam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem.
[Par pelagi monstres. Libycae sic bellua terrae,]
Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis
Omne repperit squalenti missile tergo
- ²¹⁰ Frangit, et haerentes mota cute discutit hastas:
Viscera tuta latent penitus, citraque cruorem
Confixae stant tela ferae: tot facta sagittis,
Tot iaculis, unam non explent vulnera mortem.
Dictaea procul ecce manu Gortynis arundo
- ²¹⁵ Tenditur in Scaevam, quae voto certior omni

In caput atque oculi laevum descendit in orbem.
 Ille moras ferri, nervorum et vincula rumpit,
 Adfixam vellens oculo pendente sagittam
 Intrepidus, telumque suo cum lumine calcatur.
²²⁰ Pannonis haud aliter post ictum saevior ursa,
 Cum iaculum parva Libys amentavit habena,
 Se rotat in vulnus: telumque irata receptum
 Impetit, et secum fugientem circuit hastam.
 Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento
²²⁵ Informis facies: laetus fragor aethera pulsatur
 Victorum: maiora viris e sanguine parvo
 Gaudia non faceret conspectum in Caesare vulnus.
 Ille, tegens alta suppressum mente dolorem,
 Mitis et a vultu penitus virtute remota,
²³⁰ Parcite, ait, cives: procul hinc avertite bellum.
 Collatura meae nil sunt iam vulnera morti:
 Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.
 Tollite et in Magni viventem ponite castris:
 Hoc vestro praestate duci: sit Scaeva relictus
²³⁵ Caesaris exemplum potius, quam mortis honestae.
 Credidit infelix simulatis vocibus Aulus,
 Nec vidit recto gladium mucrone tenentem;
 Membraque captivi pariter laturus, et arma,
 Fulmineum mediis excepit faucibus ense.
²⁴⁰ Incaluit virtus: atque una caede refectus
 Solvat, ait, poenas, Scaevam quicumque subactum
 Speravit: pacem gladio si quaerit ab isto
 Magnus, adorato submittat Caesare signa.
 An similem vestri, segnemque ad fata putastis?
²⁴⁵ Pompeii vobis minor est caussa et senatus
 Quam mihi mortis amor. Simul haec effatur, et altus

Caesareas pulvis testatur adesse cohortes.
 Dedecus hic belli Magno crimenque remisit,
 Ne solum totae fugerent te, Scaeva, catervae:
²⁵⁰ Subducto qui Marte ruis: nam sanguine fuso
 Vires pugna dabat. Labentem turba suorum
 Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet:
 Ac veluti inclusum perfosso in pectore numen
 Et vivam magnae speciem virtutis adorant:
²⁵⁵ Telaque confixis certant evellere membris,
 Exornantque deos, ac nudum pectore Martem
 Armis, Scaeva, tuis: felix hoc nomine famae,
 Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset
 Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
²⁶⁰ Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis
 Templam potes, non tu laetis ululare triumphis.
 Infelix, quanta dominum virtute parasti!
 Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus
 Intra claustra piger, dilato Marte, quievit,
²⁶⁵ Quam mare lassatur, cum se tollentibus Euris
 Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti
 Montis adest, seramque sibi parat unda ruinam.
 Hinc vicina petens placido castella profundo
 Incursu gemini Martis rapit: armaque late
²⁷⁰ Spargit, et effuso laxat tentoria campo:
 Mutandaeque iuvat permissa licentia terrae.
 Sic pleno Padus ore tumens super aggere tutas
 Excurrit ripas, et totos concutit agros:
 Succubuit si qua tellus, cumulumque furentem
²⁷⁵ Undarum non passa ruit, tum flumine toto
 Transit, et ignotos aperit sibi gurgite campos.
 Illos terra fugit dominos: his rura colonis

Accedunt, donante Pado. Vix proelia Caesar
 Senserat, elatus specula quae prodidit ignis.
 280 Invenit impulsos presso iam pulvere muros:
 Frigidaque ut veteris deprendit signa ruinae,
 Accendit pax ipsa loci, movitque furorem
 Pompeiana quies et, victo Caesare, somnus.
 Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.
 285 Torquato ruit inde minax: qui Caesaris arma
 Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
 Omnia Circaeae subducit vela procellae:
 Agminaque interius muro brevior receptit,
 Densius ut parva disponderet arma corona.
 290 Transierat primi Caesar munimina valli,
 Cum super e totis emisit collibus agmen,
 Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.
 Non sic Aetnaeis habitans in vallibus horret
 Enceladum, spirante Noto, cum tota cavernas
 295 Egerit, et torrens in campos defluit Aetna:
 Caesaris ut miles glomerato pulvere victus
 Ante aciem, caeci trepidus sub nube timoris
 Hostilius occurrit fugiens, inque ipsa pavendo
 Fata ruit. Totus mitti civilibus armis
 300 Usque vel in pacem potuit cruor: ipse furentes
 Dux tenuit gladios. Felix ac libera legum,
 Roma, fores iurisque tui, vicisset in illo
 Si tibi Sulla loco. Dolet heu semperque dolebit,
 Quod scelorum, Caesar, prodest tibi summa tuorum,
 305 Cum genero pugnassee pio. Pro tristia fata!
 Non Uticae Libye clades, Hispania Mundae
 Flesset, et infando pollutus sanguine Nilus
 Nobilius Phario gestasset rege cadaver:

Nec Iuba Marmaricas nudus pressisset arenas,
³¹⁰ Poenorumque umbras placasset sanguine fuso
 Scipio: nec sancto caruisset via Catone.
 Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum:
 Exire e mediis potuit Pharsalia fatis.
 Deserit adverso possessam numine sedem
³¹⁵ Caesar, et Emathias lacero petit agmine terras.
 Arma secuturum soceri, quacumque fugasset,
 Tentavere suo comites divertere Magnum
 Hortatu: patrias sedes atque hoste carentem
 Ausoniam peteret. Numquam me Caesaris, inquit,
³²⁰ Exemplo reddam patriae, numquamque videbit
 Me nisi dimisso redeuntem, milite Roma.
 Hesperiam potui, motu surgente, tenere,
 Si vellem patriis aciem committere templis,
 Ac medio pugnare foro. Dum bella relegem,
³²⁵ Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,
 Ardentesque plagas. Victor tibi, Roma, quietem
 Eripiam, qui, ne premerent te proelia, fugi?
 Ah potius, bello ne quid patiaris in isto,
 Te Caesar putet esse suam. Sic fatus, in ortus
³³⁰ Phoebeos convertit iter, terraeque secutus
 Devia, qua vastos aperit Candavia saltus,
 Contigit Emathiam, bello quam fata parabant.
 Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis
 Adtollit Titan, rupes Ossaesa coercet.
³³⁵ Cum per summa poli Phoebum trahit altior aestas
 Pelion opponit radiis nascentibus umbras.
 At medios ignes coeli, rabidique Leonis
 Solstitiale caput nemorosus submovet Othrys.
 Excipit adversos Zephyros et Iapyga Pindus

³⁴⁰ Et maturato praecidit vespere lucem.
 Nec metuens imi Borean habitator Olympi
 Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
 Hos inter montes, media qui valle premuntur,
 Perpetuis quondam latuere paludibus agri,
³⁴⁵ Flumina dum campi retinent, nec pervia Tempe
 Dant aditus pelagi; stagnumque implentibus unum
 Crescere cursus erat. Postquam discessit Olympo
 Herculea gravis Ossa manu, subitaeque ruinam
 Sensit aquae Nereus: melius mansura sub undis,
³⁵⁰ Emathis aequorei regnum Pharsalos Achillis
 Eminent, et, prima Rhoeteia litora pinu
 Quae tetigit, Phylace, Pteleosque, et Dorion ira
 Flebile Pieridum; Trachin, pretioque nefandae
 Lampados Herculeis fortis Meliboea pharetris:
³⁵⁵ Atque olim Larissa potens: ubi nobile quondam
 Nunc super Argos arant: veteres ubi fabula Thebas
 Monstrat Echionias: ubi quondam Pentheos exsul
 Colla caputque ferens supremo tradidit igni,
 Questa, quod hoc solum nato rapuisset, Agave.
³⁶⁰ Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.
 Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Aeas
 Ionio fluit inde mari nec fortior undis
 Labitur avectae pater Isidis, et tuus, Oeneu,
 Paene gener crassis oblimat Echinadas undis
³⁶⁵ Et Meleagream maculatus sanguine Nessi
 Euenos Calydonia secat. Ferit amne citato
 Maliacas Sperchios aquas: et flumine puro
 Irrigat Amphrysos famulantis pascua Phoebi;
 Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem
³⁷⁰ Aera, nec tenues ventos suspirat, Anauros;

Et quisquis pelago per se non cognitus amnis
 Peneo donavit aquas: it gurgite raptō
 Apidanos: nunquamque celer, nisi mixtus, Enipeus.
 Accipit Asopos cursus, Phoenixque, Melasque.
³⁷⁵ Solus in alterius nomen cum venerit undae,
 Defendit Titaresos aquas, lapsusque superne
 Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.
 Hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem,
 Et, capitis memorem, fluvii contagia vilis
³⁸⁰ Nolle pati, superumque sibi servare timorem.
 Ut primum emissis patuerunt amnibus arva,
 Pinguis Boebicio discessit vomere sulcus:
 Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.
 Aeolidae Dolopesque solum fregere coloni,
³⁸⁵ Et Magnetes equis, Minyae gens cognita remis.
 Illic semiferos Ixionidas Centauros
 Foeta Pelethroniis nubes effudit in antris:
 Aspera te Pholoos frangentem, Monyche, saxa,
 Teque sub Oetaeo torquentem vertice vulsas,
³⁹⁰ Rhoete ferox, quas vix Boreas inverteret, ornos:
 Hospes et Alcidae magni, Phole: teque per amnem
 Improbe Lernaean vector passure sagittas:
 Teque senex Chiron, gelido qui sidere fulgens
 Impetis Aemonio maiorem Scorpion arcu.
³⁹⁵ Hac tellure feri micuerunt semina Martis.
 Primus ab aequorea percussis cuspidē saxi
 Thessalicus sonipes bellis feralibus omen
 Exsiluit; primus chalybem fraenosque momordit,
 Spumavitque novis Lapithae domitoris habenis.
⁴⁰⁰ Prima fretum scindens Pagasaeo litore pinus
 Terrenum ignotas hominem proiecit in undas.

Primus Thessalicae rector telluris Itonos
 In formam calidae percussit pondera massae,
 Fudit et argentum flammis, aurumque moneta
⁴⁰⁵ Fregit et immensis coxit fornacibus aera.
 Illic, quod populos scelerata impegit in arma,
 Divitias numerare datum est. Hinc maxima serpens
 Descendit Python, Cyrrhaeaeque fluxit in arva:
 Unde et Thessalicae veniunt ad Pythia laurus.
⁴¹⁰ Impius hinc prolem superis immisit Aloeus,
 Inseruit celsis prope se cum Pelion astris,
 Sideribusque vias incurrens abstulit Ossa.
 Hac ubi damnata fatis tellure locarunt
 Castra duces, cunctos belli praesaga futuri
⁴¹⁵ Mens agitat, summique gravem discriminis horam
 Adventare palam est. Propius iam fata moveri,
 Degeneres trepidant animi, peioraque versant,
 Ad dubios pauci, praesumto robore, casus
 Spemque metumque ferunt. Turbae sed mixtus inerti
⁴²⁰ Sextus erat, Magno proles indigna parente,
 Qui mox, Scyllaeis exsul grassatus in undis,
 Polluit aequoreos Siculo pirata triumphos.
 Qui stimulante metu fati praenosceret cursus,
 Impatiensque morae, venturisque omnibus aeger,
⁴²⁵ Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,
 Nec quaesisse libet, primis quid frugibus altrix
 Aere Iovis Dodona sonet, quis noscere fibra
 Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura coeli
 Servet, et Assyria scrutetur sidera cura,
⁴³⁰ Aut si quid tacitum, sed fas, erat. Ille superuis
 Detestanda deis saevorum arcana magorum
 Noverat, et tristes sacris feralibus aras,

Umbrarum Ditisque fidem: miseroque liquebat,
 Scire parum superos. Vanum saevumque furorem
⁴³⁵ Adiuvat ipse locus, vicinaque moenia castris
 Haemonidum, ficti quas nulla licentia monstri
 Transierit, quarum, quidquid non creditur, ars est.
 Thessala quin etiam tellus herbasque nocentes
 Rupibus ingenuit, sensuraque saxa canentes
⁴⁴⁰ Arcanum feralē Magos. Ibi plurima surgunt
 Vim factura deis: et terris hospita Colchis
 Legit in Haemoniis, quas non advexerat, herbas.
 Impia tot populis, tot surdas gentibus aures
 Coelicolum dirae convertunt carmina gentis.
⁴⁴⁵ Una per aethereos exit vox illa recessus,
 Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,
 Quod non cura poli coelique volubilis umquam
 Avocat. Infandum tetigit cum sidera murmur,
 Tunc, Babylon Persea licet secretaque Memphis
⁴⁵⁰ Omne vetustorum solvat penetrale Magorum,
 Abducit superos alienis Thessalis aris.
 Carmine Thessalidum dura in praecordia fluxit
 Non fatis adductus amor: flammisque severi
 Illicitis arsere senes. Nec noxia tantum
⁴⁵⁵ Pocula proficiunt aut cum turgentia succo
 Frontis amaturae subducunt pignora fetae.
 Mens hausti nulla sanie polluta veneni
 Excantata perit. Quos non concordia mixti
 Adligat ulla tori, blandaque potentia formae,
⁴⁶⁰ Traxerunt torti magica vertigine fili.
 Cessavere vices rerum: dilataque longa
 Haesit nocte dies. Legi non paruit aether:
 Torpuit et praeceps audito carmine mundus:

Axibus et rapidis impulsos Iuppiter urgens
⁴⁶⁵ Miratur non ire polos. Nunc omnia complent
 Imbribus, et calido producunt nubila Phoebō:
 Et tonat ignaro coelum Iove. Vocibus isdem
 Humentes late nebulas nimbosque solutis
 Excussere comis. Ventis cessantibus, aequor
⁴⁷⁰ Intumuit: rursus vetitum sentire procellas
 Conticuit, turbante Noto: puppimque ferentes
 In ventum tumuere sinus. De rupe pependit
 Abscisa fixus torrens: amnisque cucurrit
 Non qua pronus erat. Nilum non extulit aestas:
⁴⁷⁵ Maeander direxit aquas: Rhodatumque morantem
 Praecipitavit Arar: submitso verice montes
 Explicuere iugum. Nubes suspexit Olympus:
 Solibus et nullis Scythicae, cum bruma rigeret,
 Dimaduere nives. Impulsam sidere Tethyn
⁴⁸⁰ Repulit Haemonidum, defenso litore, carmen.
 Terra quoque immoti concussit ponderis axem,
 Et medium vergens nisu titubavit in orbem.
 Tantaе molis onus percussum voce recessit,
 Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.
⁴⁸⁵ Omne potens animal leti, genitumque nocere,
 Et pavet Haemonias, et mortibus instruit artes.
 Has avidae tigres et nobilis ira leonum
 Ore foveat blando: gelidos his explicat orbes,
 Inque pruinoso coluber distenditur arvo.
⁴⁹⁰ Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi:
 Humanoque cadit serpens adflata veneno.
 Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,
 Spernendique timor? cuius commercia pacti
 Obstrictos habuere deos? Parere necesse est,

⁴⁹⁵ An iuvat? Ignota tantum pietate merentur,
An tacitis valuere minis? Hoc iuris in omnes
Est illis superos, an habent haec carmina certum
Imperiosa deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest? Illic et sidera primum
⁵⁰⁰ Praecipiti deducta polo: Phoebeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis,
Palluit, et nigris terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus,
Insereretque suas flammis coelestibus umbras:
⁵⁰⁵ Et patitur tantos cantu deprensa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.
Hos scelerum ritus, haec dirae carmina gentis
Effera damnarat nimiae pietatis Erichtho,
Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
⁵¹⁰ Illi namque nefas urbis submittere tecto
Aut laribus ferale caput: desertaque busta
Incolit, et tumulos expulsis obtinet umbris,
Grata deis erebi. Coetus audire silentum,
Nosse domos Stygias arcanaque Ditis operti,
⁵¹⁵ Non superi, non vita vetat. Tenet ora profanae
Foeda situ macies, coeloque ignota sereno
Terribilis Stygio facies pallore gravatur,
Impexis onerata comis. Si nimbus et atrae
Sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis
⁵²⁰ Egreditur bustis, nocturnaue fulgura captat.
Semina foecundae segetis calcata perussit,
Et non letiferas spirando perdidit auras.
Nec superos orat, nec cantu supplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa litantes
⁵²⁵ Novit: funereas aris imponere flammās

Gaudet, et accenso rapuit quae tura sepulcro.
 Omne nefas superi prima iam voce precantis
 Concedunt, carmenque timent audire secundum.
 Viventes animas, et adhuc sua membra regentes,
⁵³⁰ Infodit busto: fatis debentibus annos
 Mors invita subit: perversa funera pompa
 Retulit a tumulis: fugere cadavera letum.
 Fumantes iuvenum cineres, ardentiaque ossa
 E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes
⁵³⁵ Quam tenuere, facem: nigroque volantia fumo
 Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes
 Colligit in cineres et olentes membra favillas.
 Ast ubi servantur saxis, quibus intimus humor
 Ducitur, et tracta durescunt tabe medullae
⁵⁴⁰ Corpora; tunc omnes avide desaevit in artus,
 Immersitque manus oculis, gaudetque gelatos
 Effodisse orbes, et siccae pallida rodit
 Excrementa manus: laqueum nodosque nocentes
 Ore suo rupit: pendentia corpora carpsit,
⁵⁴⁵ Abrasitque cruces: percussaque viscera nimbis
 Vulsit, et incoctas admisso sole medullas.
 Insertum manibus chalybem, nigramque per artus
 Stillantis tabi saniem, virusque coactum
 Sustulit, et nervo morsus retinente pependit.
⁵⁵⁰ Et quodcumque iacet nuda tellure cadaver,
 Ante feras volucresque sedet: nec carpere membra
 Vult ferro manibusque suis, morsusque luporum
 Exspectat, siccis raptura a faucibus artus.
 [Nec cessant a caede manus, si sanguine vivo]
⁵⁵⁵ [Est opus, erumpat iugulo qui primus aperto.]
 Nec refugit caedes, vivum si sacra cruorem,

Extaque funereaeposcut trepidantiamensae.
 Vulnere sic ventris, non, qua natura vocabat,
 Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.
⁵⁶⁰ Et quoties saevis opus est ac fortibus umbris,
 Ipsa facit manes: hominum mors omnis in usu est.
 Illa genae florem primaevocorpore vulsit,
 Illa comam laeva morienti abscidit ephebo.
 Saepe etiam caris cognato in funere dira
⁵⁶⁵ Thessalis incubuit membris: atque oscula figens,
 Truncavitque caput, compressaque dentibus ora
 Laxavit: siccoque haerentem gutture linguam
 Praemordens, gelidis infudit murmura labris,
 Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
⁵⁷⁰ Hanc ut fama loci Pompeio prodidit: alta
 Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
 Sub nostra tellure diem, deserta per arva
 Carpit iter. Fidi scelerum suetique ministri,
 Effractos circum tumulos ac busta vagati,
⁵⁷⁵ Conspexere procul praerupta in caute sedentem,
 Qua iuga devexus Pharsalica porrigit Aemus.
 Ilia magis magicisque deis incognita verba
 Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.
 Namque, timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
⁵⁸⁰ Emathis et tellus tam multa caede careret,
 Pollutos cantu dirisque venefica succis
 Conspectos vetuit transmittere bella Philippos,
 Tot mortes habitura suas, usuraque mundi
 Sanguine: caesorum truncare cadavera regum
⁵⁸⁵ Sperat, et Hesperiae cineres avertere gentis,
 Ossaque nobilium, tantosque adquirere manes.
 Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni

Proiecto rapiat, quos Caesaris involet artus.
 Quam prior adfatur Pompeii ignava propago:
 590 O decus Haemonidum, populis quae pandere fata,
 Quaeque suo ventura potes divertere cursu,
 Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,
 Quem belli Fortuna paret. Non ultima turbae
 Pars ego Romanae: Magni clarissima proles,
 595 Vel dominus rerum, vel tanti funeris heres.
 Mens dubiis percussa pavet, rursusque parata est
 Certos ferre metus. Hoc casibus eripe iuris,
 Ne subiti caecique ruant: vel numina torque,
 Vel tu parce deis, et Manibus exprime verum
 600 Elysias resera sedes, ipsamque vocatam,
 Quos petat e nobis, Mortem tibi coge fateri.
 Non humilis labor est: dignum, quod quaerere cures,
 Vel tibi, quo tanti praeponderet alea fati.
 Impia vulgatae laetatur nomine famae
 605 Thessalis, et contra: Si fata minora moveres,
 Pronum erat, o iuvenis, quos velles, inquit, in actus
 Invitos praebere deos. Conceditur arti,
 Unam cum radiis presserunt sidera mortem,
 Inseruisse moras: et, quamvis fecerit omnis
 610 Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.
 At simul a prima descendit origine mundi
 Caussarum series, atque omnia fata laborant,
 Si quidquam mutare velis, unoque sub ictu
 Stat genus humanum tunc, Thessala turba fatemur,
 615 Plus fortuna potest. Sed si praenosceret casus
 Contentus, facilesque aditus multique patebunt
 Ad verum: tellus nobis, aetherque, chaosque,
 Aequoraque, et campi, Rhodopaeaque saxa loquentur.

Sed pronum, cum tanta novae sit copia mortis,
 620 Emathiis unum campis adtollere corpus,
 Ut modo defuncti tepidique cadaveris ora
 Plena voce sonent nec, membris sole perustis,
 Auribus incertum feralis strideat umbra.
 Dixerat: et noctis geminatis arte tenebris,
 625 Moestum tecta caput squalenti nube, pererrat
 Corpora caesorum, tumuli proiecta negatis.
 Continuo fugere lupi, fugere revulsis
 Unguibus impastae volucres, dum Thessala vatem
 Eligit et gelidas leto scrutata medullas
 630 Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras
 Invenit, et vocem defuncto in corpore quaerit.
 Fata peremptorum pendent iam multa virorum,
 Quem superis revocasse velit. Si tollere totas
 Tentasset campis acies, et reddere bello,
 635 Cessissent leges Erebis monstroque potenti
 Extrartus Stygio populus pugnasset Averno.
 Electum tandem traiecto gutture corpus
 Ducit, et inserto laqueis feralibus unco,
 Per scopulus miserum trahitur per saxa cadaver
 640 Victurum: montisque cavi, quem tristis Erichtho
 Damnarat sacris, alta sub rupe locatur.
 Haud procul a Ditis caecis depressa cavernis
 In praeceps subsedit humus: quam pallida pronis
 Urget silva comis, et nullo vertice coelum
 645 Suspiciens, Phoebo non pervia taxus opacat.
 Marcentes intus tenebrae, pallensque sub antris
 Longa nocte situs; numquam, nisi carmine factum,
 Lumen habet. Non Taenareis sic faucibus aer
 Sedit iners, moestum mundi confine latentis,

⁶⁵⁰ Ac nostri: quo non metuant emittere manes
 Tartarei reges, Nam quamvis Thessala vates
 Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc
 Adspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.
 Discolor et vario furialis cultus amictu
⁶⁵⁵ Induitur, vultusque aperitur, crine remoto,
 Et coma vipereis substringitur horrida sertis.
 Ut pavidos iuvenis comites, ipsumque trememtem
 Conspicit, exanimi defixum lumina vultu:
 Ponite, ait, trepida conceptos mente timores:
⁶⁶⁰ Iam nova, iam vera reddetur vita figura,
 Ut quamvis pavidi possint audire loquentem.
 Si vero Stygiosque lacus, ripamque sonantem
 Ignibus ostendam, si me praesente videri
 Eumenides possent, villosaque colla colubris
⁶⁶⁵ Cerberus excutiens, et vincti terga Gigantes,
 Quis timor, ignavi, metuentes cernere manes?
 Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet
 Vulneribus laxata Iovis: taboque medullas
 Abluit: et virus large lunare ministrat,
⁶⁷⁰ Huc quidquid fetu genuit natura sinistro
 Miscetur. Non spuma canum, quibus unda timori est,
 Viscera non lyncis, non dirae nodus hyaenae
 Defuit, et cervi pasti serpente medulla:
 Non puppim retinens, Euro tendente rudentes,
⁶⁷⁵ In mediis echeneis aquis, oculique draconum,
 Quaeque sonant feta tepefacta sub alite saxa:
 Non Arabum volucer serpens, innataque rubris
 Aequeoribus custos pretiosae vipera conchae:
 Aut viventis adhuc Libyci membrana cerastae,
⁶⁸⁰ Aut cinis Eoa positi Phoenicia in ara.

Quo postquam viles, nec habentes nomina pestes
 Contulit: infando saturatas carmine frandes,
 Et, quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas
 Addidit, et quidquid mundo dedit ipsa veneni:
⁶⁸⁵ Tunc vox, Lethaeos cunctis pollentior herbis
 Excantare deos, confudit murmura primum
 Dissona, et humanae multum discordia linguae.
 Latratus habet illa canum, gemitumque luporum:
 Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur,
⁶⁹⁰ Quod stridunt ululantque ferae, quod sibilat anguis,
 Exprimit, et planctus illisae cautibus undae;
 Silvarumque sonum, fractaeque tonitrua nubis.
 Tot rerum vox una fuit. Mox cetera cantu
 Explicat Haemonio, penetratque in Tartara lingua:
⁶⁹⁵ Eumenides, Stygiumque nefas, poenaeque nocentum:
 Et Chaos innumeros avidum confundere mundos:
 Et rector terrae, quem longa in saecula torquet
 Mors dilata deum: Styx, et, quos nulla meretur
 Thessalis Elysios: coelum matremque perosa
⁷⁰⁰ Persephone, nostraeque Hecates pars ultima, per quam
 Manibus et mihi sunt tacitae commercia linguae:
 Ianitor et sedis laxae, qui viscera saevo
 Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores
 Tracturae: tuque o flagrantis portitor undae,
⁷⁰⁵ Iam lassate senex ad me redeuntibus umbris:
 Exaudite preces, si vos satis ore nefando
 Pollutoque voco, si numquam haec carmina fibris
 Humanis ieiuna cano, si pectora plena
 Saepe dedi, et lavi calido prosecta cerebro;
⁷¹⁰ Si quis, cum vestris caput extaque lancibus, infans,
 Imposui, victurus erat: parete precanti.

Non in Tartareo latitantem poscimus antro,
 Adsuetamque dia tenebris, modo luce fugata
 Descendentem animam: primo pallentis hiatu
⁷¹⁵ Haeret adhuc Orci. Licet has exaudiat herbas
 Ad manes ventura semel. Ducis omina nato
 Pompeiana canat nostri modo militis umbra,
 Si bene de vobis civilia bella merentur.
 Haec ubi fata caput spumantiaque ora levavit,
⁷²⁰ Adspicit adstantem proiectedi corporis umbram,
 Exanimes artus invisaque claustra timentem
 Carceris antiqui. Pavet ire in pectus apertum
 Visceraque, et ruptas letali volnere fibras.
 Ah miser, extremum cui mortis munus inique
⁷²⁵ Eripitur, non posse mori. Miratur Erichtho
 Has fatis licuisse moras, irataque morti
 Verberat immotum vivo serpente cadaver:
 Perque cavas terrae, quas egit carmine, rimas
 Manibus illatrat, regnique silentia rupit:
⁷³⁰ Tisiphone, vocisque meae securi Megaera,
 Non agitis saevis Erebi per inane flagellis
 Infelicem animam? Iam vos ego nomine vero
 Eliciam, Stygiasque canes in luce superna
 Destituam: per busta sequar, per funera custos;
⁷³⁵ Expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis.
 Teque deis, ad quos alio procedure vultu
 Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma
 Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo.
 Eloquar, immenso terrae sub pondere quae te
⁷⁴⁰ Contineant, Ennaea, dapes, qua foedere moestum
 Regem noctis ames, quae te contagia passam
 Noluerit revocare parens. Tibi, pessime mundi

Arbiter, immittam ruptis Titana cavernis,
 Et subito feriere die. Paretis? an ille
⁷⁴⁵ Compellendus erit, quo numquam terra vocato
 Non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam,
 Verberibusque suis trepidam castigat Erinny,
 Indespecta tenet vobis qui Tartara; cuius
 Vos estis, superi; Stygias qui peierat undas?
⁷⁵⁰ Protinus adstrictus caluit cruor, atraque fovit
 Vulnera, et in venas extremaque membra cucurrit.
 Percussae gelido trepidant sub pectore fibrae:
 Et nova desuetis subrepens vita medullis
 Miscetur morti. Tunc omnis palpitat artus:
⁷⁵⁵ Tenduntur nervi: nec se tellure cadaver
 Paulatim per membra levat, terraque repulsum est,
 Erectumque simul. Distento lumina rictu
 Nudantur. Nondum facies viventis in illo,
 Iam morientis erat. Remanent pallorque rigorque;
⁷⁶⁰ Et stupet illatus mundo. Sed murmure nullo
 Ora adstricta sonant. Vox illi linguaue tantum
 Responsura datur. Dic, inquit Thessala, magna,
 Quod iubeo, mercede mihi: nam vera locutum
 Immunem toto mundi praestabimus aeo
⁷⁶⁵ Artibus Haemoniis: tali tua membra sepulcro,
 Talibus exuram Stygio cum carmine silvis,
 Ut nullos cantata magos exaudiat umbra.
 Sit tanti, vixisse iterum: nec verba, nec herbae
 Audebunt longae somnum tibi solvere Lethes,
⁷⁷⁰ A me morte data. Tripodas vatesque deorum
 Sors obscura decet; certus discedat, ab umbris
 Quisquis vera petit duraeque oracula mortis
 Fortis adit. Ne parce, precor. Da nomina rebus,

Da loca, da vocem, qua mecum fata loquantur.
⁷⁷⁵ Addidit et carmen, quo, quidquid consulit, umbram
 Scire dedit. Moestum, fletu manante, cadaver,
 Tristia non equidem Parcarum stamina, dixit,
 Respexi, tacitae revocatus ab aggere ripae:
 Quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris,
⁷⁸⁰ Effera Romanos agitat discordia manes,
 Impiaque infernam ruperunt arma quietem.
 Elysias alii sedes, ac Tartara moesta
 Diversi liquere duces: quid fata pararent,
 Hi fecere palam. Tristis felicibus umbris
⁷⁸⁵ Vultus erat. Vidi Decios, natumque patremque,
 Lustrales bellis animas, flentemque Camillum,
 Et Curios; Sullam de te, Fortuna, querentem.
 Deplorat Libycis perituram Scipio terris
 Infaustam sobolem. Maior, Carthaginis hostis,
⁷⁹⁰ Non servituri moeret Cato fata nepotis.
 Solum te Consul depulsis prime tyrannis
 Brute pias inter gaudentem vidimus umbras.
 Abruptis Catilina minax fractisque catenis
 Exsulat, Mariique truces, nudique Cethegi.
⁷⁹⁵ Vidi ego laetantes, popularia nomina, Drusos;
 Legibus immodicos, ausosque ingentia Gracchos.
 Aeternis chalybum nodis, et carcere Ditis
 Constrictae plausere manus, camposque piorum
 Poscit turba nocens. Regni possessor inertia
⁸⁰⁰ Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa
 Asperat, et durum vinclis adamanta, paratque
 Poenam victori. Refer haec solatia tecum,
 O iuvenis, placido Manes patremque domumque
 Expectare sinu, regnique in parte serena

- ⁸⁰⁵ Pompeio servare locum. Nec gloria parvae
Sollicitet vitae: veniet, quae misceat omnes
Hora duces. Properate mori, magnoque superbi
Quamvis e parvis animo descendite bustis,
Et Romanorum manes calcate deorum.
- ⁸¹⁰ Quem tumulum Nili, quem Tybridis adluat unda,
Quaeritur, et ducibus tantum de funere pugna est.
Tu fatur ne quaere tuum cognoscere: Parcae,
Me reticente, dabunt: tibi certior omnia vates
Ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis:
- ⁸¹⁵ Ille quoque incertus, quo te vocet, unde repellat,
Quas iubeat vitare plagas, quae sidera mundi.
Europam miseri, Libyamque Asiamque timete:
Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis.
O miseranda domus, toto nihil orbe videbis
- ⁸²⁰ Tutius Emathia. Sic postquam fata peregit,
Stat vultu moestus tacito, mortemque reposcit.
Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver
Ut cadat, et nequeunt animam sibi reddere fata,
Consumto iam iure semel. Tum robore multo
- ⁸²⁵ Exstruit illa rogam: venit defunctus ad ignes;
Accensa iuvenem positum strue liquit Erichtho,
Tandem passa mori: Sextoque ad castra parentis
It comes: et coelo lucis ducente colorem,
Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
- ⁸³⁰ Iussa tenere diem densas nox praestitit umbras.

Liber VII

¹ Segnior Oceano, quam lex aeterna vocabat,
Luctificus Titan numquam magis aethera contra
Egit equos, currumque, polo rapiente, retorsit:
Defectusque pati voluit, raptaeque labores

⁵ Lucis: et adtraxit nubes, non pabula flammis,
Sed ne Thessalico purus luceret in orbe.
At nox, felicitis Magno pars ultima vitae,
Sollicitos vana decepit imagine somnos
Nam Pompeiani visus sibi sede theatri

¹⁰ Innumeram effigiem Romanae cernere plebis,
Adtollique suum laetis ad sidera nomen
Vocibus, et plausu cuneos certare sonantes.
Qualis erat populi facies clamorque faventis,
Olim cum iuvenis primique aetate triumphi

¹⁵ Post domitas gentes, quas torrens ambit Iberus,
Et quaecumque fugax Sertorius impulit arma,
Vespere pacato, pura venerabilis aequae
Quam currus ornante toga, plaudente senatu,
Sedit adhuc Romanus eques. Seu fine bonorum

²⁰ Anxia venturis ad tempora laeta refugit,
Sive per ambages solitas contraria visis
Vaticinata quies, magni tulit omina planctus.
Seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes,
Sic Romam Fortuna dedit. Ne rumpite somnos,

²⁵ Castrorum vigiles; nullas tuba verberet aura
Crastina dira quies, et imagine moesta diurna
Undique funestas acies feret, undique bellum.
Unde pares somnos populi, noctemque beatam?
O felix, si te vel sic tua Roma videret.

- ³⁰ Donassent utinam superi patriaeque tibi
Unum, Magne, diem, quo fati certus uterque
Extremum tanti fructum caperetis amoris.
Tu velut Ausonia vadis moriturus in urbe;
Illa, rati semper de te sibi conscia voti,
- ³⁵ Hoc scelus haud umquam fatis haerere putavit,
Sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.
Te mixto flesset luctu iuvenisque senexque,
Iniussusque puer: lacerasset, crine soluto,
Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
- ⁴⁰ Nunc quoque, tela licet paveant victoris iniqui,
Nuntiet ipse licet Caesar tua funera, flebunt:
Sed dum tura ferunt, dum laurea sarta Tonanti
O miseri, quorum gemitus edere dolorem,
Qui te non pleno pariter planxere theatro!
- ⁴⁵ Vicerat astra iubar, cum mixto murmure turba
Castrorum fremuit, fatisque trahentibus orbem,
Signa petit pugnae. Miseri pars maxima vulgi,
Non totum visura diem, tentoria circum
Ipsa ducis queritur, magnoque accensa tumultu
- ⁵⁰ Mortis vicinae properantes admovet horas.
Dira subit rabies: sua quisque ac publica fata
Praecipitare cupit: segnis pavidusque vocatur,
Ac nimium patiens soceri Pompeius, et orbis
Indulgens regno, qui tot simul undique gentes
- ⁵⁵ Iuris habere sui vellet, pacemque timeret.
Nec non et reges populique queruntur Eoi
Bella trahi, patriaque procul tellure teneri
Hoc placet, o superi, cum vobis vertere cuncta
Propositum, nostris erroribus addere crimen?
- ⁶⁰ Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma:

In Pompeianis votum est Pharsalia castris.
 Cunctorum voces Romani maximus auctor
 Tullius eloquii, cuius sub iure togaque
 Pacificas saevus tremuit Catilina secures,
⁶⁵ Pertulit, iratus bellis, cum rostra forumque
 Optaret, passus tam longa silentia miles.
 Addidit invalidae robur facundia caussae:
 Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur,
 Uti se Fortuna velis: proceresque tuorum
⁷⁰ Castrorum, regesque tui cum supplice mundo
 Adfusi, vinci socerum patiare, rogamus.
 Humano generi tam longo tempore bellum
 Caesar erit? Merito, Pompeium vincere lente,
 Gentibus indignum est a transcurrente subactis.
⁷⁵ Quo tibi fervor abit? aut quo fiducia fati?
 De superis, ingrata, times? caussamque senatus
 Credere dis dubitas? Ipsae tua signa revellent,
 Prosilientque acies. Pudeat vicisse coactum.
 Si duce te iusso, si nobis bella geruntur,
⁸⁰ Sit iuris, quocumque velint concurrere campo.
 Quid mundi gladios a sanguine Caesaris arces?
 Vibrant tela manus: vix signa morantia quisquam
 Exspectat: propera, ne te tua classica linquant.
 Scire senatus avet, miles te, Magne, sequatur,
⁸⁵ An comes. Ingemuit rector, sensitque deorum
 Esse dolos, et fata suae contraria menti.
 Si placet hoc, inquit, cunctis, si milite Magno,
 Non duce, tempus eget, nil ultra fata morabor.
 Involvat populos una Fortuna ruina,
⁹⁰ Sitque hominum magnae lux ista novissima parti.
 Testor, Roma, tamen: Magnum, quo cuncta perirent,

Accepisse diem. Potuit tibi vulnere nullo
 Stare labor belli: potuit sine caede subactum,
 Captivumque ducem violatae tradere paci.
⁹⁵ Quis furor, o caeci, scelerum? Civilia bella
 Gesturi metuunt, ne non cum sanguine vincant?
 Abstulimus terras, exclusimus aequore toto,
 Ad praematuras segetum ieiuna rapinas
 Agmina compulimus, votumque effecimus hosti,
¹⁰⁰ Ut mallet sterni gladiis, mortesque suorum
 Permiscere meis. Belli pars magna peracta est
 His, quibus effectum est, ne pugnam tiro paveret:
 Si modo virtutis stimulis iraeque calore
 Signa petunt. Multos in summa pericula misit
¹⁰⁵ Venturi timor ipse mali. Fortissimus ille est,
 Qui, promptus metuenda pati, si cominus instent,
 Et differre potest. Placet haec tam prospera rerum
 Tradere Fortunae? gladio permittere mundi
 Discrimen? Pugnare ducem quam vincere, malunt.
¹¹⁰ Res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas:
 Accipe maiores, et caeco in Marte tuere.
 Pompeii nec crimen erit nec gloria bellum.
 Vincis apud superos votis me, Caesar, iniquis:
 Pugnatur. Quantum scelerum, quantumque malorum
¹¹⁵ In populos lux ista feret! quot regna iacebunt!
 Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!
 Prima velim caput hoc funesti lancea belli,
 Si sine momento rerum partisque ruina
 Casurum est, feriat: neque enim victoria Magno
¹²⁰ Laetior. Aut populis invisum, hac clade peracta,
 Aut hodie Pompeius erit miserabile nomen.
 Omne malum victi, quod sors feret ultima rerum,

Omne nefas victoris erit. Sic fatur, et arma
 Permittit populis, frenosque furentibus ira
¹²⁵ Laxat: et ut victus violento navita Coro
 Dat regimen ventis, ignavumque arte relict
 Puppis onus trahitur. Trepido confusa tumultu
 Castra fremunt, animique truces sua pectora pulsant
 Ictibus incertis. Multorum pallor in ore
¹³⁰ Mortis venturae est, faciesque simillima fato.
 Advenisse diem, qui fatum rebus in aevum
 Conderet humanis, et quaeri, Roma quid esset,
 Illo Marte, palam est. Sua quisque pericula nescit,
 Adtonitus maiore metu. Quis litora ponto
¹³⁵ Obruta, quis summis cernens in montibus aequor,
 Aetheraque in terras, deiecto sole, cadentem,
 Tot rerum finem, timeat sibi? Non vacat ullos
 Pro se ferre metus: urbi Magnoque timetur.
 Nec gladiis habuere fidem, nisi cautibus asper
¹⁴⁰ Exarsit mucro. Tunc omnis lancea saxo
 Erigitur: tendant nervis melioribus arcus:
 Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.
 Auget eques stimulos, frenorumque aptat habenas.
 Si liceat superis hominum conferre labores,
¹⁴⁵ Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantas,
 Martius incaluit Siculo incudibus ensis:
 Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,
 Spiculaque extenso Paeon Pythone recoxit,
 Pallas Gorgoneos diffudit in aegida crines,
¹⁵⁰ Pallenaea Iovi mutavit fulmina Cyclops.
 Non tamen abstinuit venturos prodere casus
 Per varias Fortuna notas. Nam Thessala rura
 Cum peterent, totus venientibus obstitit aether:

[Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:]

¹⁵⁵ Adversasque faces, immensoque igne columnas,
 Et trabibus mixtis avidos Pythonas aquarum
 Detulit, atque oculos, ingesto fulgure, clausit.
 Excussit cristas galeis capulosque solutis
 Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit,

¹⁶⁰ Aethereoque nocens fumavit sulfure ferrum.
 Nec non innumero cooperta examine signa,
 Vixque revulsa solo, maiori pondere pressum
 Signiferi mersere caput, rorantia fletu,
 Usque ad Thessaliam Romana et publica, signa-

¹⁶⁵ Admotus superis discussa fugit ab ara
 Taurus, et Emathios praeceps se iecit in agros;
 Nullaque funestis inventa est victima sacris.
 At tu, quos scelerum superos, quas rite vocasti
 Eumenidas, Caesar? Stygii quae numina regni,

¹⁷⁰ Infernumque nefas, et mersos nocte furores?
 Impia tam saeve gesturus bella litasti.
 Iam (dubium, monstrisne deum, nimione pavori
 Crediderint) multis concurrere visus Olympo
 Pindus, et abruptis mergi convallibus Aemus,

¹⁷⁵ Edere nocturnas belli Pharsalia voces,
 Ire per Ossaeam rapidus Boebeida sanguis:
 Inque vicem vultus tenebris mirantur opertos,
 Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,
 Defunctosque patres et cunctas sanguinis umbras

¹⁸⁰ Ante oculos volitare suos. Sed mentibus unum
 Hoc solamen erat, quod voti turba nefandi
 Conscia, quae patrum iugulos, quae pectora fratrum
 Sperabat, gaudet monstis mentisque tumultu,
 Atque omen scelerum subitos putat esse furores.

- ¹⁸⁵ Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat,
Lymphato trepidasse metu, praesaga malorum
Si data mens homini est? Tyriis qui Gadibus hospes
Adiacet, Armeniumque bibit Romanus Araxen:
Sub quocumque die, quocumque est sidere mundi,
¹⁹⁰ Moeret, et ignorat caussas, animumque dolentem
Corripit; Emathiis quid perdat nescit in arvis.
Euganeo, si vera fides memorantibus, augur
Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,
¹⁹⁵ Venit summa dies, geritur res maxima, dixit:
Impia concurrunt Pompeii et Caesaris arma;
Seu tonitrus ac tela Iovis praesaga notavit,
Aethera seu totum discordi obsistere coelo
Prospexitque polos: seu lumen in aethere moestum
²⁰⁰ Solis in obscuro pugnam pallore notavit.
Dissimilem certe cunctis, quos explicat, egit
Thessalicum natura diem: si cuncta perito
Augure mens hominum coeli nova signa notasset,
Spectari e toto potuit Pharsalia mundo.
²⁰⁵ O summos hominum, quorum Fortuna per orbem
Signa dedit, quorum fatis coelum omne vacavit!
Haec et apud seras gentes populosque nepotum,
Sive sua tantum venient in saecula fama,
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
²¹⁰ Nominibus prodesse potest, cum bella legentur,
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:
Adtonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmissa, legent, et adhuc tibi, Magne, favebunt.
Miles ut adverso Phoebi radiatus ab ictu
²¹⁵ Descendens totos perfudit lumine colles,

Non temere immissus campis; stetit ordine certo
 Infelix acies. Cornus tibi cura sinistri,
 Lentule, cum prima, quae tum fuit optima bello,
 Et quarta legione datur: tibi, numine pugnax
²²⁰ Adverso Domiti, dextri frons tradita Martis.
 At medii robur belli fortissima densant
 Agmina, quae Cilicum terris deducta tenebat
 Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
 At iuxta fluvios et stagna undantis Enipei
²²⁵ Cappadocum montana cohors, et largus habenae
 Ponticus ibat eques. Sicci sed plurima campi
 Tetrarchae regesque tenent magnique tyranni,
 Atque omnis Latio quae servit purpura ferro.
 Illuc et Libye Numidas, et Creta Cydonas
²³⁰ Misit: Ituraeis cursus fuit inde sagittis:
 Inde, truces Galli, solitum prodistis in hostem:
 Illic pugnaces commovit Iberia cetras.
 Eripe victori gentes, et sanguine mundi
 Fuso, Magne, semel, totos consume triumphos.
²³⁵ Illo forte die Caesar, statione relicta,
 Ad segetum raptus moturus signa, repente
 Conspicit in planos hostem descendere campos,
 Oblatumque videt votis sibi mille petitem
 Tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.
²⁴⁰ Aeger quippe morae, flagransque cupidine regni
 Coeperat exiguo tractu civilia bella
 Ut lentum damnare nefas. Discrimina postquam
 Adventare ducum, supremaque proelia vidit,
 Casuram et fati sensit nutare ruinam,
²⁴⁵ Illa quoque in ferrum rabies promptissima paullum
 Languit, et casus audax spondere secundos

Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,
 Nec Magni sperare sinunt. Formidine mersa,
 Prosilit hortando melior fiducia vulgo:
²⁵⁰ O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
 Miles, adest toties optatae copia pugnae.
 Nil opus est votis: iam fatum accersite ferro.
 In manibus vestris, quantus sit Caesar, habetis.
 Haec est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
²⁵⁵ Promissam memini, cuius spe movimus arma,
 In quam distulimus vetitos remeare triumphos.
 [Haec eadem est, hodie quae pignora, quaeque penates]
 [Reddat, et emerito faciat vos Marto colonos.]
 Haec, fato quae teste probet, quis iustius arma
²⁶⁰ Sumserit: haec acies victum factura nocentem est.
 Si pro me patriam ferro flammisque petistis,
 Nunc pugnate truces, gladiosque exsolvite culpa.
 Nulla manus, belli mutato iudice, pura est
 Non mihi res agitur, sed vos ut libera sitis
²⁶⁵ Turba, precor, gentes ut ius habeatis in omnes.
 Ipse ego, privatae cupidus me reddere vitae,
 Plebeiaque toga modicum componere civem,
 Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.
 Invidia regnate mea. Nec sanguine multo
²⁷⁰ Spem mundi petitis: Graiis delecta iuventus
 Gymnasiis aderit, studioque ignava palaestrae,
 Et vix arma ferens, et mixtae dissona turbae
 Barbaries; non illa tubas, non agmine moto
 Clamorem latura suam. Civilia paucae
²⁷⁵ Bella manus facient: pugnae pars magna levabit
 His orbem populis, Romanumque obteret hostem.
 Ite per ignavas gentes, famosaque regna,

Et primo ferri motu prosternite mundum:
 Sitque palam, quas tot duxit Pompeius in urbem
 280 Curribus, unius gentes non esse triumphi.
 Armeniosne movet, Romana potentia cuius
 Sit ducis? aut emptum minimo vult sanguine quisquam
 Barbarus, Hesperiiis Magnum praeponere rebus?
 Romanos odere omnes, dominosque gravantur,
 285 Quos novere, magis. Sed me Fortuna meorum
 Commisit manibus, quorum me Gallia testem
 Tot fecit bellis. Cuius non militis ense
 Agnoscam? coelumque tremens cum lancea transit,
 Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.
 290 Quodsi signa ducem numquam fallentia vestrum
 Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces:
 Vicistis. Videor fluvios spectare cruoris,
 Calcatosque simul reges, sparsumque senatus
 Corpus, et immensa populos in caede natantes
 295 Sed mea fata moror, qui vos in tela ruentes
 Vocibus his teneo. Veniam date bella trahenti:
 Spe trepido: haud umquam vidi tam magna daturos,
 Tam prope me superos: camporum limite parvo
 Absumus a votis. Ego sum, cui Marte peracto,
 300 Quae populi regesque tenent, donare licebit.
 Quone poli motu, quo coeli sidere verso,
 Thessalicae tantum, superi, permittitis orae?
 Aut merces hodie bellorum, aut poena paratur.
 Caesareas spectate cruces, spectate catenas,
 305 Et caput hoc positum rostris, effusaque membra,
 Septorumque nefas, et clausi proelia Campi.
 Cum duce Sullano gerimus civilia bella.
 Vestri cura movet. Nam me secura manebit

Sors quaesita manu: fodientem viscera cernet
³¹⁰ Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.
 Di, quorum curas abduxit ab aethere tellus
 Romanusque labor, vincat, quicumque necesse
 Non putat in victos saevum destringere ferrum,
 Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,
³¹⁵ Non credit fecisse nefas. Pompeius in arcto
 Agmina vestra loco, vetita virtute moveri,
 Cum tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum!
 Vos tamen hoc oro, iuvenes, ne caedere quisquam
 Hostis terga velit: civis, qui fugerit, esto.
³²⁰ Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
 Ulla, nec adversa conspecti fronte parentes
 Commoveant: vultus gladio turbate verendos.
 Sive quis infesto cognata in pectora ferro
 Ibit, seu nullum violabit vulnere pignus,
³²⁵ Ignoti iugulum tamquam scelus impetat hostis.
 Sternit iam vallum, fossasque implete ruina,
 Exeat ut plenae acies non sparsa manipulis.
 Parcite ne castris: vallo tendetis in illo,
 Unde acies peritura venit. Vix cuncta locuto
³³⁰ Caesare, quemque suum munus trahit, armaque raptim
 Sumpta viris. Celeres capiunt praesagia belli,
 Calcatisque ruunt castris: stant ordine nullo,
 Arte ducis nulla; permittunt omnia fati.
 Si totidem Magni soceros, totidemque petentes
³³⁵ Urbis regna suae funesto in Marte locasses,
 Non tam praecipiti ruerent in proelia cursu.
 Vidit ut hostiles in rectum exire catervas
 Pompeius, nullasque moras permittere bello,
 Sed superis placuisse diem: stat corde gelato

- ³⁴⁰ Adtonitus: tantoque duci sic arma timere
Omen erat. Premit inde metus, totumque per agmen
Sublimi provectus equo: Quem flagitat, inquit,
Vestra diem virtus, finis civilibus armis,
Quem quaesistis, adest. Totas effundite vires;
- ³⁴⁵ Extremum ferri superest opus, unaque gentes
Hora trahit. Quisquis patriam carosque penates,
Qui sobolem ac thalamos desertaque pignora quaerit,
Ense petat: medio posuit deus omnia campo.
Caussa iubet medior superos sperare secundos:
- ³⁵⁰ Ipsi tela regent per viscera Caesaris, ipsi
Romanas sancire volent hoc sanguine leges.
Si socero dare regna meo mandumque pararent,
Praecipitare meam fatis potuere senectam.
Non iratorum populis urbique deorum est,
- ³⁵⁵ Pompeium servare ducem. Quae vincere possent,
Omnia contulimus. Subiere pericula clari
Sponte viri, sacraque antiquus imagine miles.
Si Curios his fata darent reducesque Camillos
Temporibus, Deciosque caput fatale voventes,
- ³⁶⁰ Hinc starent. Primo gentes Oriente coactae
Innumeraeque urbes, quantas in proelia numquam
Excivere manus. Toto simul utimur orbe.
Quidquid signiferi comprehensum limite coeli
Sub Noton et Borean hominum sumus, arma movemus.
- ³⁶⁵ Nonne superfusis collectum cornibus hostem
In medium dabimus? Paucas victoria dextras
Exigit: at plures tantum clamore catervae
Bella gerent. Caesar nostris non sufficit armis.
Credite pendentes e summis moenibus urbis
- ³⁷⁰ Crinibus effusis hortari in proelia matres.

Credite, grandaevum, vetitumque aetate senatum
 Arma sequi, sacros pedibus prosternere canos:
 Atque ipsam domini metuentem occurrere Romam.
 Credite, qui nunc est populus, populumque futurum
³⁷⁵ Permixtas adferre preces. Haec libera nasci,
 Haec vult turba mori. Si quis post pignora tanta
 Pompeio locus est, cum prole et coniuge supplex.
 Imperii salva si maiestate liceret,
 Volverer ante pedes. Magnus, nisi vincitis, exsul,
³⁸⁰ Ludibrium soceri, vester pudor, ultima fata
 Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
 Ne discam servire senex. Tam moesta locuti
 Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
 Erigitur; placuitque mori, si vera timeret.
³⁸⁵ Ergo utrimque pari concurrunt agmina motu
 Irarum: metus hos regni, spes excitat illos.
 Hae facient dextrae, quidquid non expleat aetas
 Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
 Ut vacet a ferro. Gentes Mars iste futuras
³⁹⁰ Obruet, et populos aevi venientis in orbem
 Erepto natale feret. Tunc omne Latinum
 Fabula nomen erit: Gabios Veiosque Coramque
 Pulvere vix tectae poterunt monstrare ruinae,
 Albanosque lares Laurentinosque penates
³⁹⁵ Rus vacuum, quod non habitet, nisi nocte coacta,
 Invitus, questusque Numam iussisse, senator.
 Non aetas haec carpsit edax, monimentaue rerum
 Putria destituit: crimen civile videmus,
 Tot vacuas urbes Generis quo turba redacta est
⁴⁰⁰ Humani? Toto populi qui nascimur orbe,
 Nec muros implore viris, nec possumus agros.

Urbs nos una capit: vincto fossore coluntur
 Hesperiae segetes: stat tectis putris auitis
 In nullos ruitura domus: nulloque frequentem
⁴⁰⁵ Cive suo Romam, sed mundi faece repletam,
 Cladis eo dedimus, ne tanto in tempore bellum
 Iam posset civile geri. Pharsalia tanti
 Caussa mali. Cedant feralia nomina Cannae,
 Et damnata diu Romanis Allia fastis.
⁴¹⁰ Tempora signavit leviorum Roma malorum;
 Hunc voluit nescire diem. Pro tristia fata!
 Aera pestiferum tractu, morbosque fluentes,
 Insanamque famem, permissasque ignibus urbes,
 Moeniaque in praeceps laturos plena tremores
⁴¹⁵ Hi possent explere viri, quos undique traxit
 In miseram Fortuna necem, dum munera longi
 Explicat eripiens aevi, populosque ducesque
 Constituit campis: per quos tibi, Roma, ruenti
 Ostendat, quam magna cadas. Quo latius orbem
⁴²⁰ Possedit, citius per prospera fata cucurrit.
 Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:
 Te geminum Titan procedere vidit in axem.
 Haud multum terrae spatium restabat Eoae,
 Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret aether,
⁴²⁵ Omniaque errantes stellae Romana viderent.
 Sed retro tua fata tulit, par omnibus annis,
 Emathiae funesta dies. Hac luce cruenta
 Effectum, ut Latios non horreat India fasces,
 Nec vetitos errare Dahas in moenia ducat,
⁴³⁰ Sarmaticumque premat succinctus consul aratrum.
 Quod semper saevas debet tibi Parthia poenas,
 Quod, fugiens civile nefas redituraque numquam,

Libertas ultra Tigrim Rhenumque recessit,
 Ac, toties nobis iugulo quaesita, vagatur,
⁴³⁵ Germanum Scythicumque bonum, nec respicit ultra
 Ausoniam: vellem, populis incognita nostris,
 Vulturis ut primum laevo fundata volatu
 Romulus infami complevit moenia luco,
 Usque ad Thessalicas servisses, Roma, ruinas.
⁴⁴⁰ De Brutis, Fortuna, queror. Quid tempora legum
 Egimus, aut annos a consule nomen habentes?
 Felices Arabes, Medique, Eoaque tellus,
 Quam sub perpetuis tenuerunt fata tyrannis.
 Ex populis, qui regna ferunt, sors ultima nostra est,
⁴⁴⁵ Quos servire pudet. Sunt nobis nulla profecto
 Numina: cum caeco rapiantur secula casu,
 Mentimur regnare Iovem. Spectabit ab alto
 Aethere Thessalicas, teneat cum fulmina, caedes?
 Scilicet ipse petet Pholoen, petet ignibus Oeten,
⁴⁵⁰ Immeritaeque nemus Rhodopes, pinusque Mimantis:
 Cassius hoc potius feriet caput? Astra Thyestae
 Impulit, et subitis damnavit noctibus Argos:
 Tot similes fratrum gladios patrumque gerenti
 Thessaliae dabit ille diem? Mortalia nulli
⁴⁵⁵ Sunt curata deo. Cladis tamen huius habemus
 Vindictam, quantam terris dare numina fas est.
 Bella pares superis facient civilia divos:
 Fulminibus manes, radiisque ornabit, et astris,
 Inque deum templis iurabit Roma per umbras.
⁴⁶⁰ Ut rapido cursu fati suprema morantem
 Consumsere locum: parva tellure diremti,
 Inde manus spectant, vultusque agnoscere quaerunt,
 Quo sua pila cadant, aut quae sibi fata minentur,

Facturi quae monstra forent. Videre parentes
⁴⁶⁵ Frontibus adversis, fraternaue cominus arma,
 Nec libuit mutare locum. Tamen omnia torpor
 Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis
 Perculsa pietate coit: totaeque cohortes
 Pila parata diu tensis tenuere lacertis.
⁴⁷⁰ Di tibi non mortem, quae cunctis poena paratur,
 Sed sensum post fata tuae dent, Crastine, morti,
 Cuius torta manu commisit lancea bellum,
 Primaue Thessaliam Romano sanguine tinxit.
 O praeceps rabies, cum Caesar tela teneret,
⁴⁷⁵ Inventa est prior ulla manus! Tunc stridulus aer
 Elisus lituis, conceptaque classica cornu:
 Tunc ausae dare signa tubae: tunc aethera tendit,
 Extremique fragor convexa irrupit Olympi,
 Unde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
⁴⁸⁰ Excepit resonis clamorem vallibus Aemus,
 Peliacisque dedit rursus geminare cavernis:
 Pindus agit fremitus, Pangaeaque saxa resultant,
 Oetaeaeque gemunt rupes: vocesque furoris
 Expavere sui tota tellure relatas.
⁴⁸⁵ Spargitur innumerum diversis missile votis.
 Vulnere pars optat, pars terrae figere tela,
 Ac puras servare manus. Rapit omnia casus,
 Atque incerta facit, quos vult, Fortuna nocentes.
 Sed quota pars cladis iaculis ferroque volanti
⁴⁹⁰ Exacta est? Odiis solus civilibus ensis
 Sufficit, et dextras Romana in viscera ducit.
 Pompeii densis acies stipata catervis,
 Iunxerat in seriem nexis umbonibus arma:
 Vixque habitura locum dextras ac tela movendi,

⁴⁹⁵ Constiterat, gladiosque suos compressa tenebat.
 Praecipiti cursu vesanum Caesaris agmen
 In densos agitur cuneos: perque arma, per hostem
 Quaerit iter. Qua torta graves lorica catenas
 Opponit, tutoque latet sub tegmine pectus,
⁵⁰⁰ Hac quoque perventum est ad viscera: totque per arma
 Extremum est, quod quisque ferit. Civilia bella
 Una acies patitur, gerit altera: frigidus inde
 Stat gladius; calet omne nocens a Caesare ferrum.
 Nec Fortuna diu, rerum tot pondera vertens,
⁵⁰⁵ Abstulit ingentes, fato torrente, ruinas.
 Ut primum toto diduxit cornua campo
 Pompeianus eques, bellique per ultima fudit:
 Sparsa per extremos levis armatura maniplos
 Insequitur, saevasque manus immittit in hostem.
⁵¹⁰ Illic, quaeque suo miscet gens proelia telo,
 Romanus cunctis petitur cruor. Inde sagittae,
 Inde faces et saxa volant, spatioque solutae
 Aeris et calido liquefactae pondere glandes.
 Tunc et Ituraei, Medique Arabesque, soluto
⁵¹⁵ Arcu turba minax, nusquam rexere sagittas,
 Sed petitur solus, qui campis imminet, aer:
 Inde cadunt mortes. Sceleris sed crimine nullo
 Externum maculant chalybem; stetit omne coactum
 Circa pila nefas. Ferro subtexitur aether,
⁵²⁰ Noxque super campos telis conserta pependit.
 Tum Caesar, metuens, ne frons sibi prima labaret
 Incursu, tenet obliquas post signa cohortes:
 Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,
 Immittit subitum non motis cornibus agmen.
⁵²⁵ Immemores pugnae, nulloque pudore timendi

Praecipites fecere palam, civilia bella
 Non bene barbaricis umquam commissa catervis.
 Ut primum sonipes transfixus pectora ferro
 In caput effusi calcavit membra regentis;
⁵³⁰ Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes
 In sua conversis praeceps ruit agmina frenis.
 Perdidit inde modum caedes, ac nulla secuta est
 Pugna, sed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur:
 Nec valet haec acies tantum prosternere, quantum
⁵³⁵ Inde perire potest. Utinam, Pharsalia, campis
 Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt
 Pectora; non alio mutantur sanguine fontes;
 Hic numerus totos tibi vestiat ossibus agros:
 Aut si Romano compleri sanguine mavis,
⁵⁴⁰ Istis parce precor: vivant Galataeque Syrique,
 Cappadoces, Gallicae, extremique orbis Iberi,
 Armenii, Cilices: nam post civilia bella
 Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omnes
 It timor, et fatis datus est pro Caesare cursus.
⁵⁴⁵ Ventum erat ad robur Magni, mediasque catervas.
 Quod totos errore vago perfuderat agros,
 Constitit hic bellum, fortunaque Caesaris haesit.
 Illic non regum auxiliis collecta iuventus
 Bella gerit, ferrumque manus movere rogatae:
⁵⁵⁰ Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
 Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Caesar.
 Hanc fuge, mens, belli partem, tenebrisque relinque,
 Nullaque tantorum discat me vate malorum,
 Quam multum bellis liceat civilibus, aetas.
⁵⁵⁵ Hae potius pereant lacrimae, pereantque querelae.
 Quidquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.

Hic Caesar, rabies populis, stimulusque furorum,
 Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum
 It vagus, atque animis ignes flagrantibus addit:
⁵⁶⁰ Inspicit et gladios, qui toti sanguine manent,
 Qui niteant primo tantum mucrone cruenti,
 Quae presso tremat ense manus, quis languida tela,
 Quis contenta ferat, quis praestet bella iubenti,
 Quem pugnare iuvet, quis vultum cive peremto
⁵⁶⁵ Mutet: obit latis proiecta cadavera campis:
 Vulnere multorum, totum fusura cruorem,
 Opposita premit ipse manu. Quacumque vagatur,
 Sanguineum veluti quatiens Bellone flagellum,
 Bistonas aut Mavors agitans, si verbere saevo
⁵⁷⁰ Palladia stimulet turbatos aegide currus,
 Nox ingens scelerum, et caedes oriuntur, et instar
 Immensae vocis gemitus, et pondere lapsi
 Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.
 Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,
⁵⁷⁵ Adversosque iubet ferro confundere vultus.
 Promovet ipse acies: impellit terga suorum:
 Verbere conversae cessantes excitat hastae.
 In plebem vetat ire manus, monstratque senatum.
 Scit, cruor imperii qui sit, quae viscera rerum:
⁵⁸⁰ Unde petat Romam, libertas ultima mundi
 Quo steterit ferienda loco. Permixta secundo
 Ordine nobilitas, venerandaque corpora ferro
 Urgentur: caedunt Lepidos, caeduntque Metellos,
 Corvinosque simul, Torquataque nomina, regum
⁵⁸⁵ Saepe duces, summosque hominum, te, Magne, remoto.
 Illic, plebeia contextus casside vultus,
 Ignotusque hosti, quod ferrum, Brute, tenebas!

O decus imperii, spes o suprema senatus,
 Extremum tanti generis per saecula nomen.
⁵⁹⁰ Ne rue per medios nimium temerarius hostes,
 Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,
 Thessalia periture tua. Nil proficis istic
 Caesaris intentus iugulo: nondum attigit arcem
 Iuris, et, humanum culmen, quo cuncta premuntur,
⁵⁹⁵ Egressus, meruit fatis tam nobile letum.
 Vivat, et, ut Bruti procumbat victima, regnet.
 Hic patriae perit omne decus: iacet aggere magno
 Patricium campis non mixta plebe cadaver.
 Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum
⁶⁰⁰ Pugnacis Domiti, quem clades fata per omnes
 Ducebant. Nusquam Magni Fortuna sine illo
 Succubuit: victus toties a Caesare, salva
 Libertate perit. Tunc mille in vulnera laetus
 Labitur, ac venia gaudet caruisse secunda.
⁶⁰⁵ Viderat in crasso volventem sanguine membra
 Caesar, et increpitans; Iam Magni deseris arma,
 Successor Domiti; sine te iam bella geruntur.
 Dixerat: ast illi suffecit pectora pulsans
 Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit:
⁶¹⁰ Non te funesta scelerum mercede potitum,
 Sed dubium fati, Caesar, generoque minorem
 Adspiciens, Stygias Magno duce liber ad umbras
 Et securus eo: te saevo Marte subactum,
 Pompeioque graves poenas nobisque daturum,
⁶¹⁵ Cum morior, sperare licet. Non plura locutum
 Vita fugit, densaeque oculos pressere tenebrae.
 Impendisse pudet lacrimas in funere mundi
 Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem

Quaerere, letiferum per cuius viscera vulnus
 620 Exierit; quis fusa solo vitalia calcet;
 Ore quis adverso demisso faucibus ense
 Expulerit moriens animam; quis corruat ictu,
 Quis steterit, dum membra cadunt: quis pectore tela
 Transmittat, vel quos campis adfixerit hasta:
 625 Quis cruor emissis perruperit aera venis,
 Inque hostis cadat arma sui: quis pectora fratris
 Caedat, et, ut notum possit spoliare cadaver,
 Abscisum longe mittat caput: ora parentis
 Quis laceret, nimiaque probet spectantibus ira,
 630 Quem iugulat, non esse patrem. Mors nulla querela
 Digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.
 Non istas habuit pugnae Pharsalia partes,
 Quas aliae clades: illic per fata virorum,
 Per populos hic Roma perit: quae militia illic,
 635 Mors hic gentis erat: sanguis ibi fluxit Achaeus,
 Ponticus, Assyrius: cunctos haerere cruores
 Romanus campisque vetat consistere torrens.
 Maius ab hac acie, quam quod sua saecula ferrent,
 Vulnus habent populi: plus est quam vita salusque,
 640 Quod perit: in totum mundi prosternimur aevum:
 Vincitur his gladiis omnis, quae serviet, aetas.
 Proxima quid suboles, aut quid meruere nepotes
 In regnum nasci? Pavidum num gessimus arma?
 Teximus aut iugulos? Alieni poena timoris
 645 In nostra cervice sedet. Post proelia natis
 Si dominum, Fortuna, dabas, et bella dedisses.
 Iam Magnus transisse deos Romanaque fata
 Senserat infelix; tota vix clade coactus
 Fortunam damnare suam. Stetit aggere campi

- ⁶⁵⁰ Eminus, unde omnes sparsas per Thessala rura
Adspiceret clades, quae bello obstante latebant.
Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,
Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.
Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum
- ⁶⁵⁵ Mersa iuvat, gentesque suae miscere ruinae:
Ut Latiae post se vivat pars maxima turbae,
Sustinuit dignos etiam nunc credere votis
Coelicolas, volvitque sui solatia casus:
Parcite; ait, superi, cunctas prosternere gentes:
- ⁶⁶⁰ Stante potest mundo, Romaque superstita, Magnus
Esse miser. Si plura iuvant mea vulnera, coniux
Est mihi, sunt nati; dedimus tot pignora fati.
Civiline parum est bello si meque meosque
Obruīs? exiguae clades sumus, orbe remoto?
- ⁶⁶⁵ Omnia quid laceras, quid perdere cuncta laboras?
Iam nihil est, Fortuna, meum. Sic fatur: et arma
Signaque et adflictas omni iam parte catervas
Circuit, et revocat matura in fata ruentes,
Seque negat tanti. Nec deerat robur in enses
- ⁶⁷⁰ Ire duci, iuguloque pati vel pectore letum:
Sed timuit, strato miles ne corpore Magni
Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis:
Caesaris aut oculis voluit subducere mortem.
Nequidquam. Infelix, socero spectare volenti
- ⁶⁷⁵ Praestandum est ubicumque capit. Sed tu quoque, coniux
Causa fugae, vultusque tui: fatisque probatum est
Te praesente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello sonipes, non tergo tela paventem,
Ingentesque animos extrema in fata ferentem.
- ⁶⁸⁰ Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus

Maiestate dolor, qualem te, Magne, decebat
 Romanis praestare malis. Non impare vultu
 Adspicis Emathiam: nec te videre superbum
 Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt:
⁶⁸⁵ Quamque fuit laeto per tres infida triumphos,
 Tam misero Fortuna minor. Iam pondere fati
 Deposito securus abis: nunc tempora laeta
 Respexisse vacat: spes numquam implenda recessit:
 Quid fueris, nunc scire licet. Fuge proelia dire,
⁶⁹⁰ Ac testare deos, nullum, qui perstet in armis,
 Iam tibi, Magne, mori: ceu flebilis Africa damni,
 Et ceu Munda nocens, Pharioque a gurgite cladess,
 Sic et Thessalicae post te pars maxima pugnae.
 Non iam Pompeii nomen populare per orbem,
⁶⁹⁵ Nec studium belli: sed par, quod semper habemus,
 Libertas et Caesar erunt: teque inde fugato
 Ostendit moriens, sibi se pugnasse, senatus.
 Nonne iuvat pulsum bellis cessisse, nec istud
 Prospectasse nefas, spumantes caede catervas?
⁷⁰⁰ Respice turbatos incursu sanguinis amnes,
 Et soceri miserere tui. Quo pectore Romam
 Intrabit factus campis felicior istis?
 Quidquid in ignotis solus regionibus exsul,
 Quidquid sub Phario positus patiēre tyranno;
⁷⁰⁵ Crede deis, longo fatorum crede favori,
 Vincere peius erat. Prohibe lamenta sonare,
 Flere veta populos: lacrimas luctusque remitte.
 Tam mala Pompeii, quam prospera, mundus adoret.
 Adspice securus vultu non supplice reges:
⁷¹⁰ Adspice possessas urbes, donataque regna,
 Aegyptum Libyamque: et terras elige morti.

Vidit prima tuae testis Larissa ruinae
 Nobile, nec victum fatis caput. Omnibus illa
 Civibus effudit totas per moenia vires:
⁷¹⁵ Obvia, ceu laeto, praemittunt munera flentes:
 Pandunt templa, domos: socios se cladibus optant.
 Scilicet immenso superest ex nomine multum:
 Teque minor solo, cunctas impellere gentes
 Rursus in arma potes, rursusque in fata redire.
⁷²⁰ Sed, quid opus victo populis aut urbibus? inquit:
 Victori praestate fidem. Tu, Caesar, in alto
 Caedis adhuc cumulo patriae per viscera vadis:
 At tibi iam populos donat gener. Avehit inde
 Pompeium sonipes: gemitus lacrimaeque sequuntur;
⁷²⁵ Plurimaque in saevos populi convicia divos.
 Nunc tibi vera fides quaesiti, Magne, favoris
 Contigit, ac fructus. Felix se nescit amari.
 Caesar ut Hesperio vidit satis arva natare
 Sanguine, parcendum ferro manibusque suorum
⁷³⁰ Iam ratus, ut viles animas perituraque frustra
 Agmina permisit vitae. Sed castra fugatos
 Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem,
 Protinus hostili statuit succedere vallo,
 Dum Fortuna calet, dum conficit omnia terror,
⁷³⁵ Non veritus, grave ne fessis ac Marte subactis
 Hoc foret imperium. Non magno hortamine miles
 In praedam ducendus erat: Victoria nobis
 Plena, viri, dixit: superest pro sanguine merces,
 Quam monstrare meum est: neque enim donare vocabo,
⁷⁴⁰ Quod sibi quisque dabit. Cunctis en plena metallis
 Castra patent: raptum Hesperii e gentibus aurum
 Hic iacet, Eoasque premunt tentoria gazas.

Tot regum fortuna simul Magnique coacta
 Exspectat dominos: propera praecedere, miles,
⁷⁴⁵ Quos sequeris: quascumque tuas Pharsalia fecit,
 A victis rapiantur opes. Nec plura locutus,
 Impulit amentes aurique cupidine caecos,
 Ire super gladios supraque cadavera patrum,
 Et caesos calcare duces. Quae fossa, quis agger
⁷⁵⁰ Sustineat pretium belli scelerumque petentes!
 Scire volant, quanta fuerint mercede nocentes.
 Invenere quidem spoliato plurima mundo
 Bellorum in sumtus congestae pondera massae:
 Sed non implevit cupientes omnia mentes.
⁷⁵⁵ Quidquid fodit Iber, quidquid Tagus extulit auri,
 Quod legit dives summis Arimaspus arenis
 Ut rapiant, parvo scelus hoc venisse putabunt.
 Cum sibi Tarpeias victor desponderit arces,
 Cum spe Romanae promiserit omnia praedae:
⁷⁶⁰ Decipitur, quod castra rapit. Capit impia plebes
 Cespite patricio somnos: vacuumque cubile
 Regibus infandus miles premit: inque parentum,
 Inque toris fratrum posuerunt membra nocentes:
 Quos agitat vesana quies, somnique furentes:
⁷⁶⁵ Thessalicam miseri versant in pectore pugnam.
 Invigilat cunctis saevum scelus, armaque tota
 Mente agitant, caputoque manus absente moventur,
 Ingemuisse putes campos, terramque nocentem
 Inspirasse animas, iniectumque aera totum
⁷⁷⁰ Manibus, et superam Stygia formidine noctem.
 Exigit a miseris tristes victoria poenas,
 Sibilaque et flammam infert sopor: umbra peremti
 Civis adest: sua quemque premit terroris imago.

Ille senum vultus, iuvenum videt ille figuras:
⁷⁷⁵ Hunc agitant totis fraterna cadavera somnis:
 Pectore in hoc pater est: omnes in Caesare manes.
 Haud alios, nondum Scythica purgatus in ara,
 Eumenidum vidit vultus Pelopeius Orestes:
 Nec magis adtonitos animi sensere tumultus,
⁷⁸⁰ Cum fureret, Pentheus, aut cum desisset, Agave.
 Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,
 Aut ultrix visura dies, stringente senatu,
 Illa nocte premunt: hunc infera monstra flagellant.
 Heu quantum poenae misero mens conscia donat,
⁷⁸⁵ Quod Styga, quod manes, ingestaque Tartara somnis
 Pompeio vivente videt! Tamen omnia passo
 Postquam clara dies Pharsalica damna retextit,
 Nulla loci facies revocat feralibus arvis
 Haerentes oculos. Cernit propulsa cruore
⁷⁹⁰ Flumina, et excelsos cumulis aequantia colles
 Corpora, depressos in tabem spectat acervos,
 Et Magni numerat populos: epulisque paratur
 Ille locus, vultus ex quo faciesque iacentum
 Agnoscat. Iuvat Emathiam non cernere terram,
⁷⁹⁵ Et lustrare oculis campos sub clade latentes:
 Fortunam superosque suos in sanguine cernit.
 Ac ne laeta furens scelerum spectacula perdat,
 Invidet igne rogi miseris, coeloque nocenti
 Ingerit Emathiam. Non illum Poenus humator
⁸⁰⁰ Consulis, et Libyca succensae lampade Cannae
 Compellunt, hominum ritus ut servet in hostes:
 Sed meminit, nondum satiata caedibus ira,
 Cives esse suos. Petimus non singula busta,
 Discretosque rogos: unum da gentibus ignem:

- ⁸⁰⁵ Non interpositis urantur corpora flammis.
Aut, generi si poena iuvat, nemus exstrue Pindi:
Erige congestas Oetaeo robore silvas,
Thessalicam videat Pompeius ab aequare flammam.
Nil agis hac ira: tabesne cadavera solvat,
- ⁸¹⁰ An rogos, haud refert: placido natura receptat
Cuncta sinu, finemque sui sibi corpora debent.
Hos, Caesar, populos si nunc non usserit ignis,
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.
Communis mundo superest rogos, ossibus astra
- ⁸¹⁵ Mixturus. Quocumque tuam Fortuna vocabit,
Hae quoque eunt animae. Non altius ibis in auras,
Non meliore loco Stygia sub nocte iacebis.
Libera Fortunae mors est: capit omnia tellus
Quae genuit: coelo tegitur, qui non habet urnam.
- ⁸²⁰ Tu, cui dant poenas inhumato funere gentes,
Quid fugis hanc cladem? quid olentes deseris agros?
Has trahe, Caesar, aquas: hoc, si potes, utere coelo.
Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura
Eripiunt, camposque tenent victore fugato.
- ⁸²⁵ Non solum Haemonii, funesta ad pabula belli
Bistonii venere lupi, tabemque cruentae
Caedis odorati Pholoen liquere leones.
Tunc ursi latebras, obscoeni tecta domosque
Deseruere canes, et quidquid nare sagaci
- ⁸³⁰ Aera non sanum motumque cadavere sensit.
Iamque diu volucres civilia castra secutae
Conveniunt. Vos, quae Nilo mutare soletis
Threicias hiemes, ad mollem serius austrum
Istis, aves. Numquam tanto se vulture coelum
- ⁸³⁵ Induit, aut plures presserunt aera pennae.

Omne nemus misit volucres, omnisque cruenta
 Alite sanguineis stillavit roribus arbor.
 Saepe super vultus victoris et impia signa
 Aut cruor aut alto defluxit ab aethere tabes,
⁸⁴⁰ Membraque deiecit iam lassissimis unguibus ales.
 Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa,
 Inque feras discerptus abijt: non intima curant
 Viscera, nec totas avidae sorbere medullas:
 Degustant artus. Latiae pars maxima turbae
⁸⁴⁵ Fastidita iacet; quam sol nimbique diesque
 Longior Emathidis resolutam miscuit arvis.
 Thessalia, infelix, quo tanto crimine, tellus,
 Laesisti superos, ut te tot mortibus unam,
 Tot scelerum fati premerent? Quod sufficit aevum,
⁸⁵⁰ Immemor ut donet belli tibi damna vetustas?
 Quae seges infecta surget non decolor herba?
 Quo non Romanos violabis vomere manes?
 Ante novae venient acies, scelerique secundo
 Praestabis nondum siccis hoc sanguine campos.
⁸⁵⁵ Omnia maiorum vertamus busta licebit,
 Et stantes tumulos, et qui radice vetusta
 Effudere suas, victis compagibus, urnas:
 Plus cinerum Haemoniae sulcis telluris aratur,
 Pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.
⁸⁶⁰ Nullus ab Emathio religasset litore funem
 Navita, nec terram quisquam movisset arator,
 Romani bustum populi: fugerentque coloni
 Umbrarum campos: gregibus dumeta carerent:
 Nullusque auderet pecori permittere pastor
⁸⁶⁵ Vellere surgentem de nostris ossibus herbam;
 Ac, velut impatiens hominum vel solis iniqui

Limite vel glacie, nuda atque ignota iaceres,
Si non prima nefas belli, sed sola, tulisses.

O superi, liceat terras odisse nocentes.

⁸⁷⁰ Quid totum premitis, quid totum solvitis orbem?

Hesperiae clades, et flebilis unda Pachyni,
Et Mutina, et Leucas puros fecere Philippos.

Liber VIII

¹ Iam super Herculeas fauces nemorosaque Tempe,
Haemoniae deserta petens dispendia silvae,
Cornipedem exhaustum cursu stimulisque negantem
Magnus agens, incerta fugae vestigia turbat,

⁵ Implicitasque errore vias. Pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum; comitumque suorum,
Qui post terga ferit, trepidum laterique timentem
Exanimat. Quamvis summo de culmine lapsus,
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse,

¹⁰ Seque memor fati tantae mercedis habere
Credid adhuc iugulum, quantum pro Caesaris ipse
Avulsa cervice daret. Deserta sequentem
Non patitur tutis fatum celare latebris
Clara viri facies. Multi, Pharsalica castra

¹⁵ Cum peterent, nondum fama prodente ruinas,
Occursu stupuere ducis, vertigine rerum
Adtoniti: cladisque suae vix ipse fidelis
Auctor erat. Gravis est Magno, quicumque malorum
Testis adest. Cunctis ignotus gentibus esse

²⁰ Mallet, et obscuro tutus transire per orbem
Nomine; sed longi poenas Fortuna favoris
Exigit a misero, quae tanto pondere famae
Res premit adversas, fatisque prioribus urget.
Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,

²⁵ Actaque lauriferae damnat Sullana iuventae.
Nunc et Corycias classes, et Pontica signa
Deiectum meminisse piget. Sic longius aevum
Destruit ingentes animos, et vita superstes
Imperio. Nisi summa dies cum fine bonorum

- ³⁰ Adfuit, et celeri praevertit tristia leto,
Dedecori est fortuna prior. Quisquamne secundis
Tradere se fatis audet, nisi morte parata?
Litora contigerat, per quae Peneius amnis
Emathia iam clade rubens exibat in aequor.
- ³⁵ Inde ratis trepidum, ventis et fluctibus impar,
Flumineis vix tuta vadis, evexit in altum.
Cuius adhuc remis quatitur Corcyra sinusque
Leucadii, Cilicum dominus terraeque Liburnae,
Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
- ⁴⁰ Conscia curarum, secreta in litora Lesbi
Flectere vela iubes, qua tunc tellure latebas,
Moestior, in mediis quam si, Cornelia, campis
Emathiae stares. Tristes praesagia curas
Exagitant: trepida quatitur formidine somnus:
- ⁴⁵ Thessaliam nox omnis habet: tenebrisque remotis
Rupis in abruptae scopulos extremaque curris
Litora, prospiciens fluctus: nutantia longe
Semper prima vides venientis vela carinae,
Quaerere nec quidquam de fato coniugis audes.
- ⁵⁰ En ratis, ad vestros quae tendit carbasa portus,
Quid ferat ignoras: et nunc tibi summa pavoris,
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister.
Victus adest coniux. Quid perdis tempora luctus?
Cum possis iam flere, times. Tunc puppe propinqua
- ⁵⁵ Prosiluit, crimenque deum crudele notavit,
Deformem pallore ducem, vultusque prementem
Canitie, atque atro squalentes pulvere vestes.
Obvia nox miserae coelum lucemque tenebris
Abstulit, atque animam clausit dolor: omnia nervis
- ⁶⁰ Membra relictas labant: riguerunt corda, diuque

Spe mortis decepta iacet. Iam fune ligato
 Litoribus, lustrat vacuas Pompeius arenas.
 Quem postquam propius famulae videre fideles,
 Non ultra gemitus tacitos incessere fata
⁶⁵ Permisere sibi, frustra que adtollere terra
 Semianimem conantur heram: quam pectore Magnus
 Ambit, et adstrictos refovet complexibus artus.
 Coeperat in summum revocato sanguine corpus
 Pompeii sentire manus, moestamque mariti
⁷⁰ Posse pati faciem: prohibet succumbere fatis
 Magnus, et immodicos castigat voce dolores:
 Nobile cur robur Fortunae vulnere primo,
 Femina, tantorum titulis insignis avorum,
 Frangis? Habes aditum mansurae in saecula famae.
⁷⁵ Laudis in hoc sexu, non legum iura, nec arma,
 Unica materia est coniux miser. Erige mentem,
 Et tua cum fatis pietas decertet, et ipsum,
 Quod sum vicus, ama. Nunc sum tibi gloria maior,
 A me quod fasces, et quod pia turba senatus,
⁸⁰ Tantaque discessit regum manus. Incipe Magnum
 Sola sequi. Deformis, adhuc vivente marito,
 Summus et augeri vetitus dolor. Ultima debet
 Esse fides, lugere virum. Tu nulla tulisti
 Bello damna meo. Vivit post proelia Magnus,
⁸⁵ Sed Fortuna perit: quod defles, illud amasti
 Vocibus his correpta viri, vix aegra levavit
 Membra solo, tales gemitu rumpente querelas:
 O utinam in thalamos invisi Caesaris issem
 Infelix coniux, et nulli laeta marito!
⁹⁰ Bis nocui mundo: me pronuba ducit Erinnys
 Crassorumque umbrae; devotaque manibus illis

Assyrios in castra tuli civilia casus,
 Praecipitesque dedi populos, cunctosque fugavi
 A caussa meliore deos. O maxime coniux,
⁹⁵ O thalamis indigne meis, hoc iuris habebat
 In tantum Fortuna caput! Cur impia nupsi,
 Si miserum factura fui? Nunc accipe poenas,
 Sed quas sponte luam. Quo sit tibi mollius aequor,
 Certa fides regum, totusque paratior orbis,
¹⁰⁰ Sparge mari comitem. Mallem felicibus armis
 Dependisse caput: nunc clades denique lustra,
 Magne, tuas. Ubicumque iaces, civilibus armis
 Nostros ulta toros, ades huc atque exige poenas,
 Iulia crudelis, placataque pellice caesa,
¹⁰⁵ Magno parce tuo. Sic fata, iterumque refusa
 Coniugis in gremium, cunctorum lumina solvit
 In lacrimas. Duri flectuntur pectora Magni,
 Siccaque Thessalia confundit lumina Lesbos.
 Tunc Mitylenaeum pleno iam litore vulgus
¹¹⁰ Adfatur Magnum: Si maxima gloria nobis
 Semper erit, tanti pignus servasse mariti,
 Tu quoque devotos sacro tibi foedere muros,
 Oramus, sociosque lares dignare vel una
 Nocte tua: fac, Magne, locum, quem cuncta revisant
¹¹⁵ Saecula, quem veniens hospes Romanus adoret.
 Nulla tibi subeunda magis sunt moenia victo.
 Omnia victoris possunt sperare favorem:
 Haec iam crimen habet. Quid, quod iacet insula ponto,
 Caesar eget ratibus? Procerum pars magna coibit,
¹²⁰ Certa loci. Noto reparandum est litore bellum
 Accipe templorum cultus, aurumque deorum:
 Accipe, si terris, si puppibus ista iuventus

Aptior est: tota, quantum valet, utere Lesbo.

[Accipe: ne Caesar rapiat, tu victus habeto.]

- ¹²⁵ Hoc solum crimen merita bene detrahe terrae,
Ne nostram videre fidem felixque secutus,
Et damnasse miser. Tali pietate virorum
Laetus in adversis, et mundi nomine gaudens
Esse fidem, Nullum toto mihi, dixit, in orbe
- ¹³⁰ Gratius esse solum, non parvo pignore vobis
Ostendi. Tenuit nostros hac obside Lesbos
Adfectus: hic sacra domus carique penates,
Hic mihi Roma fuit. Non ulla in litora puppim
Ante dedi fugiens, saevi cum Caesaris iram
- ¹³⁵ Iam scirem meritam, servata coniuge, Lesbon,
Non veritus tantam veniae committere vobis
Materiem. Sed iam satis est fecisse nocentes:
Fata mihi totum mea sunt agitando per orbem.
Heu nimium felix aeterno nomine Lesbos,
- ¹⁴⁰ Sive doces populos regesque admittere Magnum,
Seu praestas mihi sola fidem. Nam quaerere certum est.
Fas quibus in terris, ubi sit scelus. Accipe, numen,
Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum:
Da similes Lesbo populos, qui Marte subactum
- ¹⁴⁵ Non intrare suos, infesto Caesare, portus,
Non exire vetent. Dixit, moestamque carinae
Imposuit comitem. Cunctos mutare putares
Tellurem patriumque solum: sic litore toto
Plangitur: infestae tenduntur in aethera dextrae:
- ¹⁵⁰ Pompeiumque minus, cuius Fortuna dolorem
Moverat, ast illam, quam toto tempore belli
Ut civem videre suam, discedere cernens
Ingemuit populus: quam vix, si castra mariti

Victoris peteret, siccis dimittere matres

¹⁵⁵ Iam poterant oculis: tanto devinxit amore
 Hos pudor, hos probitas, castique modestia vultus,
 Quod, submissa nimis, nulli gravis hospita turbae,
 Stantis adhuc fati vixit, quasi coniuge victo.
 Iam pelago medios Titan demissus ad ignes,

¹⁶⁰ Nec quibus abscondit, nec si quibus exerit orbem,
 Totus erat: vigiles Pompeii in pectore curae
 Nunc socias adeunt Romani foederis urbes,
 Et varias regum mentes, nunc invia mundi
 Arva super nimios soles Austrumque iacentes.

¹⁶⁵ Saepe labor moestus curarum odiumque futuri
 Proiecit fessos incerti pectoris aestus,
 Rectoremque ratis de cunctis consulit astris:
 Unde notet terras; quae sit mensura secandi
 Aequoris in coelo; Syriam quo sidere servet:

¹⁷⁰ Aut quotus in plaustro Libyam bene dirigat ignis.
 Doctus ad haec fatur taciti servator Olympi:
 Signifero quaecumque fluunt labentia coelo,
 Numquam stante polo, miseros fallentia nautas
 Sidera non sequimur: sed qui non mergitur undis

¹⁷⁵ Axis inocciduus, gemina clarissimus Arcto,
 Ille regit puppes. Hic cum mihi semper in altum
 Surget et instabit summis minor Ursa ceruchis;
 Bosporon et Scythiae curvantem litora pontum
 Spectamus. Quidquid descendit ab arbore summa

¹⁸⁰ Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,
 In Syriae portus tendit ratis. Inde Canopos
 Excipit, Australi coelo contenta vagari
 Stella, timens Borean: illa quoque perge sinistra,
 Trans Pharon, in medio tanget ratis aequore Syrtes.

- ¹⁸⁵ Sed quo vela dari, quo nunc pede carbasa tendi
Nostra iubet? Dubio contra cui pectore Magnus,
Hoc solum toto, respondit, in aequore serva,
Ut sit ab Emathiis semper tua longius oris
Puppis, et Hesperiam pelago coeloque relinquo:
¹⁹⁰ Cetera da ventis. Comitem pignusque recepi
Depositum: tunc certus eram, quae litora vellem;
Nunc portum Fortuna dabit. Sic fatur: at ille
Iusto vela modo pendentia cornibus aequis
Torsit, et in laevum puppim dedit, utque secaret,
¹⁹⁵ Quas Samiae cautes et quas Chios asperat, undas,
Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
Aequora senserunt motus, aliterque secante
Iam pelagus rostro, nec idem spectante carina,
Mutavere sonum. Non sic moderator equorum,
²⁰⁰ Dexteriore rota laevum cum circuit axem,
Cogit inoffensae currus accedere metae.
Ostendit terras Titan, et sidera texit.
Sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,
Adsequitur Magnum: primusque a litore Lesbi
²⁰⁵ Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.
Nam neque deiecto fatis, acieque fugato
Abstulerat Magno reges Fortuna ministros:
Terrarum dominos et sceptrum Eoa tenentes
Exsul habet comites. Iubet ire in devia mundi
²¹⁰ Deiotarum, qui sparsa ducis vestigia legit.
Quando, ait, Emathiis amissus cladibus orbis
Qua Romanus erat, superest, fidissime regum,
Eoam tentare fidem, populosque bibentes
Euphraten, et adhuc securum a Caesare Tigrim.
²¹⁵ Ne pigeat Magno quaerentem fata remotas

Medorum penetrare domos, Sythicosque recessus,
 Et totum mutare diem, vocesque superbo
 Arsacidae perferre meas: Si foedera nobis
 Prisca manent, mihi per Latium iurata Tonantem,
²²⁰ Per vestros obstricta magos, implete pharetras,
 Armeniosque arcus Geticis intendite nervis:
 Si vos, o Parthi, peterem cum Caspia claustra,
 Et sequerer duros aeterni Martis Alanos,
 Passus Achaemeniis late discurrere campis,
²²⁵ In tutam trepidos numquam Babylona coegi.
 Arva super Cyri, Chaldaeiue ultima regni
 Qua rapidus Ganges et qua Nysaeus Hydaspes
 Accedunt pelago, Phoebi surgentis ab igne
 Iam propior, quam Persis, eram: tamen omnia vincens
²³⁰ Sustinui nostris vos tantum deesse triumphis:
 Solus et e numero regum telluris Eoae
 Ex aequo me Parthus adit. Nec munere Magni
 Stant semel Arsacidae. Quis enim post vulnera cladis
 Assyriae iustas Latii compescuit iras?
²³⁵ Tot meritis obstricta meis, nunc Parthia ruptis
 Excedat claustris vetitam per saecula ripam,
 Zeugmaque Pellaenum. Pompeio vincite, Parthi;
 Vinci Roma volet. Regem parere iubenti
 Ardua non piguit, positisque insignibus aulae
²⁴⁰ Egreditur, famuli raptos indutus amictus.
 In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
 Quanto igitur mundi dominis securius aevum
 Verus pauper agit! Dimisso in litora rege,
 Ipse per Icariae scopulos, Ephesumque relinquens,
²⁴⁵ Et placidi Colophona maris, spumantia parvae
 Radit saxa Sami: spirat de litore Coe

Aura fluens: Gnidon inde fugit, claramque relinquit
 Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undae
 Compensat medio pelago. Pamphylia puppi
²⁵⁰ Occurrit tellus: nec se committere muris
 Ausus adhuc ullis, te primum, parva Phaseli,
 Magnus adit. Nam te metui vetat incola rarus.
 Exhaustaeque domus populis; maiorque carinae,
 Quam tua, turba fuit. Tendens hinc carbasa rursus
²⁵⁵ Iam Taurum, Tauroque videt Dipsunta cadentem.
 Crederet hoc Magnus, pacem cum praestitit undis
 Et sibi consultum. Cilicum per litora tutus
 Parva puppe fugit: sequitur pars magna senatus
 Ad profugum collecta ducem: parvisque Celendris,
²⁶⁰ Qua portu mittitque rates recipitque Selinus,
 In Procerum coetu tandem moesta ora resolvit
 Vocibus his Magnus: Comites bellicae fugaeque,
 Atque instar patriae, quamvis in litore nudo,
 In Cilicum terra, nullis circumdatus armis
²⁶⁵ Consulem, rebusque novis exordia quaeram,
 Ingentes praestate animos: non omnis in arvis
 Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,
 Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas
 Excutere. An Libyae Marium potuere ruinae
²⁷⁰ Erigere in fascis, plenae et reddere fastis:
 Me pressum leviori manu Fortuna tenebit?
 Mille meae Graio volvuntur in aequore puppes,
 Mille duces: sparsit potius Pharsalia nostras,
 Quam subvertit, opes. Sed me vel sola tueri
²⁷⁵ Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,
 Et nomen, quod mundus amat. Vos pendite regna
 Viribus atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,

Quaenam Romanis deceat succurrere rebus.
 Ast ego curarum, proceres, arcana mearum
²⁸⁰ Expromam, mentisque meae quo pondera vergant.
 Aetas Niliaci nobis suspecta tyranni est:
 Ardua quippe fides robustos exigit annos.
 Hinc anceps dubii terret sollertia Mauri:
 Namque memor generis Carthaginiis impia proles
²⁸⁵ Imminet Hesperiae, multusque in pectore vano est
 Hannibal; obliquo maculat qui sanguine regnum,
 Et Numidas contingit avos, iam supplice Varo
 Intumuit, viditque loco Romana secundo.
 Quare agite, Eoum, comites, properemus in orbem.
²⁹⁰ Dividit Euphrates ingentem gurgite mundum,
 Caspiaque immensos seducunt claustra recessus,
 Et polus Assyrias alter noctesque diesque
 Vertit, et abruptum est nostro mare discolor unda,
 Oceanusque suos. Regnandi sola voluntas.
²⁹⁵ Celsior in campis sonipes, et fortior arcus;
 Nec puer aut senior letales tendere nervos
 Segnis, et a nulla mors est incerta sagitta.
 Primi Pellaeas arcu fregere sarissas,
 Bactraque Medorum sedem, murisque superbam
³⁰⁰ Assyrias Babylona domos. Nec pila timentur
 Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,
 Experti Scythicas, Crasso pereunte, sagittas.
 Spicula nec solo spargunt fidentia ferro;
 Stridula sed multo saturantur tela veneno.
³⁰⁵ Vulnere parva nocent, fatumque in sanguine summo est
 O utinam non tanta mihi fiducia saeviis
 Esset in Arsacidis! Fatis nimis aemula nostris
 Fata movent Medos, multumque in gente deorum est

Effundam populos alia tellure revulsos,
³¹⁰ Excitosque suis immittam sedibus ortus.
 Quodsi nos Eoa fides et barbara fallunt
 Foedera, vulgati supra commercia mundi
 Naufragium Fortuna ferat. Non regna precabor,
 Quae feci; sed magna feram solatia mortis
³¹⁵ Orbe iacens alio, nihil haec in membra cruenta,
 Nil socerum fecisse pie. Sed cuncta revolvens
 Vitae fata meae, semper venerabilis illa
 Orbis parte fui: quantus Maeotida supra!
 Quantus apud Tanaim toto conspectus in ortu!
³²⁰ Quas magis in terras nostrum felicibus actis
 Nomen abit, aut unde redit maiore triumpho?
 Roma, fave coeptis: quid enim tibi laetius umquam
 Praestiterint superi, quam, si civilia Partho
 Milite bella geras, tantam consumere gentem,
³²⁵ Et nostris miscere malis? Cum Caesaris arma
 Concurrent Medis, aut me Fortuna necesse est
 Vindicet, aut Crassos. Sic fatus, murmure sentit
 Consilium damnasse viros: quos Lentulus omnes
 Virtutis stimulis et nobilitate dolendi
³³⁰ Praecessit, dignasque tulit modo consule voces:
 Siccine Thessaliae mentem fregere ruinae?
 Una dies mundi damnavit fata? secundum
 Emathiam lis tanta datur? iacet omne cruenti
 Vulneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
³³⁵ Parthorum Fortuna pedes? Quid transfuga mundi
 Terrarum totos tractus coelumque perosus,
 Adversosque polos alienaque sidera quaeris,
 Chaldaeos culture deos, et barbara sacra,
 Parthorum famulus? Quid caussa obtenditur armis

- ³⁴⁰ Libertatis amor? Miserum quid decipis orbem,
Si servire potes? Te, quem Romana regentem
Horruit auditu, quem captos ducere reges
Vidit ab Hyrcanis, Indoque a litore, silvis,
Deiectum fatis, humilem, fractumque videbit,
- ³⁴⁵ Extolletque animos Latium vesanus in orbem,
Se simul, et Romam, Pompeio supplice, mensus?
Nil animis fatisque tuis effabere dignum:
Exiget ignorans Latiae commercia linguae,
Ut lacrimis se, Magne roges. Patimurne pudoris
- ³⁵⁰ Hoc vulnus, clades ut Parthia vindicet ante
Hesperias, quam Roma suas? Civilibus armis
Elegit te nempe ducem. Quid vulnera nostra
In Scythicos spargis populos, cladesque latentes?
Quid Parthos transire doces? Solatia tanti
- ³⁵⁵ Perdit Roma mali, nullos admittere reges
Sed civi servire suo. Iuvat ire per orbem
Ducentem saevas Romana in moenia gentes,
Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?
Qui solus regum, fato celante favorem.
- ³⁶⁰ Defuit Emathiae, nunc tantas ille lacesset
Auditi victoris opes, aut iungere fata
Tecum, Magne, volet? Non haec fiducia genti est.
Omnis in Arcto is populus quicumque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, et mortis amator.
- ³⁶⁵ Quidquid ad Boos tractus mundique teporem
Labitur, emollit gentes dementia coeli.
Illic et laxas vestes, et fluxa virorum
Velamenta vides. Parthus per Medica rura,
Sarmaticos inter campos, effusaque plano
- ³⁷⁰ Tigridis arva solo, nulli superabilis hosti est

Libertate fugae: sed non, ubi terra tumebit,
 Aspera conscendet montis iuga; nec per opacas
 Bella geret tenebras incerto debilis arcu,
 Nec franget nando violenti vorticis amnem,
³⁷⁵ Nec tota in pugna perfusus sanguine membra
 Exiget aestivum calido sub pulvere solem.
 Non aries illis, non ulla est machina belli:
 Haud fossas implere valent: Parthoque sequente
 Murus erit, quodcumque potest obstare sagittae.
³⁸⁰ Pugna levis, bellumque fugax, turmaeque vagante,
 Et melior cessisse loco, quam pellere, miles.
 Illita tela dolis, nec Martem cominus umquam
 Ausa pati virtus, sed longe tendere nervos,
 Et, quo ferre velint, permittere vulnera ventis.
³⁸⁵ Ensis habet vires, et gens quaecumque virorum est,
 Bella gerit gladiis; nam Medos proelia prima
 Exarmant, vacuaeque iubent remeare pharetrae.
 Nulla manus illis fiducia, tota veneni est.
 Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli
³⁹⁰ Cum ferro venisse parum est? Tentare pudendum
 Auxilium tanti est, toto divisus ut orbe
 A terra moriari tua? tibi barbara tellus
 Incumbat? te parva tegant ac vilia busta,
 Invidiosa tamen, Crasso quaerente sepulchrum?
³⁹⁵ Sed tua sors levior, quoniam mors ultima poena est,
 Nec metuenda viris. At non Cornelia letum
 Infando sub rege timet. Num barbara nobis
 Est ignota Venus, quas ritu caeca ferarum
 Polluit innumeris leges et foedera tetae
⁴⁰⁰ Coniugibus? thalamique patent secreta nefandi.
 Inter mille nurus epulis vesana meroque

Regia non ullos exceptos legibus horret
 Concubitus: tot femineis complexibus unum
 Non lassat nox una marem. Iacuere sorores
⁴⁰⁵ In fratrum thalamis, sacrataque pignora matrum.
 Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti
 Oedipodionias infelix fabula Thebas:
 Parthorum dominus quoties sic sanguine mixto
 Nascitur Arsacides! Cui fas implere parentem,
⁴¹⁰ Quid rear esse nefas? Proles tam clara Metelli
 Stabit barbarico coniux millesima lecto:
 Quamquam non ulli plus regia, Magne, vacabit
 Saevitia stimulante Venus, titulisque virorum.
 Nam quo plura iuvent Parthum portenta, fuisse
⁴¹⁵ Hanc sciet et Crassi: ceu pridem debila fati
 Assyrii, trahitur cladis captiva vetustae.
 Haereat Eoae vulnus miserabile sortis;
 Non solum auxilium funesto a rege petisse,
 Sed gessisse prius bellum civile pudebit.
⁴²⁰ Nam quod apud populos crimen socerique tuumque
 Maius erit, quam quod, vobis miscentibus arma,
 Crassorum vindicta perit? Incurrere cuncti
 Debuerant in Bactra duces, et ne qua vacarent
 Arma, vel Arctoum Dacis Rhenique catervis
⁴²⁵ Imperii nudare latus, dum perfida Susa
 In tumulos prolapsa virum, Babylonque iacerent.
 Assyriae paci finem, Fortuna, precamur:
 Et, si Thessaliae bellum civile peractum est,
 Ad Partho, qui vicit, eat. Gens unica mundi est,
⁴³⁰ De qua Caesareis possim gaudere triumphis.
 Non tibi, cum primum gelidum transibis Araxen,
 Umbra senis moesti Scythicis confixa sagittis

Ingeret has voces? Tu, quem post funera nostra
 Ultorem cinerum nudae speravimus umbrae,
⁴³⁵ Ad foedus pacemque venis? Tunc plurima cladis
 Occurrent monimenta tibi: quae moenia trunci
 Lustrarunt cervice duces, ubi nomina tanta
 Obruit Euphrates, et nostra cadavera Tigris
 Detulit in terras, ac reddidit. Ire per ista
⁴⁴⁰ Si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem
 Thessalia placare potes. Quin respicis orbem
 Romanum? Si regna times proiecta sub Austro,
 Infidumque Iubam, petimus Pharon arvaque Lagi.
 Syrtibus hinc Libycis tuto est Aegyptus: at inde
⁴⁴⁵ Gurgite septeno rapidus mare submovet amnis:
 Terra suis contenta bonis, non indiga mercis
 Aut Iovis: in solo tanta est fiducia Nilo.
 Sceptra puer Ptolemaeus habet, tibi debita, Magne,
 Tutelae commissa tuae. Quis nominis umbram
⁴⁵⁰ Horreat? Innocua est aetas: nec iura fidemque
 Respectumque deum veteris speraveris aulae.
 Nil pudet adsuetos sceptris: mitissima sors est
 Regnorum sub rege novo. Non plura locutus
 Impulit huc animos. Quantum spes ultima rerum
⁴⁵⁵ Libertatis habet! Victa est sententia Magni.
 Tunc Cilicum liquere solum, Cyproque citatas
 Immisere rates, nullas cui praetulit aras
 Undae diva memor Paphiae, si numina nasci
 Credimus, aut quemquam fas est coepisse deorum.
⁴⁶⁰ Haec ubi deseruit Pompeius litora, totos
 Emensus Cypri scopulos, quibus exit in Austrum,
 Inde maris vasti transverso vertitur aestu:
 Nec tenuit gratum nocturno lumine montem,

Infimaque Aegypti pugnaci litora velo
⁴⁶⁵ Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili
 In vada decurrit Pelusia septimus amnis.
 Tempus erat, quo Libra pares examinat horas,
 Non uno plus aequa die, noctique rependit
 Lux minor hibernae verni solatia damni.
⁴⁷⁰ Comperit ut regem Casio se monte tenere,
 Flectit iter: nec Phoebus adhuc, nec carbasa languent.
 Iam rapido speculator eques per litora cursu
 Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.
 Consilii vix tempus erat: tamen omnia monstra
⁴⁷⁵ Pellaeae colere domus: quos inter Achoreus,
 Iam placidus senio, fractisque modestior annis,
 (Hunc genuit, custos Nili crescentis in arva,
 Memphis vana sacrit; illo cultore deorum
 Lustra suae Phoebes non unus vixerat Apis)
⁴⁸⁰ Consilii vox prima fuit; meritumque, fidemque,
 Sacraque defuncti iactavit pignora patris.
 Sed, melior suadere malis, et nosse tyrannos,
 Ausus Pompeium leto damnasse Pothinus:
 Ius et fas multos faciunt, Ptolemaee, nocentes.
⁴⁸⁵ Dat poenas laudata fides, cum sustinet, inquit,
 Quos Fortuna premit. Fatis accede deisque,
 Et cole felices; miseros fuge. Sidera terra
 Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto.
 Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
⁴⁹⁰ Incipit: evertitque arces respectus honesti.
 Libertas scelerum est, quae regna invisa tuetur,
 Sublatusque modus gladiis. Facere omnia saeve
 Non impune licet, nisi cum facis. Exeat aula,
 Qui vult esse pius. Virtus et summa potestas

⁴⁹⁵ Non coeunt: semper metuet, quem saeva pudebunt.
 Non impune tuos Magnus contemserit annos;
 Qui te nec victos arcere a litore nostro
 Posse putat. Neu te sceptris privaverit hospes,
 Pignora sunt propiora tibi: Nilonque Pharonque,
⁵⁰⁰ Si regnare piget, damnatae redde sorori.
 Aegyptum certe Latiis tueamur ab armis.
 Quidquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,
 Nec victoris erit. Toto iam pulsus ab orbe,
 Postquam nulla manet rerum fiducia, quaerit,
⁵⁰⁵ Cum qua gente cadat: rapitur civilibus umbris.
 Nec soceri tantum arma fugit: fugit ora senatus,
 Cuius Thessalicas saturat pars magna volucres:
 Et metuit gentes, quas uno in sanguine mixtas
 Deseruit: regesque timet, quorum omnia mersit:
⁵¹⁰ Thessaliaeque reus, nulla tellure receptus,
 Sollicitat nostrum, quem nondum prodidit, orbem.
 Iustior in Magnum nobis, Ptolemaee, querelae
 Causa data est. Quid sepositam semperque quietam
 Crimine bellorum maculas Pharon, arvaque nostra
⁵¹⁵ Victori suspecta facis? cur sola cadenti
 Haec placuit tellus, in quam Pharsalica fata
 Conferres, poenasque tuas? Iam crimen habemus,
 Purgandum gladio, quod nobis sceptrum senatus
 Te suadente dedit. Votis tua fovimus arma.
⁵²⁰ Hoc ferrum, quod fata iubent proferre, paravi
 Non tibi, sed victo. Feriam tua viscera, Magne:
 Malueram soceri: rapimur, quo cuncta feruntur.
 Tene mihi dubitas an sit violare necesse,
 Cum liceat? Quae te nostri fiducia regni
⁵²⁵ Huc agit, infelix? Populum non cernis inermem,

Arvaque vix refluo fodientem mollia Nilo?
 Metiri sua regna decet viresque fateri.
 Tu, Ptolemaee, potes Magni fulcire ruinam,
 Sub qua Roma iacet? bustum cineresque movere
⁵³⁰ Thessalicos audes, bellumque in regna vocare?
 Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis:
 Pompeii nunc castra placent, quae deserit orbis?
 Nunc, victoris opes et cognita fata lacesis?
 Adversis non deesse decet, sed laeta secutos.
⁵³⁵ Nulla fides umquam miseros elegit amicos.
 Adsensere omnes sceleri. Laetatur honore
 Rex puer insueto, quod iam sibi tanta licere
 Permittant famuli. Sceleri delectus Achilles.
 Perfida qua tellus Casiis excurrit arenis,
⁵⁴⁰ Et vada testantur iunctas Aegyptia Syrtes,
 Exiguam sociis monstri gladiisque carinam
 Instruit. O superi, Nilusne et barbara Memphis,
 Et Pelusiaci tam mollis turba Canopi
 Hos animos? Sic fata premunt civilia mundum?
⁵⁴⁵ Sic Romana iacent? Ullusue in cladibus istis
 Est locus Aegypto, Phariusque admittitur ensis?
 Hanc certe servate fidem, civilia bella:
 Cognatas praestate manus, externaque monstra
 Pellite, si meruit tam claro nomine Magnus
⁵⁵⁰ Caesaris esse nefas. Tanti; Ptolemaee, ruinam
 Nominis haud metuis coeloque tonante, profanas
 Inseruisse manus, impure ac semivir, audes?
 Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru
 Invectus, regumque potens, vindexque senatus,
⁵⁵⁵ Victorisque gener; Phario satis esse tyranno
 Quod poterat, Romanus erat. Quid viscera nostra

Scrutaris gladio Nescis, puer improbe, nescis,
 Quo tua sit fortuna loco: iam iure sine ullo
 Nili sceptrata tenes: cecidit civilibus armis,
⁵⁶⁰ Qui tibi regna dedit. Iam vento vela negarat
 Magnus, et auxilio remorum infanda petebat
 Litora: quem contra non longa vecta biremi
 Adpulerat scelerata manus: Magnoque patere
 Fingens regna Phari, celsae de puppe carinae
⁵⁶⁵ In parvam iubet ire ratem, litusque malignum
 Incusat, bimaremque vadis frangentibus aestum,
 Qui vetet externas terris advertere classes.
 Quodnisi fatorum leges intentaque iussu
 Ordinis aeterni miserae vicinia mortis
⁵⁷⁰ Damnatum leto traherent ad litora Magnum,
 Non ulli comitum sceleris praesagia deerant:
 Quippe, fides si pura foret, si regia Magno
 Sceptrorum auctori vera pietate pateret,
 Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
⁵⁷⁵ Sed cedit fati, classemque relinquere iussus
 Obsequitur, letumque iuvat praeferre timori.
 Ibat in hostilem praeceps Cornelia puppim,
 Hoc magis impatiens egresso deesse marito,
 Quod metuit clades. Remane, temeraria coniunx,
⁵⁸⁰ Et tu, nate, precor, longeque e litore casus
 Expectate meos: et in hac cervice tyrannum
 Explore fidem, dixit. Sed dura vetanti
 Tendeat geminas amens Cornelia palmas:
 Quo sine me, crudelis, abis? Iterumne relinquer,
⁵⁸⁵ Thessalicis submota malis? Numquam omine laeto
 Distrahimur miseri. Poteras non flectere puppim,
 Cum fugeres, alio, latebrisque relinquere Lesbi,

Omnibus a terris si nos arcere parabas.
 An tantum in fluctus placeo comes? Haec ubi frustra
 590 Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:
 Attonitoque metu nec quoquam avertere visus,
 Nec Magnum spectare potest. Stetit anxia classis
 Ad ducis eventum, metuens non arma nefasque,
 Sed ne submissis precibus Pompeius adoret
 595 Sceptra sua donata manu. Transire parantem
 Romanus Pharia miles de puppe salutat
 Septimius: qui (pro superum pudor!) arma satellites
 Regia gestabat posito deformia pilo:
 Immanis, violentus, atrox, nullaue ferarum
 600 Mitior in caedes. Quis non, Fortuna, putasset
 Parcere te populis, quod bello haec dextra vacasset,
 Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses?
 Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,
 Heu, facinus civile tibi. Victoribus ipsis
 605 Dedecus, et numquam superum caritura pudore
 Fabula; Romanus regi sic paruit ensis,
 Pellaeusque puer gladio tibi colla recidit,
 Magne, tuo. Qua posteritas in saecula mittet
 Septimium fama? scelus hoc quo nomine dicent,
 610 Qui Bruti dixere nefas? Iam venerat horae
 Terminus extremae, Phariamque ablatas in alnum
 Perdiderat iam iura sui. Tunc stringere ferrum
 Regia monstra parant. Ut vidit cominus enses,
 Involvit vultus, atque, indignatus apertum
 615 Fortunae praestare caput, tunc lumina pressit,
 Continuitque animam, ne quas effundere voces
 Posset, et aeternam fletu corrumpere tamam.
 At postquam mucrone latus funestus Achillas

Perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum,
⁶²⁰ Despexitque nefas, servatque immobile corpus,
 Seque probat moriens, atque haec in pectore volvit:
 Saecula Romanos numquam tacitura labores
 Attendunt, aevumque sequens speculatur ab omni
 Orbe ratem, Phariamque fidem. Nunc consule famae.
⁶²⁵ Fata tibi longae fluxerunt prospera vitae:
 Ignorant populi, si non in morte probaris,
 An scieris adversa pati. Ne cede pudori,
 Auctoremque dole fati. Quacumque feriris,
 Crede manum soceri. Spargant lacerentque licebit,
⁶³⁰ Sum tamen, o superi, felix, nullique potestas
 Hoc auferre deo. Mutantur prospera vitae:
 Non fit morte miser. Videt hanc Cornelia caedem,
 Pompeiusque meus. Tanto patientius, oro,
 Claude, dolor, gemitus: natus coniuxque, peremptum
⁶³⁵ Si mirantur, amant. Talis custodia Magno
 Mentis erat: ius hoc animi morientis habebat.
 At non tam patiens Cornelia cernere saevum
 Quam perferre nefas, miserandis aethera complet
 Vocibus: o coniunx, ego te scelerata peremi:
⁶⁴⁰ Letiferae tibi caussa morae fuit avia Lesbos,
 Et prior in Nili pervenit litora Caesar.
 Nam cui ius alii sceleris? Sed, quisquis in istud
 A superis immisse caput, vel Caesaris irae
 Vel tibi prospiciens, nescis, crudelis, ubi ipsa
⁶⁴⁵ Viscera sint Magni: properas, atque ingeris ictus,
 Qua votum est victo. Poenas non morte minores
 Pendat, et ante meum videat caput. Haud ego culpa
 Libera bellorum, quae matrum sola per undas
 Et per castra comes, nullis absterrita fatis,

- ⁶⁵⁰ Victum, quod reges etiam timuere, recepi.
Hoc merui, coniux, in tuta puppe relinqui?
Perfide, parcebas? te fata extrema petente,
Vita digna fui? Moriar, nec munere regis.
Aut mihi praecipitem, nautae, permittite saltum,
- ⁶⁵⁵ Aut laqueum collo tortosque aptare rudentes:
Aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.
Pompeio praestare potest, quod Caesaris armis
Imputet. O saevi, properantem in fata tenetis
Vivis adhuc, coniux, et iam Cornelia non est
- ⁶⁶⁰ Iuris, Magne, sui. Prohibent accersere mortem:
Servor victori. Sic fata, interque suorum
Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.
At Magni cum terga sonent et pectora ferro,
Permansisse decus sacrae venerabile formae,
- ⁶⁶⁵ Iratamque deis faciem, nil ultima mortis
Ex habitu vultuque viri mutasse, fatentur
Qui lacerum videre caput. Nam saevus in ipso
Septimius sceleris maius scelus invenit actu:
Ac reteggit sacros, scisso velamine, vultus
- ⁶⁷⁰ Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,
Collaque in obliquo ponit languentia transtro.
Tunc nervos venasque secat, nodosaque frangit
Ossa diu: nondum artis erat, caput ense rotare.
At postquam trunco cervix abscisa recessit,
- ⁶⁷⁵ Vindicat hoc Pharius dextra gestare satelles.
Degener atque operae, miles Romane, secundae,
Pompeii diro sacrum caput ense recidis,
Ut non ipse feras? Pro summi fata pudoris!
Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda
- ⁶⁸⁰ Regibus hirta coma, et generosa fronte decora

Caesaries comprehensa manu est, Pharioque veruto,
 Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsan
 Singultus animae, dum lumina nuda rigescunt,
 Suffixum caput est, quo numquam bella iubente
⁶⁸⁵ Pax fuit: hoc leges, Campumque, et rostra movebat:
 Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
 Nec satis infando fuit hoc vidisse tyranno:
 Vult sceleri superesse fidem. Tunc arte nefanda
 Submota est capiti tabes: raptoque cerebro
⁶⁹⁰ Exsiccata cutis, putrisque effluxit ab alto
 Humor, et infuso facies solidata veneno est.
 Ultima Lageae stirpis, perituraque proles,
 Degener, incestae sceptris cessure sororis,
 Cum tibi sacrato Macedon servetur in antro,
⁶⁹⁵ Et regum cineres exstructo monte quiescant,
 Cum Ptolemaeorum manes seriemque pudendam
 Pyramides claudant, indignaque Mausolea:
 Litora Pompeium feriunt, truncusque vadosis
 Huc illuc iactatur aquis? Adeone molesta
⁷⁰⁰ Totum cura fuit socero servare cadaver?
 Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
 Pertulit: hac illum summo de culmine rerum
 Morte petit, cladesque omnes exegit in uno
 Saeva die, quibus immunes tot praestitit annos:
⁷⁰⁵ Pompeiusque fuit, qui numquam mixta videret
 Laeta malis: felix nullo turbante deorum,
 Et nullo parcente miser. Semel impulit illum
 Dilata Fortuna manu. Pulsatur arenis,
 Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu
⁷¹⁰ Ludibrium pelagi: nullaque manente figura,
 Una nota est Magno capitis factura revulsi.

Ante tamen Pharias victor quam tangat arenas,
 Pompeio raptim tumulum Fortuna paravit,
 Ne iaceat nullo, vel ne meliore sepulchro.
⁷¹⁵ E latebris pavidus decurrit ad aequora Cordus.
 Quaestor ab Idalio Cinyraeae litore Cypri
 Infaustus Magni fuerat comes. Ille per umbras
 Ausus ferre gradum, victum pietate timorem
 Compulit, ut mediis quaesitum corpus in undis
⁷²⁰ Duceret ad terram, traheretque ad litora Magnum.
 Lucis moesta parum per densas Cynthia nubes
 Praebeat; cano sed discolor aequore truncus
 Conspicitur. Tenet ille ducem complexibus arctis,
 Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
⁷²⁵ Exspectat fluctus, pelagoque iuvante cadaver
 Impellit. Postquam sicco iam litore sedit,
 Incubuit Magno, lacrimasque effudit in omne
 Vulnus, et ad superos obscuraque sidera fatur:
 Non pretiosa petit cumulato ture sepulchra
⁷³⁰ Pompeius, Fortuna, tuus; non pinguis ad astra
 Ut ferat e membris Eoos fumus odores,
 Ut Romana suum gestent pia colla parentem,
 Praeferat ut veteres feralis pompa triumphos,
 Ut resonent cantu tristi fora, totus ut ignem
⁷³⁵ Proiectis moerens exercitus ambiat armis.
 Da vilem Magno plebei funeris arcam,
 Quae lacerum corpus siccos effundat in ignes.
 Robora non desint misero, nec sordidus ustor.
 Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso
⁷⁴⁰ Crine iacet, subicique facem complexa maritum
 Imperat, extremo sed abest a munere busti
 Infelix coniux, nec adhuc a litore longe est.

Sic fatus, parvos iuvenis procul adspicit ignes,
 Corpus, vile suis, nullo custode cremantes.
⁷⁴⁵ Inde rapit flammās, semiustaque robora membris
 Subducens, Quaecumque es, sit, neglecta, nec ulli
 Cara tuo, sed Pompeio felicior umbra,
 Quod iam compositum violat manus hospita bustum,
 Da veniam; si quid sensus post fata relictum est,
⁷⁵⁰ Cedis et ipsa rogo, paterisque haec damna sepulchri,
 Teque pudet sparsis Pompeii manibus, uri.
 Sic fatur, plenusque sinus ardente favilla
 Pervolat ad truncum; qui fluctu paene relatus
 Litore pendebat. Summas dimovit arenas,
⁷⁵⁵ Et collecta procul lacerae fragmenta carinae
 Exigua trepidus posuit scrobe. Nobile corpus
 Robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:
 Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.
 Ile sedens iuxta flammās: O maxime, dixit,
⁷⁶⁰ Ductor, et Hesperii maiestas nominis una,
 Si tibi iactatu pelagi, si funere nullo
 Tristior iste rogos; manes animamque potentem
 Officiis averte meis: iniuria fati
 Hoc fas esse iubet; ne ponti belua quidquam,
⁷⁶⁵ Ne fera, ne volucres, ne saevi Caesaris ira
 Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam,
 Romana succense manu. Fortuna recursus
 Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent
 Tam sacri cineres, sed te Cornelia, Magne,
⁷⁷⁰ Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.
 Interea parvo signemus litora saxo,
 Ut nota sit busti; si quis placare peremptum
 Forte volet, plenos et reddere mortis honores;

Inveniat trunci cineres, et norit arenas,
⁷⁷⁵ Ad quas, Magne, tuum referat caput. Haec ubi fatus,
 Excitat invalidas admoto fomite flammās.
 Carpitur, et lentum Magnus destillat in ignem,
 Tabe fovens bustum. Sed iam percusserat astra
 Aurorae praemissa dies: ille, ordine rupto
⁷⁸⁰ Funeris, adtonitus latebras in litore quaerit.
 Quam metuis, demens, isto pro crimine poenam,
 Quo te fama loquax omnes accepit in annos
 Condita laudabit Magni socer impius ossa:
 I modo securus veniae, fassusque sepulchrum
⁷⁸⁵ Posce caput. Cogit pietas imponere finem
 Officio. Semiusta rapit resolutaque nondum
 Ossa satis, nervis et inustis plena medullis
 Aequorea restinguit aqua, congestaque in unum
 Parva clausit humo. Tunc, ne levis aura resectos
⁷⁹⁰ Auferret cineres, saxo compressit arenam:
 Nautaque ne bustum religato fune moveret,
 Inscriptis sacrum semiusto stipite nomen:
 HIC SITUS EST MAGNUS. Placet hoc, Fortuna, sepulchrum
 Dicere Pompeii, quo condi maluit illum,
⁷⁹⁵ Quam terra caruisse socer? Temeraria dextra,
 Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes
 Includis? Situs est, qua terra extrema refuso
 Pendet in Oceano. Romanum nomen et omne
 Imperium Magno est tumuli modus. Obrue saxa,
⁸⁰⁰ Crimine plena deum. Si tota est Herculis Oete,
 Et iuga tota vacant Bromio Nyseia, quare
 Unus in Aegypto Magno lapis Omnia Lagi
 Arva tenere potest, si nullo cespite nomen
 Haeserit. Erremus populi, cinerumque tuorum,

805 Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
 Quodsi tam sacro dignaris nomine saxum,
 Adde actus tantos, monimentaue maxima rerum:
 Adde truces Lepidi motus, Alpinaue bella,
 Armaue Sertori, revocato consule, victa,
 810 Et currus, quos egit eques: commercia tuta
 Gentibus, et pavidos Cilicas maris. Adde subactam
 Barbariem, gentesque vagas, et quidquid in Euro
 Regnorum Boreaue iacet. Dic semper ab armis
 Civilem repetisse togam: ter curribus actis
 815 Contentum patriae multos donasse triumphos.
 Quis capit haec tumulus? Surgit miserabile bustum
 Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
 Fastorum: solitumque legi super alta deorum
 Culmina, et exstructos spoliis hostilibus arcus,
 820 Haud procul est ima Pompeii nomen arena,
 Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,
 Quod, nisi monstratum, Romanus transeat hospes.
 Noxia civili tellus Aegyptia fato,
 Haud equidem immerito Cumanae carmine vatis
 825 Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora
 Hesperius miles, ripasque aestate tumentes.
 Quid tibi saeva precer pro tanto crimine tellus?
 Vertat aquas Nilus, quo nascitur orbe, retentus,
 Et steriles egeant hibernis imbribus agri,
 830 Totaue in Aethiopum putres solvaris arenas.
 Nos in templa tuam Romana accepimus Isin,
 Semicanesque deos, et sistra iubentia luctus,
 Et quem tu plangens hominem testaris Osirin:
 Tu nostros, Aegypte, tenes in pulvere Manes.
 835 Tu quoque, cum saevo dederis iam templa tyranno,

Nondum Pompeii cineres, o Roma, petisti:
 Exsul adhuc iacet umbra ducis. Si saecula prima
 Victoris timuere minas: nunc excipe saltem
 Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu
 840 Invisa tellure sedent. Quis busta timebit?
 Quis sacris dignam movisse verebitur umbram?
 Imperet hoc nobis utinam scelus, et velit uti
 Nostro Roma sinu: satis o nimiumque beatus,
 Si mihi contingat manes transferre revulsos
 845 Ausoniam, si tale ducis violare sepulchrum.
 Forsitan, aut sulco sterili cum poscere finem
 A superis, aut Roma volet feralibus Austris,
 Ignibus aut nimiis, aut terrae tecta moventi,
 Consilio iussuque deum transibis in urbem,
 850 Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.
 Nunc quis ad exustam Cancro torrente Syenen
 Ibit, et imbrifera siccas sub Pleiade Thebas,
 Spectator Nili: quis rubri stagna profundi,
 Aut Arabum portus mercis mutator Eoae,
 855 Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,
 Et cinis in summis forsant turbatus arenis
 Advertet, manesque tuos placare iuvabit,
 Et Casio praeferre Iovi? Nil ista nocebunt
 Famae busta tuae. Templis auroque sepultus
 860 Vilior umbra fores: nunc est pro numine summo,
 Hoc tumulo Fortuna iacens. Augustius aris
 Victoris Libyco pulsatur in aequore saxum.
 Tarpeiis qui saepe deis sua tura negarunt,
 Inclusum fusco venerentur cespite numen.
 865 Proderit hoc olim, quod non mansura sepulcri
 Ardua marmoreo surrexit pondere moles.

Pulveris exigui sparget non longa vetustas
Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt
Argumenta tuae. Veniet felicior aetas,
⁸⁷⁰ Qua sit nulla fides saxum monstrantibus istud:
Atque erit Aegyptus populis fortasse nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis.

Liber IX

- ¹ At non in Pharia manes iacuere favilla,
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram:
Prosiluit busto, semustaque membra relinquens
Degeneremque rogum, sequitur convexa Tonantis,
- ⁵ Qua niger astriferis connectitur axibus aer,
Quaque patet terras inter lunaeque meatus,
(Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita patientes aetheris imi
Fecit) et aeternos animam collegit in orbes.
- ¹⁰ Non illuc auro positi, nec ture sepulti
Perveniunt. Illic postquam se lumine vero
Implevit, stellasque vagas miratur, et astra
Fixa polis, vidit quanta sub nocte iaceret
Nostra dies, risitque sui ludibria trunci.
- ¹⁵ Hinc super Emathiae campos, et signa cruenti
Caesaris, ac sparsas volitavit in aequore classes;
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti
Sedit, et invicti posuit se mente Catonis.
Ille, ubi pendebant casus, dubiumque manebat,
- ²⁰ Quem mundi dominum facerent civilia bella,
Oderat et Magnum, quamvis comes isset in arma,
Auspiciis raptus patriae ductuque senatus:
At post Thessalicas clades iam pectore toto
Pompeianus erat. Patriam tutore carentem
- ²⁵ Excepit, populi trepidantia membra refovit,
Ignavis manibus proiectos reddidit enses,
Nec regnum cupiens gessit civilia bella,
Nec servire timens. Nil caussa fecit in armis
Ipse sua: totae post Magni funera partes

- ³⁰ Libertatis erant: quas ne per litora fusas
Colligeret rapido victoria Caesaris actu,
Corcyrae secreta petit, ac mille carinis
Abstulit Emathiae secum fragmenta ruinae.
Quis ratibus tantis fugientia crederet ire
- ³⁵ Agmina? quis pelagus victas arctasse carinas?
Dorida tunc Malean, et apertam Taenaron umbris,
Inde Cythera petit: Boreaque urgente carinas
Creta fugit: Dictaea legit, cedentibus undis,
Litora. Tunc ausum classi praecludere portus
- ⁴⁰ Impulit ac saevas meritum Phycunta rapinas
Sparsit: et hinc placidis alto delabitur auris
In litus, Palinure, tuum: (neque enim aequore tantum
Ausonio monumenta tenes, portusque quietos
Testatur Libye Phrygio placuisse magistro;)
- ⁴⁵ Cum procul ex alto tendentes vela carinae
Ancipites tenuere animos, sociosne malorum,
An veherent hostes. Praeceptis facit omne timendum
Victor, et in nulla non creditur esse carina.
Ast illae puppes luctus planctusque ferebant,
- ⁵⁰ Et mala vel duri lacrimas motura Catonis.
Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas
Privignique fugam tenuit, ne forte repulsus
Litoribus Phariis remearet in aequora truncus,
Ostenditque rogum non iusti flamma sepulchri:
- ⁵⁵ Ergo indigna fui, dixit, Fortuna, marito
Accendisse rogum, gelidosque effusa per artus
Incubuisse viro? laceros exurere crines?
Membraque dispersi pelago componere Magni?
Vulneribus cunctis largos infundere fletus?
- ⁶⁰ Ossibus et tepida vestes implere favilla,

Quidquid ab extincto licuisset tollere busto,
 In templis sparsura deum? Sine funeris ullo
 Ardet honore rogos: manis hoc Aegyptia forsā
 Obtulit officium grave manibus. O bene nudi
⁶⁵ Crassorum cineres! Pompeio contigit igni
 Inidia maiore deum. Similisne malorum
 Sors mihi semper erit? numquam dare busta licebit
 Coniugibus? numquam plenas plangemus ad urnas?
 Quid porro tumulis opus est, aut ulla requiris
⁷⁰ Instrumenta, dolor? Non toto pectore portas
 Impia Pompeium? non imis haeret imago
 Visceribus? Quaerat cineres victura superstes.
 Nunc tamen hinc longe qui fulget luce maligna
 Ignis, adhuc aliquid. Phario de litore surgens,
⁷⁵ Ostendit mihi, Magne, tui. Iam flamma resedit,
 Pompeiumque ferens vanescit solis ad ortus
 Fumus, et invisi tendunt mihi carbasa venti.
 Non mihi nunc tellus Pompeio si qua triumphos
 Victa dedit, non alta terens Capitolia currus
⁸⁰ Grator: elapsus felix de pectore Magnus;
 Hunc volumus, quem Nilus habet, terraeque nocenti
 Non haerere queror: crimen commendat arenas.
 [Linquere, si qua fides, Pelusia litora nolo.]
 Tu pete bellorum casus, et signa per orbem,
⁸⁵ Sexte, paterna move: namque haec mandata reliquit
 Pompeius vobis in nostra condita cura:
 "Me cum fatalis leto damnaverit hora,
 Excipite, o nati, bellum civile, nec umquam,
 Dum tetris aliquis nostra de stirpe manebit,
⁹⁰ Caesaribus regnare vacet. Vel sceptrā, vel urbes
 Libertate sua validas impellite fama

Nominis: has vobis partes, haec arma relinquo.
 Inveniet classes, quisquis Pompeius in undas
 Venerit: et noster nullis non gentibus heres
⁹⁵ Bella dabit: tantum indomitos memoresque paterni
 Iuris habete animos. Uni parere decebit,
 Si faciet partes pro libertate, Catoni."
 Exsolvi tibi, Magne, fidem; mandata peregi.
 Insidiae valere tuae, deceptaque vixi,
¹⁰⁰ Ne mihi commissas auferrem perfida voces.
 Iam nunc te per inane chaos, per Tartara, coniux,
 Si sunt ulla, sequar: quam longo tradita leto,
 Incertum est: poenas animae vivacis ab ipsa
 Ante feram. Potuit cernens tua vulnera, Magne,
¹⁰⁵ Non fugere in mortem: planctu concussa peribit,
 Effluet in lacrimas; numquam veniemus ad enses,
 Aut laqueos, aut praecipites per inania iactus.
 Turpe, mori post te solo non posse dolore.
 Sic ubi fata, caput ferali obduxit amictu,
¹¹⁰ Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis
 Delituit: saevumque arcte complexa dolorem
 Perfruitur lacrimis, et amat pro coniuge luctum.
 Illam non fluctus stridensque rudentibus Euris
 Movit, et exsurgens ad summa pericula clamor:
¹¹⁵ Votaque sollicitis faciens contraria nautis,
 Composita in mortem iacuit, favitque procellis.
 Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis:
 Inde tenens pelagus, sed iam moderatior, Euris
 In Libycas egit sedes, et castra Catonis.
¹²⁰ Tristis, ut in multo mens est praesaga timore,
 Adspexit patrios comites e litore Magnus,
 Et fratrem: medias praeceps tunc fertur ad undas:

Dic ubi sit, germane, parens: stat summa caputque
 Orbis, an occidimus? Romanaque Magnus ad umbras
¹²⁵ Abstulit? Haec fatur: quem contra talia frater:
 O felix, quem Sors alias dispersit in oras,
 Quique nefas audis: oculos, germane, nocentes
 Spectato genitore fero. Non Caesaris armis
 Occubuit, dignoque perit auctore ruinae:
¹³⁰ Rege sub impuro Nilotica rura tenente,
 Hospitii fretus superis et munere tanto
 In proavos, cecidit donati victima regni.
 Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris:
 Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,
¹³⁵ Litore Niliaco socerum iam stare putavi.
 Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri
 Adfecere senis, quantum gestata per urbem
 Ora ducis, quae transfixo sublimia pilo
 Vidimus: haec, fama est, oculis victoria iniqui
¹⁴⁰ Servari; scelerisque fidem quaesisse tyrannum.
 Nam corpus Phariaene canes avidaeque volucres
 Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis
 Solverit, ignoro. Quaecumque iniuria fati
 Abstulit hos artus, superis haec crimina dono:
¹⁴⁵ Servata de parte queror. Cum talia Magnus
 Audisset, non in gemitus lacrimasque dolorem
 Effudit; iustaque furens pietate profatur:
 Praecipitate rates e sicco litore, nautae;
 Classis in adversos erumpat remige ventos:
¹⁵⁰ Ite, duces, mecum: numquam civilibus armis
 Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,
 Sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.
 Non ego Pellaeas arces, adytisque resectum

Corpus Alexandri pigra Mareotide mergam?
¹⁵⁵ Non mihi pyramidum tumulis evulsus Amasis
 Atque alii reges Nilo torrente natabunt?
 Omnia dent poenas nudo tibi, Magne, sepulchra:
 Evolvam busto iam numen gentibus Isin,
 Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,
¹⁶⁰ Et tectum lino spargam per vulgus Osirin,
 Suppositisque deis uram caput. Has mihi poenas
 Terra dabit: linquam vacuos cultoribus agros,
 Nec, Nilus cui crescat, erit: solusque tenebis
 Aegyptum populis, genitor, superisque fugatis.
¹⁶⁵ Dixerat, et classem saevas rapiebat in undas.
 Sed Cato laudatam iuvenis compescuit iram.
 Interea totis, audito funere Magni,
 Litoribus sonuit percussus planctibus aether:
 Exemploque carens et nulli cognitus aevo
¹⁷⁰ Luctus erat, mortem populos deflere potentis.
 Sed magis, ut visa est, lacrimis exhausta, solutas
 In vultus effusa comas, Cornelia puppi
 Egrediens, rursus geminato verbere plangunt.
 Ut primum in sociae pervenit litora terrae,
¹⁷⁵ Collegit vestes, miserique insignia Magni,
 Armaque, et impressas auro, quas gesserat olim,
 Exuvias, pictasque togas, velamina summo
 Ter conspecta Iovi, funestoque intulit igni.
 Ille fuit miserae Magni cinis. Accipit omnis
¹⁸⁰ Exemplum pietas, et toto litore busta
 Surgunt, Thessalicis reddentia manibus ignem.
 Sic, ubi, depastis submittere gramina campis
 Et renovare parans hibernas Apulus herbas,
 Igne foveat terras, simul et Garganus et arva

- ¹⁸⁵ Vulturis et calidi lucent buceta Matini.
Non tamen ad Magni pervenit gratius umbras
Omne quod in superos audet convicia vulgus,
Pompeiumque deis obicit, quam pauca Catonis
Verba, sed a pleno venientia pectore veri.
- ¹⁹⁰ Civis obit, inquit, multo maioribus impar
Nosse modum iuris, sed in hoc tamen utilis aevo,
Cui non ulla fuit isti reverentia, salva
Libertate potens, et solus plebe parata
Privatus servire sibi, rectorque senatus,
- ¹⁹⁵ Sed regnantis, erat. Nil belli iure poposcit:
Quaeque dari voluit, voluit sibi posse negari.
Immodicas possedit opes, sed plura retentis
Intulit: invasit ferrum, sed ponere norat.
Praetulit arma togae: sed pacem armatus amavit.
- ²⁰⁰ Iuvit sumta ducem, iuvit dimissa potestas.
Casta domus, luxuque carens, corruptaque numquam
Fortuna domini. Clarum et venerabile nomen
Gentibus, et multum nostrae quod proderat urbi.
Olim vera fides, Sulla Marioque receptis,
- ²⁰⁵ Libertatis obit: Pompeio rebus adempto
Nunc et ficta perit. Non iam regnare pudebit:
Nec color imperii, nec frons erit ulla senatus.
O felix, cui summa dies fuit obvia victo,
Et cui quaerendos Pharium scelus obtulit enses!
- ²¹⁰ Forsitan in soceri potuisset vivere regno.
Scire mori, sors prima viris, sed proxima cogi.
Et mihi, si fatis aliena in iura vemimus,
Da talem, Fortuna, Iubam: non deprecor hosti
Servari, dum me servet cervice recisa.
- ²¹⁵ Vocibus his maior, quam si Romana sonarent

Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram
 Mortis honos. Fremit interea discordia vulgi
 Castrorum, bellique piget post funera Magni,
 Cum Tarchondimotus linquendi signa Catonis
²²⁰ Sustulit. Hunc rapta fugientem classe secutus
 Litus in extremum, tali Cato voce notavit:
 O numquam pacate Cilix, iterumne rapinas
 Vadis in aequoreas? Magnum Fortuna removit:
 Iam pelago pirata redis. Tunc respicit omnes
²²⁵ In coetu motuque viros: quorum unus, aperta
 Mente fugae, tali compellat voce regentem:
 Nos, Cato, da veniam, Pompeii duxit in arma
 Non belli civilis amor, partesque favore
 Fecimus. Ille iacet, quem paci praetulit orbis,
²³⁰ Caussaque nostra perit: patrios permittite penates,
 Desertamque domum, dulcesque revisere natos.
 Nam quis erit finis, si nec Pharsalia, pugnas,
 Nec Pompeius erit? Perierunt tempora vitae,
 Mars eat in tutum: iustas sibi nostra senectus
²³⁵ Prospiciat flammis. Bellum civile sepulchra
 Vix ducibus praestare potest. Non barbara victos
 Regna manent: non Armenium mihi saeva minatur,
 Aut Scythicum Fortuna iugum: sub iura togati
 Civis eo. Quisquis Magno vivente secundus,
²⁴⁰ Hic mihi primus erit: sacris praestabitur umbris
 Summus honor; dominum, quem clades cogit, habeo;
 Nullum, Magne, ducem. Te solum in bella secutus,
 Post te fata sequar: neque enim sperare secunda
 Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur
²⁴⁵ Caesaris: Emathium sparsit victoria ferrum.
 Clausa fides miseris, et toto solus in orbe est,

Qui velit ac possit victis praestare salutem.
 Pompeio scelus est bellum civile peremto,
 Quo fuerat vivente fides. Si publica iura,
²⁵⁰ Si semper patriam sequeris, Cato, signa petamus,
 Romanus quae consul habet. Sic ille profatus
 Insiluit puppi, iuvenum comitante tumultu.
 Actum Romanis fuerat de rebus, et omnis
 Indiga servitii fervebat litore plebes.
²⁵⁵ Erupere ducis sacro de pectore voces:
 Ergo pari voto gessisti bella, iuventus,
 Tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti,
 Non Romana manus? Quod non in regna laboras,
 Quod tibi, non ducibus, vivis morerisque, quod orbem
²⁶⁰ Adquiris nulli, quod iam tibi vincere tutum est,
 Bella fugis, quaerisque iugum cervice vacante,
 Et nescis sine rege pati? Nunc caussa pericli
 Digna viris. Vestro potuit Pompeius abuti
 Sanguine: nunc patriae iugulos ensesque negatis,
²⁶⁵ Cum prope libertas? Unum Fortuna reliquit
 Iam tribus e dominis. Pudeat: plus regia Nili
 Contulit in leges, et Parthi militis arcus.
 Ite, o degeneres, Ptolemaei munus et arma
 Spernite. Quis vestras ulla putet esse nocentes
²⁷⁰ Caede manus? Credet faciles sibi terga dedisse,
 Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.
 Vadite securi: meruistis indice vitam
 Caesare, non armis, non obsidione subacti.
 O famuli turpes, domini post fata prioris
²⁷⁵ Itis ad heredem. Cur non maiora mereri,
 Quam vitam veniamque, libet? Rapiatur in undas
 Infelix Magni coniux, prolesque Metelli:

Ducite Pompeios: Ptolemaei vincite munus.
 Nostra quoque invisio quisquis feret ora tyranno,
²⁸⁰ Non parva mercede dabit. Sciet ista iuventus
 Cervicis pretio bene se mea signa secutam.
 Quin agite, et magna meritum cum caede parate:
 Ignavum scelus est tantum fuga. Dixit: et omnes
 Haud aliter medio revocavit ab aequore puppes,
²⁸⁵ Quam, simul effetas relinquunt examina ceras,
 Atque oblita favi non miscent nexibus alas,
 Sed sibi quaeque volat, nec iam degustat amarum
 Desidiosa thymum: Phrygii sonus increpat aeris,
 Adtonitae posuere fugam, studiumque laboris
²⁹⁰ Floriferi repetunt, et sparsi mellis amorem:
 Gaudet in Hyblaeo securus gramine pastor
 Divitias servasse casae: sic voce Catonis
 Inculcata viris iusti patientia Martis.
 Iamque acta belli non doctas ferre quietem
²⁹⁵ Constituit mentes serieque agitare laborum.
 Primum litoreis miles lassatur arenis:
 Proximus in muros et moenia Cyrenarum
 Est labor: exclusus nulla se vindicat ira:
 Poenaeque de victis sola est, vicisse, Catoni.
³⁰⁰ Inde peti placuit Libyci contermina Maris
 Regna Iubae; sed iter mediis natura vetabat
 Syrtibus: has audax sperat sibi cedere virtus.
 Syrtes vel, primam mundo natura figuram
 Cum daret, in dubio pelagi terraeque reliquit;
³⁰⁵ (Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundi
 Acciperet, nec se defendit ab aequore tellus;
 Ambigua sed lege loci iacet invia sedes:
 Aequora fracta vadis, abruptaque terra profundo,

Et post multa sonant proiecti litora fluctus.
³¹⁰ Sic male deseruit, nullosque exegit in usus
 Hanc partem natura sui.) vel plenior alto
 Olim Syrtis erat pelago, penitusque natabat:
 Sed rapidus Titan, ponto sua lumina pascens,
 Aequora subduxit zonae vicina perustae:
³¹⁵ Et nunc pontus adhuc Phoebro siccante repugnat.
 Mox ubi damnosum radios admoverit aevum,
 Tellus Syrtis erit: nam iam brevis unda superne
 Innatat, et late periturum deficit aequor.
 Ut primum remis actum mare propulit omne
³²⁰ Classis onus, densis fremuit niger imbribus Auster
 In sua regna furens: tentatum classibus aequor
 Turbine defendit, longeque a Syrtibus undas
 Egit, et illato confregit litore pontum.
 Tum quarum recto deprendit carbasa malo
³²⁵ Eripuit nautis; frustra que rudentibus ausis
 Vela negare Noto, spatium vicere carinae,
 Atque ultra proram tumuit sinus. Omnia si quis
 Providus antennae suffixit lintea summae,
 Vincitur, et nudis avertitur armamentis.
³³⁰ Sors melior classi, quae fluctibus incidit altis,
 Et certo iactata mari. Quaecumque levatae
 Arboribus caesis flatum effudere frementem,
 Abstulit has ventis liber contraria volvens
 Aestus, et obnixum victor detrudit in Austrum.
³³⁵ Has vada destituunt, atque interrupta profundo
 Terra ferit puppes: dubioque obnoxia fato
 Pars sedet una ratis, pars altera pendet in undis.
 Tunc magis impactum brevibus mare, terraque saevit
 Obvia consurgens: quamvis elisus ab Austro,

- ³⁴⁰ Saepe tamen cumulos fluctus non vincit arenae.
Eminet in tergo pelagi procul omnibus arvis,
Inviolatus aqua, sicci iam pulveris agger;
Stant miseri nautae, terraeque haerente carina
Litora nulla vident. Sic partem intercipit aequor:
- ³⁴⁵ Pars ratium maior regimen clavumque secuta est,
Tuta fuga, nautasque loci sortita peritos,
Torpentem Tritonos adit illaesa paludem.
Hanc, ut fama, deus, quem toto litore pontus
Audit ventosa perflantem murmura concha,
- ³⁵⁰ Hanc et Pallas amat, patrio quae vertice nata
Terrarum primam Libyen (nam proxima coelo est,
Ut probat ipse calor) tetigit, stagnique quieta
Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.
- ³⁵⁵ Quam iuxta Lethon tacitus praelabatur amnis,
Infernis, ut fama, trahens obliviae venis:
Atque insopiti quondam tutela draconis,
Hesperidum pauper spoliatus frondibus hortus.
Invidus, annoso qui famam derogat aevo,
- ³⁶⁰ Qui vates ad vera vocat. Fuit aurea silva,
Divitiisque graves et fulvo germine rami:
Virgineusque chorus nitidi custodia luci,
Et numquam somno damnatus lumina serpens,
Robora complexus rutilo curvata metallo.
- ³⁶⁵ Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem
Alcides: passusque inopes sine pondere ramos,
Retulit Argolico fulgentia poma tyranno.
His igitur depulsa locis, effectaque classis
Syrtibus, haud ultra Garamantidas attigit undas:
- ³⁷⁰ Sed duce Pompeio Libyes melioris in oris

Mansit. At impatiens virtus haerere Catonis
 Audet in ignotas agmen committere gentes,
 Armorum fidens, et terra cingere Syrtim.
 Haec eadem suadebat hiems, quae clauserat aequor;
³⁷⁵ Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:
 Ut neque sole viam, nec duro frigore saevam,
 Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus.
 Atque ingressurus steriles sic fatur arenas:
 O quibus una salus placuit mea castra secutis
³⁸⁰ Indomita cervice mori, componite mentes
 Ad magnum virtutis opus summosque labores.
 Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,
 Qua nimius Titan, et rariae in fontibus undae,
 Siccaque letiferis squalent serpentibus arva,
³⁸⁵ Durum iter. Ad leges patriaeque ruentis amorem
 Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,
 Si quibus in nullo positum est evadere voto,
 Si quibus ire sat est. Neque enim mihi fallere quemquam
 Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
³⁹⁰ Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,
 Qui, me teste, pati vel quae tristissima, pulchrum
 Romanumque putant. At qui sponsore salutis
 Miles eget, capiturque animae dulcedine, vadat
 Ad dominum metiore via. Dum primus arenas
³⁹⁵ Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,
 Me calor aethereus feriat, mihi plena veneno
 Occurrat serpens; fatoque pericula vestra
 Praetentate meo: sitiati, quicumque bibentem
 Viderit: aut umbras nemorum quicumque petentem,
⁴⁰⁰ Aestuet: aut equitem peditum praecedere turmas,
 Deficiat; si quo fuerit discrimine notum,

Dux an miles eam. Serpens, sitis, ardor, arenae,
 Dulcia virtuti: Gaudet patientia duris.
 Laetius est, quoties magno sibi constat, honestum.
⁴⁰⁵ Sola potest Libye turbam praestare malorum,
 Ut deceat fugisse viros. Sic ille paventes
 Incendit virtute animos, et amore laborum,
 Irreducemque viam deserto limite carpit:
 Et, sacrum parvo nomen clausura sepulchro
⁴¹⁰ Invasit Libye securi fata Catonis.
 Tertia pars rerum Libye, si credere famae
 Cuncta velis: at si ventos coelumque sequaris,
 Pars erit Europae. Neque enim plus litora Nili,
 Quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt,
⁴¹⁵ Unde Europa fugit Libyen, et litora flexu
 Oceano fecere locum: sed maior in unam
 Orbis abit Asiam. Nam cum communiter istae
 Effundant Zephyrum, Boreae latus illa sinistrum
 Contingens, dextrumque Noti, descendit in ortus,
⁴²⁰ Eurum sola tenens. Libycae quod fertile terrae est,
 Vergit in occasus: sed et haec non fontibus ullis
 Solvitur: Arctos raris Aquilonibus imbres
 Accipit, et nostris reficit sua rura serenis.
 In nullas vitiatur opes; non aere neque auro
⁴²⁵ Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,
 Et penitus terra est. Tantum Maurusia genti
 Robora divitiae, quarum non noverat usum,
 Sed citri contenta comis vivebat, et umbris.
 In nemus ignotum nostrae venere secures,
⁴³⁰ Extremoque epulas mensasque petivimus orbe.
 At quaecumque vagam Syrtim complectitur ora
 Sub nimio porrecta die, vicina perusti

Aetheris, exurit messes, et pulvere Bacchum
Enecat, et nulls putris radice tenetur.

- ⁴³⁵ Temperies vitalis abest, et nulla sub illa
Cura Iovis terra est: Natura deside torpet
Orbis, et immotis annum non sentit arenis.
Hoc tam segne solum raras tamen exserit herbas,
Quas Nasamon gens dura legit, qui proxima ponto
- ⁴⁴⁰ Nudus rura tenet; quem mundi barbara damnis
Syrtis alit. Nam litoreis populator arenis
Imminet, et, nulla portus tangente carina,
Novit epes. Sic cum toto commercia mundo
Naufragiis Nasamones habent. Hac ire Catonem
- ⁴⁴⁵ Dura iubet virtus. Illic segura iuventus
Ventorum, nullasque timens tellure procellas,
Aequoreos est passa metus. Nam litore sicco,
Quam pelago, Syrtis violentius accipit Austrum.
Et terrae magis ille nocens. Non montibus illum
- ⁴⁵⁰ Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum
Dissipat, et liquidas e turbine solvit in auras:
Nec ruit in silvas, annosaque robora torquens
Lassatur: patet omne solum, liberque meatu
Aeoliam rabiem totis exercet habenis:
- ⁴⁵⁵ Et non imbriferam contorto pulvere nubem
In flexum violentus agit: pars plurima terrae
Tollitur, et numquam resoluta vertice pendet.
Regna videt pauper Nasamon errantia vento,
Discussasque domos: volitantque a culmine raptae
- ⁴⁶⁰ Detecto Garamante casae. Non altius ignis
Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,
Et violare diem, tantum tenet aera pulvis.
Tum quoque Romanum solito violentius agmen

Adgreditur, nullusque potest consistere miles,
⁴⁶⁵ Instabilis, raptis etiam, quas calcat, arenis.
 Concuteret terras, orbemque a sede moveret,
 Si solida Libye compage et pondere duro
 Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:
 Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,
⁴⁷⁰ Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus
 Stat, quia summa fugit. Galeas et scuta virorum
 Pilaque contorsit violento spiritus actu,
 Intentusque tulit magni per inania coeli.
 Illud in externa forsane longeque remota
⁴⁷⁵ Prodigium tellure fuit: delapsaque coelo
 Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis
 A superis demissa putant. Sic illa profecto
 Sacrificio cecidere Numae, quae lecta iuventus
 Patricia cervice movet: spoliaverat Auster
⁴⁸⁰ Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.
 Sic orbem torquente Noto Romana iuventus
 Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus,
 Inseruitque manus terrae: nec pondere solo,
 Sed nisu iacuit, vix sic immobilis Austro:
⁴⁸⁵ Qui super ingentes cumulos involvit arenae,
 Atque operit tellure viros. Vix tollere miles
 Membra valet, multo congestu pulveris haereus.
 Adligat et stantes adfusae magnus arenae
 Agger, et immoti terra surgente tenentur.
⁴⁹⁰ Saxa tulit penitus discussis proruta muris.
 Effuditque procul, miranda sorte malorum:
 Qui nullas videre domos, videre ruinas.
 Iamque iter omne latet: nec sunt discrimina terrae
 Ulla, nisi aetheriae medio velut aequore flammae.

- 495 Sideribus novere vias: nec sidera nota
Ostendit Libycae finitor circulus orae,
Multaque devexo terrarum margine celat.
Utque calor solvit, quem torserat aera ventus
Incensusque dies, manant sudoribus artus,
500 Arent ora siti: conspecta est parva maligna
Unda procul vena: quam vix e pulvere miles
Corripiens, patulum galeae confudit in orbem,
Porrexitque duci. Squalebant pulvere fauces
Cunctorum: minimumque tenens dux ipse liquoris
505 Invidiosus erat. Mene, inquit, degener unum
Miles in hac turba vacuum virtute putasti?
Usque adeo mollis primisque caloribus impar
Sum visus? Quanto poena tu dignior ista es,
Qui, populo sitiente, bibas! Sic concitus ira
510 Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.
Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent. Stat sortifer istic
Iupiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.
515 Non illic Libycae posuerunt ditia gentes
Templa, nec Eois splendent donaria gemmis.
Quamvis Aethiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Iupiter Ammon,
Pauper adhuc deus est, nullis violata per aevum
520 Divitiis delubra tenens: morumque priorum
Numen, Romano templum defendit ab auro.
Esse locis superos, testatur silva, per omnem
Sola virens Libyen. Nam quidquid pulvere sicco
Separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
525 Ignorat frondes: solus nemus extulit Ammon.

Silvaram fons caussa loco, qui putria terrae
 Adligat, et domitas unda connectit arenas.
 Sic quoque nil obstat Phoebo, cum cardine summo
 Stat librata dies: truncum vix protegit arbor:
⁵³⁰ Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.
 Depresum est, hunc esse locum, qua circulum alti
 Solstitii medium signorum percutit orbem.
 Non obliqua meant, nec Tauro Scorpius exit
 Rectior, aut Aries donat sua tempora Librae,
⁵³⁵ Aut Astraea iubet lentos descendere Pisces.
 Par Geminis Chiron, et idem quod Carcinus ardens
 Humidus Aegoceros: nec plus Leo tollitur Urna.
 At tibi, quaecumque es Libyco gens igne diremta,
 In Noton umbra cadit, quae nobis exit in Arcton:
⁵⁴⁰ Et segnis Cynosura subit: tu sicca profundo
 Mergi plaustra putas, nullumque in vertice summo
 Sidus habes immune mari; procul axis uterque est,
 Et fuga signorum medio rapit omnia caelo.
 Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,
⁵⁴⁵ Cornigerique Iovis monitu nova fata petebant:
 Sed Latio cessere duci: comitesque Catonem
 Orant, exploret Libycum memorata per orbem
 Numina, de fama tam longi iudicet aevi.
 Maximus hortator scrutandi voce deorum
⁵⁵⁰ Eventus Labienus erat. Sors obtulit, inquit,
 Et Fortuna viae tam magni numinis ora
 Consiliumque dei: tanto duce possumus uti
 Per Syrtes, bellique datos cognoscere casus.
 Nam cui crediderim superos arcana datuos
⁵⁵⁵ Dicturosque magis, quam sancto vera Catoni?
 Certe vita tibi semper directa supernas

Ad leges, sequerisque deum. Datur, ecce, loquendi
 Cum Iove libertas: inquire in fata nefandi
 Caesaris, et patriae venturos excute mores:
⁵⁶⁰ Iure suo populis uti legumque licebit,
 An bellum civile perit. Tua pectora sacra
 Voce reple: durae semper virtutis amator,
 Quaere quid est virtus, et posce exemplar honesti.
 Ille, deo plenus, tacita quem mente gerebat,
⁵⁶⁵ Effudit dignas adytis e pectore voces:
 Quid quaeri, Labiene, iubes? an liber in armis
 Occubuisse velim potius, quam regna videre?
 An sit vita nihil, et longa? an differat aetas?
 An noceat vis ulla bono? Fortunaque perdat
⁵⁷⁰ Opposita virtute minas? laudandaque velle
 Sit satis, et numquam successu crescat honestum?
 Scimus, et haec nobis non altius inseret Ammon.
 Haeremus cuncti superis, temploque tacente,
 Nil agimus nisi sponte dei: nec vocibus ullis
⁵⁷⁵ Numen eget: dixitque semel nascentibus auctor
 Quidquid scire licet: steriles nec legit arenas,
 Ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum:
 Estque dei sedes, ubi terra, et pontus, et aer,
 Et coelum, et virtus. Superos quid quaerimus ultra?
⁵⁸⁰ Iuppiter est, quodcumque vides, quodcumque moveris.
 Sortilegis egeant dubii, semperque futuris
 Casibus ancipites: me non oracula certum,
 Sed mors certa facit. Pavido fortique cadendum est:
 Hoc satis est dixisse Iovem. Sic ille profatur:
⁵⁸⁵ Servataque fide templi, discedit ab aris,
 Non exploratum populis Ammonia relinquens.
 Ipse manu sua pila gerens, praecedat anhelis

Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,
 Non iubet: et nulla vehitur cervice supinus,
⁵⁹⁰ Carpentoque sedens. Somni parcissimus ipse est,
 Ultimus haustor aquae. Cum tandem fonte reperto
 Indiga conatur laticis potare iuventus,
 Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur
 Fama bonis, et si successu nuda remoto
⁵⁹⁵ Inspicitur virtus, quidquid laudamus in ullo
 Maiorum, Fortuna fuit. Quis Marte secundo,
 Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?
 Hunc ego per Syrtes Libyaeque extrema triumphum
 Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru
⁶⁰⁰ Scandere Pompeii, quam frangere colla Iugurthae.
 Ecce parens verus patriae, dignissimus aris,
 Roma, tuis; per quem numquam iurare pudebit,
 Et quem, si steteris umquam cervice soluta,
 Tunc olim factura deum. Iam spissior ignis,
⁶⁰⁵ Et plaga, quam nullam superi mortalibus ultra
 A medio fecere die, calcatur, et unda
 Rarior: inventus mediis fons unus arenis
 Largus aquae, sed quem serpentum turba tenebat
 Vix capiente loco. Stabant in margine siccae
⁶¹⁰ Aspides, in mediis sitiebant Dipsades undi.
 Ductor, ut adspexit perituros fonte relicto,
 Adloquitur: Vana specie conterriti leti,
 Ne dubita, miles, tutos haurire liquores:
 Noxia serpentum est admitto sanguine pestis:
⁶¹⁵ Morsu virus habent, et fatum dente minantur:
 Pocula morte carent. Dixit, dubiumque venenum
 Hausit: et in tota Libyae fons unus arena
 Ille fuit, de quo primus sibi posceret undam.

Cur Libycus tantis exundet pestibus aer
 620 Fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti
 Miscuerit natura solo, non cura laborque
 Noster scire valet: nisi quod vulgata per orbem
 Fabula pro vera decepit saecula caussa.
 Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus
 625 Accipit Oceanum demisso sole calentem,
 Squalebant late Phorcynidos arva Medusae,
 Non nemorum protecta coma, non mollia sulco,
 Sed dominas vultu conspectis aspera saxis,
 Hoc primum natura nocens in corpore saevas
 630 Eduxit pestes: illis e faucibus angues
 Stridula fuderunt vibratis sibila linguis,
 Femineae qui more comae per terga soluti,
 Ipsa flagellabant gaudentis colla Medusae.
 Surgunt adverse subrectae fronte colubrae,
 635 Vipereumque fluit depexo crine venenum.
 Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa,
 Quod spectare licet Nam rictus oraque monstri
 Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,
 Passa Medusa mori est. Rapuit dubitantia fata,
 640 Praeuenitque metus: anima periire retenta
 Membra, nec emissae riguere sub ossibus umbrae.
 Eumenidum crines solos movere furores:
 Cerberus Orpheo lenivit sibila cantu:
 Amphitryoniades vidit, cum vinceret, Hydram;
 645 Hoc monstrum timuit genitor, numenque secundum
 Phorcus aquis, Cetoque parens, ipsaeque sorores
 Gorgones: hoc potuit coelo pelagoque minari
 Torporem insolitum, mundoque abducere terram.
 E coelo volucres subito cum pondere lapsae:

- ⁶⁵⁰ In scopulis haesere ferae: vicina colentes
Aethiopum totae riguerunt marmore gentes.
Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum
Effusi faciem vitabant Gorgonis angues.
Illa sub Hesperiiis stantem Titana columnis
- ⁶⁵⁵ In cautes Atlanta dedit: coeloque timente
Olim Phlegraeo stantes serpente gigantes,
Erexit montes, bellumque immane deorum
Pallados in medio confecit pectore Gorgon.
Quo postquam partu Danaes et divite nimbo
- ⁶⁶⁰ Ortum Parrhasiae vexerunt Persea pennae
Arcados auctoris citharae liquidaeque palaestrae,
Et subitus praepes Cyllenida sustulit harpen,
Harpen alterius monstri iam caede rubentem,
[A Iove dilectae fuso custode iuvencae:]
- ⁶⁶⁵ Auxilium volucris Pallas tulit innuba fratri,
Pacta caput monstri: terraeque in fine Libyssae
Persea Phoebeos converti iussit ad ortus,
Gorgonis averso sulcantem regna volatu:
Et clypeum laevae fulvo dedit aere nitentem,
- ⁶⁷⁰ In quo saxificam iussit spectare Medusam.
Quam sopor, aeternam tracturus morte quietem,
Obruit haud totam. Vigilat pars magna comarum,
Defenduntque caput praetenti crinibus hydri:
Pars iacet in medios vultus oculique tenebras.
- ⁶⁷⁵ Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremante
Perseos aversi Cyllenida dirigit harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Quos habuit vultus hamati vulnere ferri
Caesa caput Gorgon! quanto spirasse veneno
- ⁶⁸⁰ Ora rear! quantumque oculos effundere mortis!

Nec Pallas spectare potest: vultusque gelassent
 Perseos aversi, si non Tritonia densos
 Sparsisset crines, texissetque ora colubri.
 Aliger in coelum sic rapta Gorgone fugit.
⁶⁸⁵ Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat
 Aethera, si medias Europae scinderet urbes;
 Pallas frugiferas iussit non laedere terras,
 Et parci populis. Quis enim non praepete tanto
 Aethera respiceret? Zephyro convertitur ales,
⁶⁹⁰ Itque super Libyen, quae, nullo consita cultu,
 Sideribus Phoeboque vacat: premit orbita solis,
 Exuritque solum; nec terra celsior ulla
 Nox cadit in coelum, lunaeque meatibus obstat,
 Si flexus oblita vagi per recta cucurrit
⁶⁹⁵ Signa, nec in Borean aut in Noton effugit umbram.
 Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli
 Arva bono, virus stillantis tabe Medusae
 Concipiunt, dirosque fero de sanguine rores,
 Quos calor adiuvit, putrique incoxit arenae.
⁷⁰⁰ Hic, quae prima caput movit de pulvere tabes,
 Aspida somniferam tumida cervice levavit.
 Plenior huic sanguis et crassi gutta veneni
 Decidit: in nulla plus est serpente coactum.
 Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem
⁷⁰⁵ Sponte sua, Niloque tenus metitur arenas.
 Sed quis erit nobis lucri pudor? inde petuntur
 Huc Libycae mortes, et fecimus Aspida mercem.
 At non stare suum miseris passura cruorem,
 Squamiferos ingens Haemorrhoids explicat orbis:
⁷¹⁰ Natus et, ambiguae coleret qui Syrtidos arva,
 Chersydros, tractique via fumante Chelydri:

Et semper recto lapsurus limite Cenchris:
 Pluribus ille notis variatam pingitur alvum,
 Quam parvis tinctus maculis Thebanus Ophites.
⁷¹⁵ Concolor exustis atque indiscretus arenis
 Ammodytes: spinaque vagi torquente Cerastae:
 Et Scytale, sparsis etiam nunc sola pruinis
 Exuvias positura suas: et torrida Dipsas:
 Et gravis in geminum vergens caput Amphisbaena:
⁷²⁰ Et Natrix violator aquae, Iaculique volucres,
 Et contentus iter cauda sulcare Pareas:
 Oraque distendens avidus spumantia Prester:
 Ossaque dissolvens cum corpore tabificus Seps.
 Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
⁷²⁵ Ante venena nocens, late sibi submovet omne
 Vulgus, et in vacua regnat Basiliscus arena.
 Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
 Serpitis, aurato nitidi fulgore dracones,
 Pestiferos ardens facit Africa. Ducitis altum
⁷³⁰ Aera cum pennis, armentaque tota secuti
 Rumpitis ingentes amplexi verbere tauros:
 Nec tutus spatium est elephas: datis omnia leto:
 Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.
 Has inter pestes duro Cato milite siccum
⁷³⁵ Emetitur iter, tot tristia fata suorum
 Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.
 Signiferum iuvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
 Torta caput retro Dipsas calcata momordit.
 Frons dolor aut sensus dentis fuit: ipsaque leti
⁷⁴⁰ Frons caret invidia, nec quidquam plaga minatur.
 Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas
 Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.

Ebibit humorem circum vitalia fusum
 Pestis, et in sicco linguam torrere palato
⁷⁴⁵ Coepit; defessos iret qui sudor in artus
 Non fuit, atque oculos lacrimarum vena refugit.
 Non decus imperii, non moesti iura Catonis
 Ardentem tenuere virum, quin spargere signa
 Auderet, totisque furens exquireret agris,
⁷⁵⁰ Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.
 Ille vel in Tanain missus Rhodanumque Padumque
 Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem.
 Accessit morti Libye, fatisque minorem
 Famam Dipsas habet, terris adiuta perustis.
⁷⁵⁵ Scrutatur venas penitus squalentis arenae:
 Nunc redit ad Syrtes, et fluctus accipit ore
 Aequareusque placet, sed non sibi sufficit, humor.
 Nec sentit fatigue genus mortemque veneni,
 Sed putat esse sitim, ferroque aperite tumentes
⁷⁶⁰ Sustinuit venas, atque os implere cruore.
 Iussit signa rapi propere Cato: discere nulli
 Permissum est, hoc posse sitim. Sed tristior illa
 Mors erat ante oculos: miserique in crure Sabelli
 Seps stetit exiguus, quem flexo dente tenacem
⁷⁶⁵ Avulsitque manu, piloque adfixit arenis:
 Parva modo serpens; sed qua non ulla cruentae
 Tantum mortis habet. Nam plagae proxima circum
 Fugit rapta cutis, pallentiaque ossa retextit.
 Iamque sinu laxo nudum est sine corpore vulnus;
⁷⁷⁰ Membra natant sanie: surae fluxere: sine ullo
 Tegmine poples erat: femorum quoque musculus omni
 Liquitur, et nigra distillant inguina tabe.
 Dissiluit stringens uterum membrana, fluuntque

Viscera: nec, quantum toto de corpore debet,
⁷⁷⁵ Effluit in terras: saevum sed membra venenum
 Decoquit; in minimum mox contrahit omnia virus
 Vincula nervorum, et laterum contexta, cavumque
 Pectus, et abstrusum fibris vitalibus, omne
 Quidquid homo est, aperit pestis. Natura profana
⁷⁸⁰ Morte patet: manant humeri fortesque lacerti:
 Colla caputque fluunt. Calido non ocius Austro
 Nix resoluta cadit, nec solem cera sequetur.
 Parva loquor, corpus sanie stillasse perustum:
 Hoc et flamma potet. Sed quis rogos abstulit ossa
⁷⁸⁵ Haec quoque discedunt, putresque secuta medullas
 Nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.
 Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est;
 Eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.
 Ecce subit fades leto diversa fluenti
⁷⁹⁰ Nasidium Marsi cultorem torridus agri
 Percussit Prester. Illi rubor igneus ora
 Succendit, tenditque cutem, pereunte figura,
 Miscens cuncta tumor, toto iam corpore maior:
 Humanumque egressa modum, super omnia membra
⁷⁹⁵ Efflatur sanies: late pollente veneno,
 Ipse latet penitus congesto corpore mersus:
 Nec lorica tenet distenti corporis auctum.
 Spumeus accenso non sic exundat aheni
 Undarum cumulis: nec tantos carbasa Coro
⁸⁰⁰ Curvavere sinus. Tumidos iam non capit artus
 Informis globus, et confuso pondere truncus.
 Intactum, volucrum rostris epulasque daturum
 Haud impune feris, non ausi tradere busto,
 Nondum stante modo, crescens fugere cadaver.

- ⁸⁰⁵ Sed maiora parant Libycae spectacula pestes.
Impressit dentes Haemorrhoids aspera Tullo
Magnanimo iuveni, miratorique Catonis.
Utque solet pariter totis se effundere signis
Corycii pressura croci: sic omnia membra
- ⁸¹⁰ Emisere simul rutilum pro sanguine virus.
Sanguis erant lacrimae: quaecumque foramina novit
Humor, ab his largus manat cruor: ore redundant,
Et patulae nares: sudor rubet: omnia plenis
Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus,
- ⁸¹⁵ At tibi, Leve miser, fixus praecordia pressit
Nilaca serpente cruor: nulloque dolore
Testatus morsus, subita caligine mortem
Accipis, et Stygias somno descendis ad umbras.
Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
- ⁸²⁰ Stipite quae diro [virgas mentita Sabinas]
[Toxica fatilegi] carpunt matura Sabaei.
Ecce procul saevus sterilis se robore trunci
Torsit et immisit (iaculum vocat Africa) serpens:
Perque caput Paulli transactaque tempora fugit.
- ⁸²⁵ Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.
Depresum est, quae funda rotat, quam lenta volarent.
Quam segnis Scythicae strideret arundinis aer.
Quid prodest miseri Basiliscus cuspide Murri
Transactuas? Velox currit per tela venenum,
- ⁸³⁰ Invaditque manum: quam protinus ille relecto
Ense ferit, totoque simul demittit ab armo;
Exemplarque sui spectans miserabile leti
Stat tutus, pereunte manu. Quis fata putaret
Scorpion aut vires maturae mortis habere.
- ⁸³⁵ Ille minax nodis, et recto verbere saevus,

Teste tulit coelo victi decus Orionis.
 Quis calcare tuas metuat, Solpuga, latebras?
 Et tibi dant Stygiae ius in sua fila sorores.
 Sic nec clara dies nec nox dabat atra quietem
 840 Suspecta est miseris in qua tellure iacebant.
 Nam neque congestae struxere cubilia frondes
 Nec culmis crevere tori: sed corpora fatis
 Expositi volvuntur humo, calidoque vapore
 Adliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
 845 Innocuosque diu rictus torpente veneno
 Inter membra foveant. Nec, quae mensura viarum,
 Quisve modus, norant, coelo duce. Saepe querentes,
 Reddite, di, clamant, miseris, quae fugimus, arma:
 Reddite Thessaliam. Patimur cur segnia fata
 850 In gladios iurata manus? Pro Caesare pugnant
 Dipsades, et peragunt civilia bella cerastae.
 Ire libet, qua zona rubens atque axis inustus
 Solis equis: iuvat aetheriis adscribere caussis,
 Quod peream, coeloque mori. Nil, Africa, de te,
 855 Nec de te, natura, queror: tot monstra ferentem,
 Gentibus ablatum, dederas serpentibus orbem:
 Impatienseque solum Cereris, cultore negato,
 Damnasti, atque homines voluisti deesse venenis.
 In loca serpentum nos venimus: accipe poenas,
 860 Tu, quisquis superum, commercia nostra perosus,
 Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem
 Abrumpens, medio posuisti limite mortes.
 Per secreta tui bellum civile recessus
 Vadit; et arcani miles tibi conscius orbis
 865 Clastra petit mundi. Forsan maiora supersunt
 Ingressis. Coeunt ignes stridentibus undis,

Et premitur natura poli. Sed longius ista
 Nulla iacet tellus, quam fama cognita nobis
 Tristia regna Iubae. Quaeremus forsitan istas
⁸⁷⁰ Serpentum terras; habet et solatia coelum:
 Vivit adhuc aliquid. Patriae non arva requiro,
 Europamque, alios soles, Asiamque, videntem:
 Qua te parte poli, qua te tellure reliqui,
 Africa? Cyrenis etiam nunc bruma rigebat.
⁸⁷⁵ Exiguane via legem convertimus anni?
 Imus in adversos axes: evolvimur orbe:
 Terga damus ferienda Noto. Nunc forsitan ipsa est
 Sub pedibus iam Roma meis. Solatia fati
 Haec petimus: veniant hostes, Caesarque sequatur,
⁸⁸⁰ Qua fugimus. Sic dura suos patienia questus
 Exonerat: cogit tantos tolerare labores
 Summa ducis virtus, qui nuda fusus arena
 Excubat, atque omni Fortunam provocat hora.
 Omnibus unus adest fatis; quocumque vocatur,
⁸⁸⁵ Advolat, atque ingens meritum maiusque salute
 Contulit, in letum vires: puduitque gementem
 Illo teste mori. Quod ius habuisset in ipsum
 Ulla lues? Casus alieno pectore vincit
 Spectatorque docet, magnos nil posse dolores.
⁸⁹⁰ Vix miseris serum tanto lassata periclo
 Auxilium Fortuna dedit. Gens unica terras
 Incolit a saevo serpentum innoxia morsu,
 Marmaridae Psyili: par lingua potentibus herbis:
 Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
⁸⁹⁵ Vel cantu cessante, potest. Natura locorum
 Iussit, ut immunes mixti serpentibus essent
 Profuit in mediis sedem posuisse venenis

Pax illis cum morte data est. Fiducia tanta est
 Sanguinis: in terras parvus cum decidit infans,
 900 Ne qua sit externae Veneris mixtura timentes,
 Letifera dubios explorant aspide partus.
 Utque Iovis volucer, calido cum protulit ovo
 Implumes natos, solis convertit ad ortus:
 Qui potuere pati radios, et lumine recto
 905 Sustinuere diem coeli, servantur in usus;
 Qui Phoebo cessere, iacent: sic pignora gentis
 Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,
 Si quis donatis lusit serpentibus infans.
 Nec solum gens illa sua contenta salute:
 910 Excubat hospitibus, contraque nocentia monstra
 Psyllus adest populis. Qui, tunc Romana secutus
 Signa, simul iussit statui tentoria ductor,
 Primum, quas valli spatium comprehendit, arenas
 Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
 915 Ultima castrorum medicatus circuit ignis.
 Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
 Et tamarix non laeta comis, Eoaque costus,
 Et panacea potens, et Thessala centaurea:
 Peucedanumque sonat flammis, Erycinaque thapsos;
 920 Et larices fumoque gravem serpentibus urunt
 Abrotanum, et longe nascentis cornua cervi.
 Sic nox tuta viris. At si quis peste diurna
 Fata trahit, tunc sunt magicae miracula gentis,
 Psyllorumque ingens et rapti pugna veneni.
 925 Nam primum tacta designat membra saliva,
 Quae cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.
 Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
 Murmure continuo, nec dant suspiria cursus

Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
⁹³⁰ Saepe quidem pestis nigris inserta medullis
 Excantata fugit: sed si quod tardius audit
 Virus, et elicited iussumque exire repugnat,
 tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,
 Ore venena trahens, et siccatur dentibus artus,
⁹³⁵ Extractamque tenens gelido de corpore mortem
 Exspuit: et cuius morsus superaverit anguis,
 Iam promptum Psyllis vel gustu nosse veneni.
 Hoc igitur melior tandem Romana iuventus
 Auxilio, late squalentibus errat in arvis.
⁹⁴⁰ Bis positis Phoebe flammis, bis luce recepta
 Vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.
 Iamque illis magis atque magis durescere pulvis
 Coepit, et in terram Libye spissata reverti.
 Iamque procul rarae nemorum se tollere frondes:
⁹⁴⁵ Surgere congesto non culta mapalia culmo.
 Quanta dedit miseris melioris gaudia terrae,
 Cum primum saevos contra videre leones!
 Proxima Leptis erat, cuius statione quietam
 Exegere hiemem, nimbis flammisque carentem.
⁹⁵⁰ Caesar ut Emathia satiatu clade recessit,
 Caetera curarum proiecit pondera, soli
 Intentus genero: cuius vestigia frustra
 Terris sparsa legens, fama duce tendit in undas,
 Threiciasque legit fauces, et amore notatum
⁹⁵⁵ Aequor, et Heroas lacrimoso litore turres,
 Qua pelago nomen Nepheleias abstulit Helle.
 Non Asiam brevioris aquae disternat usquam
 Fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arcto
 Pontus et ostriferam dirimat Chalcedona cursu,

- ⁹⁶⁰ Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.
Sigeasque petit famae mirator arenas,
Et Simoentis aquas, et Graio nobile busto
Rhoetion, et multum debentes vatibus umbras.
Circuit exustae nomen memorabile Troiae,
- ⁹⁶⁵ Magnaque Phoebei quaerit vestigia muri.
Iam silvae steriles et putres robore trunci
Assaraci pressere domos, et templa deorum
Iam lassa radice tenent: ac tota teguntur
Pergama dumetis: etiam periire ruinae.
- ⁹⁷⁰ Adspicit Hesiones scopulos, silvasque latentes,
Anchisae thalamos; quo iudex sederit antro:
Unde puer raptus coelo: quo vertice Nais
Luserit Oenone: nullum est sine nomine saxum.
Inscius in sicco serpentem pulvere rivum
- ⁹⁷⁵ Transierat, qui Xanthus erat. Securus in alto
Gramine ponebat gressus; Phryx incola manes
Hectoreos calcare vetat. Discussa iacebant
Saxa, nec ullius faciem servantia sacri;
Herceas, monstrator ait, non respicis aras?
- ⁹⁸⁰ O sacer et magnus vatum labor, omnia fato
Eripis, et populis donas mortalibus aevum.
Invidia sacrae, Caesar, ne tangere famae:
Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,
Quantum Smyrnaei durabunt vatis honore,
- ⁹⁸⁵ Venturi me teque legent: Pharsalia nostra
Vivet, et a nullo tenebris damnabimur aevo.
Ut ducis implevit visus veneranda vetustas,
Erexit subitas congestu cespitis aras,
Votaque thuricremos non irrita fudit in ignes.
- ⁹⁹⁰ Di cinerum, Phrygias colitis quicumque ruinas,

Aeneaeque mei, quos nunc Lavinia sedes
 Servat et Alba, lares, et quorum lucet in aris
 Ignis adhuc Phrygius, nullique adspecta virorum
 Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,
 995 Gentis Iuleae vestris clarissimus aris
 Dat pia tura nepos, et vos in sede priori
 Rite vocat: date felices in cetera cursus.
 Restituam populos: grata vice moenia reddent
 Ausonidae Phrygibus, Romanaque Pergama surgent.
 1000 Sic fatus, repetit classes, et tota secundis
 Vela dedit Coris; avidusque urgente procella
 Iliacas pensare moras, Asiamque potentem
 Praevehitur, pelagoque Rhodon spumante reliquit.
 Septima nox, Zephyro numquam laxante rudentes,
 1005 Ostendit Phariis Aegyptia litora flammis.
 Sed prius orta dies nocturnam lampada textit,
 Quam tutas intraret aquas. Ibi plena tumultu
 Litora, et incerto turbatas murmure voces
 Accipit: ac, dubiis veritus se credere regnis,
 1010 Abstinuit tellure rates. Sed dira satellites
 Regis dona ferens, medium provectus in aequor,
 Colla gerit Magni, Phario velamine tecta,
 Ac prius infanda commendat crimina voce:
 Terrarum domitor, Romanae maxime gentis,
 1015 Et, quod adhuc nescis, genero secure perempto;
 Rex tibi Pellaeus terrae pelagique labores
 Donat et, Emathiis quod solum defuit armis,
 Exhibet: absenti bellum civile peractum est.
 Thessalicas Magnus quarens reparare ruinas,
 1020 Ense iacet nostro: tanto te pignore, Caesar,
 Emimus: hoc tecum percussum est sanguine foedus.

Accipe regna Phari, nullo quaesita cruore:
 Accipe Niliaci ius gurgitis: accipe, quidquid
 Pro Magni cervice dares; dignumque clientem
¹⁰²⁵ Castris crede tuis, cui tantum fata licere
 In generum voluere tuum. Nec vile putaris
 Hoc meritum, nobis facili quod caede peractum est.
 Hospes avitus erat: depulso sceptrā parenti
 Reddiderat. Quid plura feram? tu nomina tanto
¹⁰³⁰ Invenies operi, vel famam consule mundi.
 Si scelus est, plus te nobis debere fateris,
 Quod scelus hoc non ipse facis. Sic fatus, opertum
 Detexit tenuitque caput. Iam languida morte
 Effigies habitum noti mutaverat oris.
¹⁰³⁵ Non primo Caesar damnavit munera vis,
 Avertitque oculos: vultus, dum crederet, haesit.
 Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit
 Iam bonus esse socer; lacrimas non sponte cadentes
 Effudit, gemitusque expressit pectore laeto,
¹⁰⁴⁰ Non aliter manifesta putans abscondere mentis
 Gaudia, quam lacrimis: meritumque immane tyranni
 Destruit, et generi mavult lugere revulsum,
 Quam debere, caput. Qui duro membra senatus
 Calcarat vultu, qui sicco lumine campos
¹⁰⁴⁵ Viderat Emathios, uni tibi, Magne, negare
 Non audet gemitus. O sors durissima fati!
 Hunccine tu, Caesar, scelerato Marte petisti,
 Qui tibi flendus erat? Non mixti foedera tangunt
 Te generis, nec nata iubet moerere neposque?
¹⁰⁵⁰ Credis apud populos Pompeii nomen amantes
 Hoc castris prodesse tuis? Fortasse tyranni
 Tangeris invidia, captique in viscera Magni

Hoc aliis licuisse doles, quererisque perisse
 Vindictam belli, raptumque e iure superbi
 1055 Victoris generum. Quisquis te flere coegit
 Impetus, a vera longe pietate recessit.
 Scilicet hoc animo terras atque aequora lustras,
 Necubi suppressus pereat gener? O bene rapta
 Arbitrio mors ista tuo! Quam magna remisit
 1060 Crimina Romano tristis Fortuna pudori,
 Quod te non passa est misereri, perfide, Magni
 Viventis! Nec non his fallere vocibus audet,
 Adquiratque fidem simulati fronte doloris:
 Aufer ab adspectu nostro funesta, satellites,
 1065 Regis dona tui: peius de Caesare vestrum,
 Quam de Pompeio, meruit scelus. Unica belli
 Praemia civilis, victis donare salutem,
 Perdidimus. Quodsi Phario germana tyranno
 Non invisa foret, potuissem reddere regi,
 1070 Quod meruit, fratrique tuum pro munere tali
 Misissem, Cleopatra, caput. Secreta quid arma
 Movit, et inseruit nostro sua tela labori?
 Ergo in Thessalicis Pellaeo fecimus arvis
 Ius gladio? vestris quaesita licentia regnis?
 1075 Non tuleram Magnum mecum Romana regentem:
 Te, Ptolemaee, feram? Frustra civilibus armis
 Miscuimus gentes, si qua est hoc orbe potestas
 Altera, quam Caesar: si tellus ulla duorum est.
 Vertissem Latias a vestro litore proras:
 1080 Famae cura vetat, ne non damnassee ruentam,
 Sed videar timuisse, Pharon. Nec fallere vos me
 Credite victorem. Nobis quoque tale paratum
 Litoris hospitium. Ne sic mea colla gerantur,

Thessaliae Fortuna facit. Maiore profecto,
¹⁰⁸⁵ Quam metui poterat, discrimine gessimus arma;
 Exsilium generique minas Romamque timebam:
 Poena fugae Ptolemaeus erat. Sed parcimus annis,
 Donamusque nefas. Sciat hac pro caede tyrannus
 Nil venia plus posse dari. Vos condite busto
¹⁰⁹⁰ Tanti colla ducis: sed non, ut crimina solum
 Vestra tegat tellus; iusto date thura sepulchro
 Et placate caput, cineresque in litore fusos
 Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.
 Sentiat adventum soceri, vocesque querentis
¹⁰⁹⁵ Audiat umbra pias. Dum nobis omnia praeferat,
 Dum vitam Phario mavult debere clienti,
 Laeta dies rapta est populis: concordia mundo
 Nostra perit. Caruere deis mea vota secundis,
 Ut te complexus, positus felicibus armis,
¹¹⁰⁰ Affectus abs te veteres vitamque rogarem,
 Magne, tuam: dignaque satis mercede laborum
 Contentus, par esse tibi, tunc pace fideli
 Fecissem, ut victus posses ignoscere divis
 Fecisses, ut Roma mihi. Nec, talia fatus,
¹¹⁰⁵ Invenit fletus comitem, nec turba querenti
 Credidit: abscondunt gemitus, et pectora laeta
 Fronte tegunt, hilaresque nefas spectare cruentum
 (O bona libertas!) cum Caesar lugeat, audeat.

Liber X

- ¹ Ut primum terras, Pompeii colla secutus,
Adtigit, et diras calcavit Caesar arenas:
Pugnavit Fortuna ducis fatumque nocentis
Aegypti, regnum Lagi Romana sub arma
- ⁵ Iret, an eriperet mundo Memphiticus ensis
Victoria victique caput. Tua profuit umbra,
Magne, tui socerum rapuere a sanguine manes.
[Ne populus post te Nilum Romanus amaret.]
Inde Paraetioniam fertur securus in urbem
- ¹⁰ Pignore tam saevi sceleris, sua signa secutus.
Sed fremitu vulgi, fascēs et iura querentis
Inferri Romana suis, discordia sensit
Pectora et ancipites animos, Magnumque perisse
Non sibi. Tum vultu semper celante timorem,
- ¹⁵ Intrepidus superum sedes et templa vetusti
Numinis, antiquas Macetum testantia vires,
Circuit: et, nulla captus dulcedine rerum,
Non auro cultuque deum, non moenibus urbis,
Effossum tumulis cupide descendit in antrum.
- ²⁰ Illic Pellaēi proles vesana Philippi,
Felix praedo, iacet, terrarum vindice fato
Raptus. Sacratīs totum spargenda per orbem
Membra viri posuere adytis. Fortuna pepercit
Manibus, et regni duravit ad ultima fatum.
- ²⁵ Nam sibi libertas umquam si redderet orbem,
Ludibrio servatus erat, non utile mundo
Editus exemplum, terras tot posse sub uno
Esse viro. Macetum fines latebrasque suorum
Deseruit, victasque patri despexit Athenas:

- ³⁰ Perque Asiae populos fatis urgentibus actus
Humana cum strage ruit, gladiumque per omnes
Exegit gentes: ignotos miscuit amnes,
Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen:
Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes
- ³⁵ Percuteret pariter populos, et sidus inicum
Gentibus. Oceano classes inferre parabat
Exteriore mari. Non illi flamma, nec undae,
Nec sterilis Libye, nec Syrticus obstitit Ammon.
Isset in occasus, mundi devexa secutus,
- ⁴⁰ Ambissetque polos, Nilumque a fonte bibisset:
Occurrit suprema dies, naturaque solum
Hunc potuit finem vesano ponere regi;
Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,
Abstulit imperium; nulloque herede relicto
- ⁴⁵ Totius fati, lacerandas praebuit urbes.
Sed cecidit, Babylone sua Parthoque verendus.
Pro pudor! Eoi propius timuere sarissas,
Quam nunc pila timent, populi. Licet usque sub Arcton
Regnemus, Zephyrique domos terrasque premamus
- ⁵⁰ Flagrantis post terga Noti: cedemus in ortus
Arsacidum domino. Non felix Parthia Crassis
Exiguae secura fuit provincia Pellae.
Iam, Pelusiaco veniens a gurgite Nili,
Rex puer imbellis populi sedaverat iras;
- ⁵⁵ Obside quo pacis Pellaea tutus in aula
Caesar erat: cum se parva Cleopatra biremi,
Corrupto custode Phari laxare catenas,
Intulit Emathiis, ignaro Caesare, tectis;
Dedecus Aegypti, Latii feralis Erinnyis,
- ⁶⁰ Romano non casta malo. Quantum impulit Argos

- Iliacasque domos facie Spartana nocenti,
Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.
Terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro,
Et Romana petit imbelli signa Canopo,
- ⁶⁵ Caesare captivo Pharios ductura triumphos:
Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,
An mundum ne nostra quidem matrona teneret.
Hoc animi nox illa dedit, quae prima cubili
Miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.
- ⁷⁰ Quis tibi vesani veniam non donet amoris,
Antoni, durum cum Caesaris hauserit ignes
Pectus, et in media rabie, medioque furore,
Et Pompeianis habitata manibus aula,
Sanguine Thessalicae cladis perfusus adulter
- ⁷⁵ Admisit Venerem curis, et miscuit armis
Illicitosque toros, et non ex coniuge partus?
Pro pudor! oblitus Magni, tibi, Iulia, fratres
Obscena de matre dedit: partesque fugatas
Passus in extremis Libyae coalescere regnis,
- ⁸⁰ Tempora Niliaco turpis dependit amori,
Dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavult.
Quem, formae confisa suae, Cleopatra sine ullis
Tristis adit lacrimis, simulatum comta dolorem,
Qua decuit, veluti laceros dispersa capillos,
- ⁸⁵ Et sic orsa loqui: Si qua est, o maxime Caesar,
Nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,
Exsul in aeternum, sceptris depulsa paternis,
Si tua restituat veteri me dextera fato,
Complector regina pedes. Tu gentibus aequum
- ⁹⁰ Sidus ades nostris. Non urbes prima tenebo
Femina Niliacas: nullo discrimine sexus

Reginam scit ferre Pharos. Lege summa perempti
 Verba patris, qui iura mihi communia regni
 Et thalamos cum fratre dedit. Puer ille sororem,
⁹⁵ Sit modo liber, amat: sed habet sub iure Pothini
 Adfectus ensesque suos. Nil ipsa paterni
 Iuris inire peto: culpa tantoque pudore
 Solve domum: remove funesta satellitis arma,
 Et regem regnare iube. Quantosne tumores
¹⁰⁰ Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!
 Iam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.
 Sat fuit indignum, Caesar, mundoque tibique,
 Pompeiam facinus meritumque fuisse Pothini.
 Nequidquam duras tentasset Caesaris aures:
¹⁰⁵ Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.
 Exigit infandam, corrupto iudice, noctem.
 Pax ubi parta duci donisque ingentibus emta est,
 Excepere epulae tantarum gaudia rerum:
 Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu
¹¹⁰ Nondum translatos Romana in saecula luxus.
 Ipse locus templi, quod vix corruptior aetas
 Exstruat, instar erat: laqueataque tecta ferebant
 Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.
 Nec summis crustata domus sectisque nitebat
¹¹⁵ Marmoribus: stabatque sibi non segnis Achates
 Purpureusque lapis; totaque effusus in aula
 Calcabatur Onyx. Hebenus Meroetica vastos
 Non operit postes, sed stat pro robore vili,
 Auxilium, non forma, domus. Ebur atria vestit,
¹²⁰ Et subfixa manu foribus testudinis Indae
 Terga sedent, crebro maculas distincta smaragdo.
 Fulget gemma toris, et iaspide fulva supellex:

Strata micant: Tyrio quorum pars maxima suco
 Cocta diu, virus non uno duxit ahenō;
¹²⁵ Pars auro plumata nitet; pars ignea cocco,
 Ut mos est Phariis miscendi licia telis.
 Tum famulae numerus turbae, populusque minister;
 Discolor hos sanguis, alios distinxerat aetas:
 Haec Libycos, pars tam flavos gerit alter crines,
¹³⁰ Ut nullis Caesar Rheni se dicat in arvis
 Tam rutilas vidisse comas; pars sanguinis usti,
 Torta caput, refugosque gerens a fronte capillos.
 Nec non infelix ferro mollita iuventus
 Atque exsecta virum. Stat contra fortior aetas,
¹³⁵ Vix ulla fuscante tamen lanugine malas.
 Discubuere illic reges, maiorque potestas
 Caesar: et immodice formam fucata nocentem,
 Nec scepbris contenta suis, nec fratre marito,
 Plena maris rubri spoliis, colloque comisque
¹⁴⁰ Divitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.
 Candida Sidonio perlucet pectora filo,
 Quod Nilotis acus compressum pectine Serum
 Solvit, et extenso laxavit stamina velo.
 Dentibus hic niveis sectos Atlantide silva
¹⁴⁵ Imposuere orbes; quales ad Caesaris ora
 Nec capto venere Iuba. Pro! caecus et amens
 Ambitione furor, civilia bella gerenti
 Divitias aperire suas, incendere mentem
 Hospitis armati. Non sit licet ille nefando
¹⁵⁰ Marte paratus opes mundi quaesisse ruina:
 Pone duces priscos et nomina pauperis aevi,
 Fabricios Curiosque graves: hic ille recumbat
 Sordidus Hetruscis abductus Consul aratris,

- Optabit patriae talem duxisse triumphum.
- ¹⁵⁵ Infudere epulas auro, quod terra, quod aer,
Quod pelagus Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quaesivit in orbe,
Non mandante fame. Multas volucresque ferasque
Aegypti posuere deos: manibusque ministrat
- ¹⁶⁰ Niliacas crystallus aquas: gemmaeque capaces
Excepere merum, sed non Mareotidos uvae,
Nobile sed paucis senium cui contulit annis
Indomitum Meroe cogens spumare Falernum.
Accipiunt sertas nardo florente coronas,
- ¹⁶⁵ Et numquam fugiente rosa: multumque madenti
Infudere comae, quod nondum evanuit aura
Cinnamon, externa nec perdidit aera terra:
Advectumque recens vicinae messis amomum.
Discit opes Caesar spoliati perdere mundi,
- ¹⁷⁰ Et gessisse pudet genero cum paupere bellum,
Et caussas Martis Phariis cum gentibus optat.
Postquam epulis Bacchoque modum lassata voluptas
Imposuit, longis Caesar producere noctem
Inchoat adloquiis: summaque in sede iacentem
- ¹⁷⁵ Linigerum placidis compellat Achorea dictis:
O sacris devote senex, quodque arguit aetas,
Non neglecte deis, Phariae primordia gentis,
Terrarumque situm, vulgique edissere mores,
Et ritus formasque deum: quodcumque vetustis
- ¹⁸⁰ Insculptum est adytis, profer, noscique volentes
Prode deos. Si Cecropium sua sacra Platonem
Maiores docuere tui: quis dignior umquam
Hoc fuit auditu, mundique capacior hospes?
Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,

- ¹⁸⁵ Sed tamen et vestri. Media inter proelia semper
Stellarum coelique plagis superisque vacavi,
Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.
Sed cum tanta meo vivat sub pectore virtus,
Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim,
- ¹⁹⁰ Quam fluvii caussas per saecula tanta latentes,
Ignotumque caput. Spes sit mihi certa videndi
Niliacos fontes, bellum civile relinquam.
Finierat, contraque sacer sic orsus Achoreus:
Fas mihi, magnorum, Caesar, secreta parentum
- ¹⁹⁵ Prodere, ad hoc aevi populis ignota profanis.
Sit pietas aliis, miracula tanta silere:
Ast ego coelicolis gratum reor, ire per omnes
Hoc opus, et sacras populis notescere leges.
Sideribus, quae sola fugam moderantur Olympi,
- ²⁰⁰ Occurruntque polo, diversa potentia prima
Mundi lege data est. Sol tempora dividit anni,
Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
Ire vetat, cursuque vagos statione moratur.
Luna suis vicibus Tethyn terrenaque miscet.
- ²⁰⁵ Frigida Saturno glacies et zona nivalis
Cessit. Habet ventos incertaque fulmina Mavors.
Sub Iove temperies et numquam turbidus aer.
At fecunda Venus cunctarum semina rerum
Possidet; immensae Cyllenius arbiter undae est.
- ²¹⁰ Hunc ubi pars coeli tenuit, qua mixta Leonis
Sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes
Exerit, et varii mutator circulus anni
Aegoceron Cancrumque tenet, cui subdita Nili
Ora latent: quae cum dominus percussit aquarum
- ²¹⁵ Igne superiecto, tunc Nilus fonte soluto

Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis
 Iussus adest, auctusque suos non ante coarctat,
 Quam nos aestivas a sole receperit horas.
 Vana fides veterum, Nilo, quo crescat in arva,
²²⁰ Aethiopum prodesse nivis. Non Arctos in illis
 Montibus, aut Boreas. Testis tibi sole perusti
 Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.
 Adde, quod omne caput fluvii, quodcumque soluta
 Praecipitat glaces, ingresso vere tumescit
²²⁵ Prima tabe nivis: Nilus neque suscitatur undas
 Ante Canis radios, nec ripis adligat amnem
 Ante parem nocti, Libra sub iudice, Phoebum.
 Inde etiam leges aliarum nescit aquarum:
 Nec tumet hibernus, quum, longe sole remoto,
²³⁰ Officiis caret unda suis: dare iussus iniquo
 Temperiem coelo, mediis aestatibus exit.
 Sub torrente plaga, ne terras dissipet ignis,
 Nilus adest mundo, contraque incensa Leonis
 Ora tumet: Cancroque suam torrente Syenen,
²³⁵ Imploratus adest: nec campos liberat undis,
 Donec in autumnum declinet Phoebus, et umbras
 Extendat Meroe. Quis causas reddere possit
 Sic iussit natura parens decurrere Nilum:
 Sic opus est mundo. - Zephyros quoque vana vetustas
²⁴⁰ His adscribit aquis, quorum stata tempora flatus
 Continuique dies, et in aera longa potestas:
 Vel quod ab occiduo pellunt tot nubila coelo
 Trans Noton, et fluvio cogunt incumbere nimbos:
 Vel quod aquas toties rumpentis litora Nili
²⁴⁵ Adsiduo feriunt, coguntque resistere fluctus
 Ille mora cursus adversique obiice ponti

Aestuat in campos. - Sunt, qui spiramina terris
 Esse putant, magnosque cavae compagis hiatus.
 Commeat hac penitus tacitis discursibus unda,
²⁵⁰ Frigore ab Arctoo medium revocata sub axem,
 Cum Phoebus pressit Meroen, tellusque perusta
 Illuc duxit aquas. Trahitur Gangesque Padusque
 Per tacitum mundi. Tunc omnia flumina Nilus
 Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.
²⁵⁵ Rumor, ab Oceano, qui terras adligat omnes,
 Exundante procul violentum erumpere Nilum,
 Aequoreosque sales longo mitescere tractu.
 Nec non Oceano pasci Phoebumque polumque
 Credimus: hunc, caldi tetigit cum brachia Cancri,
²⁶⁰ Sol rapit, atque undae plus, quam quod digerat aer,
 Tolitur. Hoc noctes referunt, Niloque refundunt.
 Ast ego, si tantam ius est mihi solvere litem,
 Quasdam, Caesar, aquas post mundi sera peracti
 Saecula, concussis terrarum erumpere venis,
²⁶⁵ Non id agente deo, quasdam compage sub ipsa
 Cum toto coepisse reor, quas ille creator
 Atque opifex rerum certo sub iure coercet.
 Quae tibi noscendi Nilum, Romane, cupido,
 Et Phariis Persisque fuit, Macetumque tyrannis:
²⁷⁰ Nullaque non aetas voluit conferre futuris
 Notitiam: sed vincit adhuc natura latendi.
 Summus Alexander regum, quos Memphis adorat,
 Invidit Nilo, misitque per ultima terrae
 Aethiopum lectos: illos rubicunda perusti
²⁷⁵ Zona poli tenuit; Nilum videre calentem.
 Venit ad occasus mundique extrema Sesostris,
 Et Pharios currus regum cervicibus egit:

Ante tamen, vestros amnes, Rhodanumque Padumque,
 Quam Nilum, de fonte bibit. Vesanus in ortus
 280 Cambyses longi populos pervenit ad aevi,
 Defectusque epulis et pastus caede suorum,
 Ignoto te, Nile, reddit. Non fabula mendax
 Ausa loqui de fonte tuo est. Ubicunque videris,
 Quaereris: et nulli contingit gloria genti,
 285 Ut Nilo sit laeta suo. Tua flumina prodam,
 Qua deus, undarum colator, Nile, tuarum,
 Te mihi isse dedit. Medio consurgis ab axe,
 Ausus in ardentem ripas adtollere Cancrum:
 In Borean is rectus aquis, mediumque Booten:
 290 ursus in occasum flexu torquetur et ortus,
 Nunc Arabum populis, Libycis nunc aequus arenis:
 Teque vident primi, quaerunt tamen hi quoque, Seres,
 Aethiopumque feris alieno gurgite campos:
 Et te terrarum nescit cui debeat orbis.
 295 Arcanum natura caput non prodidit ulli,
 Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
 Amovitque sinus, et gentes maluit ortus
 Mirari, quam nosse, tuos. Consurgere in ipsis
 Ius tibi solstitiis, aliena crescere bruma,
 300 Atque hiemes adferre tuas: solique vagari
 Concessum per utrosque polos. Hic quaeritur ortus,
 Illic finis aquae. Late tibi gurgite rupto
 Ambitur nigris Meroe fecunda colonis,
 Laeta comis ebeni: quae, quamvis arbore multa
 305 Frondeat, aestatem nulla sibi mitigat umbra:
 Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.
 Inde plagas Phoebi, damnum non passus aquarum,
 Praeveheris, sterilesque diu metiris arenas,

Nunc omnes unum vires collectus in amnem,
³¹⁰ Nunc vagus, et spargens facilem tibi cedere ripam.
 Rursus multifidas revocat piger alveus undas,
 Qua dirimunt Arabum populis Aegyptia rura
 Regni claustra Philae. Mox te deserta secantem,
 Qua dirimunt nostrum rubro commercia pontum,
³¹⁵ Mollis lapsus agit. Quis te tam lene fluentem
 Moturum tantas violenti gurgitis iras,
 Nile, putet? Sed cum lapsus abrupta viarum
 Excepere tuos, et praecipites cataractae,
 Ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes
³²⁰ Indignaris aquis: spuma tunc astra lacescis:
 Cuncta fremunt undis: ac multo murmure montis
 Spumeus invictis canescit fluctibus amnis.
 Hinc, Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,
 Terra potens, primos sentit percussa tumultus,
³²⁵ Et scopuli, placuit fluvii quos dicere venas,
 Quod manifesta novi primum dant signa tumoris.
 Hinc montes natura vagis circumdedit undis,
 Qui Libyae te, Nile, negant: quos inter in alta
 It convalle iacens iam molibus unda receptis.
³³⁰ Prima tibi campos permittit apertaue Memphis
 Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas.
 Sic velut in tuta securi pace trahebant
 Noctis iter mediae: sed non vesana Pothini
 Mens imbuta semel tam sacra caede, vacabat
³³⁵ A scelerum motu. Magno nihil ille peremto
 Iam putat esse nefas: habitant sub pectore manes,
 Ultricesque deae dant in nova monstra furorem.
 Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,
 Quo Fortuna parat victos perfundere Patres;

- ³⁴⁰ Poenaque civilis belli, vindicta senatus
Paene data est famulo. Procul hoc avertite, fata,
Crimen, ut haec Bruto cervix absente secetur.
In scelus it Pharium Romani poena tyranni,
Exemplumque perit. Struit audax irrita fatis:
- ³⁴⁵ Nec parat occulta caedem committere fraudi,
Invictumque ducem detecto Marte lacessit.
Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire
Caesaris, et socerum iungi tibi, Magne, iuberet:
Atque haec dicta monet famulos perferre fideles
- ³⁵⁰ Ad Pompeianae socium sibi caedis Achillam,
Quem puer imbellis cunctis praefecerat armis,
Et dederat ferrum, nullo sibi iure retento,
In cunctos, in seque simul. Tu mollibus, inquit,
Nunc incumbere toris, et pingues exige somnos:
- ³⁵⁵ Invasit Cleopatra domum. Nec prodita tantum est,
Sed donata Pharos. Cessas accurrere solus
Ad dominae thalamos? Nubit soror impia fratri:
Nam Latio iam nupta duci est: interque maritos
Discurrens Aegypton habet, Romamque meretur.
- ³⁶⁰ Expugnare senem potuit Cleopatra venenis:
Crede, miser, puero: quem nox si iunxerit una,
Et semel amplexus incesto pectore passus
Hauserit obscoenum titulo pietatis amorem,
Meque tuumque caput per singula forsitan illi
- ³⁶⁵ Oscula donabit. Crucibus flammisque luemus,
Si fuerit formosa soror. Nil undique restat
Auxilii: rex hinc coniux, hinc Caesar adulter.
Et sumus, ut fatear, tam saeva iudice sontes:
Quem non ex nobis credet Cleopatra nocentem,
- ³⁷⁰ A quo casta fuit? Per, te, quod fecimus una

Perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni
 Foedus, ades: subito bellum molire tumultu:
 Irrue nocturnus: rumpamus funere taedas,
 Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
³⁷⁵ Cum quocumque viro. Nec nos deterreat ausis
 Hesperii Fortuna ducis. Quae sustulit illum
 Imposuitque orbi, communis gloria nobis:
 Nos quoque sublimes Magnus facit. Adspice litus,
 Spem nostri sceleris: pollutos consule fluctus,
³⁸⁰ Quid liceat nobis: tumulumque e pulvere parvo
 Adspice Pompeii non omnia membra tegentem.
 Quem metuis, par huius erat. Non sanguine clari:
 Quid refert? nec opes populorum ac regna movemus:
 Ad scelus ingentis fati sumus. Adtrahit illos
³⁸⁵ In nostras Fortuna manus. En, altera venit
 Victima nobilior. Placemus caede secunda
 Hesperias gentes. Iugulus mihi Caesaris haustus
 Hoc praestare potest, Pompeii caede nocentes
 Ut populus Romanus amet. Quid nomina tanta
³⁹⁰ Horremus, viresque ducis, quibus ille relictis
 Miles erit? Nox haec peraget civilia bella,
 Inferiasque dabit populis, et mittet ad umbras.
 Quod debetur adhuc mundo caput. Ite feroces
 Caesaris in iugulum: praestet Lagea iuventus
³⁹⁵ Hoc regi, Romana sibi. Tu parce morari:
 Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum
 Invenies: aude: superi tot vota Catonum
 Brutorumque tibi tribuent. Noli segnis Achilles
 Suadenti parere nefas. Haud clara movendis,
⁴⁰⁰ Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma
 Ullius clangore tubae: temere omnia saevi

Instrumenta rapit belli. Pars maxima turbae
 Plebis erat Latiae: sed tanta oblivio mentes
 Cepit, in externos corrupto milite mores,
⁴⁰⁵ Ut duce sub famulo iussuque satellitis irent,
 Quos erat indignum Phario parere tyranno.
 Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur;
 Venalesque manus, ubi fas, ubi maxima merces,
 Aere merent parvo: iugulumque in Caesaris ire
⁴¹⁰ Non sibi dant. Pro fas! ubi non civilia bella
 Invenit imperii fatum miserabile nostri?
 Thessaliae subducta acies in litore Nili
 More furit patrio. Quid te plus, Magne, recepto
 Ausa foret Lagea domus? Dat scilicet omnis
⁴¹⁵ Dexterâ, quod debet superis: nullique vacare
 Fas est Romano. Latium sic scindere corpus
 Dis placitum: non in soceri generique favorem
 Discedunt populi: civilia bella satelles
 Movit, et in partem Romani venit Achilles.
⁴²⁰ Et nisi fata manus a sanguine Caesaris arcent,
 Hae vincent partes. Aderat maturus uterque,
 Et districta epulis ad cunctas aula patebat
 Insidias, poteratque cruor per regia fundi
 Pocula Caesareus, mensaeque incumbere cervix.
⁴²⁵ Sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,
 Ne caedes confusa mauu permissaque fatis
 Te, Ptolemaee, trahat. Tanta est fiducia ferri.
 Non rapuere nefas: summi contemta facultas
 Est operis: visum famulis reparabile damnum,
⁴³⁰ Illam mactandi dimittere Caesaris horam.
 Servatur poenas in aperta luce daturus.
 Donata est nox una duci, vixitque Pothini

Munere Phoebeos Caesar dilatus in ortus.
 Lucifer a Casia prospexit rupe, diemque
⁴³⁵ Misit in Aegyptum, primo quoque sole calentem,
 Cum procul a muris acies non sparsa manipulis
 Nec vaga conspicitur, sed iustos qualis ad hostes
 Recta fronte venit, Passuri cominus arma,
 Laturique ruunt. At Caesar, moenibus urbis
⁴⁴⁰ Diffusus, foribus clausae se protegit aulae,
 Degeneres passus latebras. Nec tota vacabat
 Regia compresso; minima collegerat arma
 Parte domus: tangunt animos iraeque metusque:
 Et timet incursus, indignaturque timere.
⁴⁴⁵ Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris,
 Et frangit rabidos praemorso carcere dentes;
 Nec secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,
 Obstrueret summam si quis tibi, Mulciber, Aetnam.
 Audax Thessalici nuper qui rupe sub Aemi
⁴⁵⁰ Hesperiae cunctos procures aciemque senatus
 Pompeiumque ducem, caussa spectare vetante,
 Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,
 Expavit servile nefas, intraque penates
 Obruitur telis: quem non violasset Alanus,
⁴⁵⁵ Non Scytha, non fixo qui ludit in hospite Maurus;
 Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,
 Parvaeque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,
 Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris,
 Quaerit tuta domus: spem vitae in limine clauso
⁴⁶⁰ Ponit, et incerto lustrat vagus atria cursu:
 Non sine rege tamen; quem ducit in omnia secum,
 Sumturus poenas et grata piacula morti,
 Missurusque tuum, si non sint tela nec ignes,

In famulos, Ptolemaee, caput. Sic barbara Colchis
⁴⁶⁵ Creditur, ultorem metuens regnique fugaeque,
 Ense suo fratrisque simul cervice parata
 Exspectasse patrem. Cogunt tamen ultima rerum
 Spem pacis tentare ducem: missusque satelles
 Regius, ut saevos absentia voce tyranni
⁴⁷⁰ Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.
 Sed neque ius mundi valuit, neque foedera sancta
 Gentibus: orator regis pacisque sequester
 Aestimat in numero scelerum ponenda tuorum,
 Tot monstris Aegypte nocens. Non Thessala tellus,
⁴⁷⁵ Vastaque regna Iubae, non Pontus et impia signa
 Pharnacis, et gelido circumfluus orbis Ibero
 Tantum ausus scelerum, non Syrtis barbara, quantum
 Deliciae fecere tuae. Premit undique bellum,
 Inque domum iam tela cadunt, quassantque penates.
⁴⁸⁰ Non aries uno moturus limina pulsu,
 Fracturusque domum; non ulla est machina belli:
 Nec flammis mandatur opus: sed caeca iuventus
 Consilii, vastos ambit divulsa penates,
 Et nusquam totis incursat viribus agmen.
⁴⁸⁵ Fata vetant, murique vicem Fortuna tuetur.
 Nec non et ratibus tentatur regia, qua se
 Protulit in medios audaci margine fluctus
 Luxuriosa domus. Sed abest defensor ubique
 Caesar, et hos aditu gladiis, hos ignibus arcet:
⁴⁹⁰ Obsessusque gerit (tanta est constantia mentis)
 Expugnantis opus. Piceo iubet unguine tinctas
 Lampadas immitti iunctis in vela carinis.
 Nec piger ignis erat per stuppea vincula perque
 Manantes cera tabulas: et tempore eodem

495 Transtraque nautarum summique arsere ceruchi.
 Iam prope semustae merguntur in aequore classes,
 Iamque hostes et tela natant. Nec puppibus ignis
 Incubuit solis: sed quae vicina fuere
 Tecta mari, longis rapuere vaporibus ignem:
 500 Et cladem fovere Noti, percussaue flama
 Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,
 Quam solet aetherio lampas discurrere sulco,
 Materiaque carens atque ardens aere solo.
 Illa lues clausa paullum revocavit ab aula
 505 Urbis in auxilium populos. Nec tempora cladis
 Perdidit in somnos, sed caeca nocte carinis
 Insiluit Caesar, semper feliciter usus
 Praecipiti cursu bellorum, et tempore raptō.
 Tunc claustrum pelagi cepit Pharon. Insula quondam
 510 In medio stetit illa mari, sub tempore vatis
 Proteos: at nunc est Pellaeis proxima muris.
 Illa duci geminos bellorum praestitit usus:
 Abstulit excursus et fauces aequoris hosti;
 Caesaris auxiliis aditus et libera ponti
 515 Ostia permisit. Nec poenas inde Pothini
 Distulit ulterius sed non qua debuit ira,
 Non cruce, non flammis, rabido non dente ferarum;
 Heu facinus! cervix gladio male caesa pependit:
 Magni morte perit! Nec non, subrepta paratis
 520 A famulo Ganymede dolis, pervenit ad hostes
 Caesaris Arsinoe: quae castra carentia rege,
 Ut proles Lagea, tenet, famulumque tyranni
 Terribilem iusto transegit Achillea ferro.
 Altera, Magne, tuis iam victima mittitur umbris:
 525 Nec satis hoc Fortuna putat. Procul absit, ut ista

Vindictae sit summa tuae. Non ipse tyrannus
 Sufficit in poenas, non omnis regia Lagi.
 Dum patrii veniant in viscera Caesaris enses,
 Magnus inultus erit. Sed non auctore furoris
⁵³⁰ Sublato cecidit rabies: nam rursus in arma
 Auspiciis Ganymedis eunt: ac multa secundo
 Proelia Marte gerunt. Potuit, discrimine summo
 Caesaris, illa dies in famam et saecula mitti.
 Molis in exiguae spatio stipantibus armis,
⁵³⁵ Dum parat in vacuus Martem transferre carinas
 Dux Latius, tota subiti formidine belli
 Cingitur: hinc densae praetexunt litora classes,
 Hinc tergo insultant pedites: via nulla salutis,
 Non fuga, non virtus: vix spes quoque mortis honestae.
⁵⁴⁰ Non acie fusa, nec magnae stragis acervo
 Vincendus tunc Caesar erat, sed sanguine nullo,
 Captus sorte loci. Pendet, dubiusne timeret,
 Optaretne mori. Respexit in agmine denso
 Scaevam, perpetuae meritum iam nomina famae
⁵⁴⁵ Ad campos, Epidamne, tuos, ubi solus apertis
 Obsedit muris calcantem moenia Magnum.